

T.C.
İSTANBUL AYDIN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

ORTA DOĞU'DA HRİSTİYAN ARAPLAR VE
GÜVENLİKLEŞTİRME SÜRECİNE ETKİLERİ: ÜRDÜN
ÖRNEĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Asım Şemsi ALAN

Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı
Uluslararası İlişkiler ve Terörizm Araştırmaları Programı

OCAK, 2025

T.C.
İSTANBUL AYDIN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

ORTA DOĞU'DA HRİSTİYAN ARAPLAR VE
GÜVENLİKLEŞTİRME SÜRECİNE ETKİLERİ: ÜRDÜN
ÖRNEĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Asım Şemsi ALAN
(Y2112.305008)

Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı
Uluslararası İlişkiler ve Terörizm Araştırmaları Programı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Levent ÜRER

OCAK, 2025

TEZ SINAV TUTANAĞI

İstanbul Aydın Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun 24.12.2024 tarih ve 2024/19 sayılı toplantısında oluşturulan jüri üyeleri önünde, 20.01.2025 tarihinde tez savunma sınavı yapılan Asım Şemsi ALAN'ın tezi hakkında OYBİRLİĞİ ile BAŞARILI kararı verilmiştir.

JÜRİ

1. Üye (Tez Danışmanı) : Prof. Dr. Levent ÜRER
2. Üye : Doç. Dr. Mehmet Cem OĞULTÜRK
3. Üye : Doç. Dr. Güngör ŞAHİN

ONAY

İstanbul Aydın Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun
..... tarih ve sayılı kararı

(*) Oybirliği/Oyçokluğu hâli yazı ile yazılacaktır.

(**) Kabul kararı hâli yazı ile yazılacaktır.

ONUR SÖZÜ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “Orta Doğu’da Hristiyan Araplar ve Güvenlikleştirme Sürecine Etkileri: Ürdün Örneği” adlı tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Kaynakça ’da gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve onurumla beyan ederim. (... /... /20..)

Asım Şemsi ALAN

ÖNSÖZ

Yüksek lisans tez çalışmam süresince bilgi ve deneyimleriyle beni yönlendiren değerli tez danışmanım Sayın Prof. Dr. LEVENT ÜRER'e sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Tezimi titizlikle inceleyen değerli jüri üyelerine teşekkürlerimi sunarım. Yüksek lisans eğitimim boyunca yardımlarını hiç eksik etmeyen, desteklerini hep hissettiğim değerli hocam, Sayın Doç. Dr. MEHMET CEM OĞULTÜRK'e ve Dr. MURAT JANE' ye teşekkürlerimi sunarım.

Anlayışlarını, maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen eşim Fatma Alan'a, anneme, babama ve anlayışlarıyla destek olan çocuklarım Büşra Şehadet Alan'a, Muhammed Fuad Alan'a, Mihrumah Alan'a, Arif Osman Alan'a şükranlarımı sunarım. Son olarak, tez yazım süreci boyunca bana her türlü desteği veren değerli hocam Dr. Ali Tülü'ye ve İsmail Çelik'e teşekkürlerimi sunarım.

Ocak, 2025

Asım Şemsi ALAN

ORTA DOĞU'DA HRİSTİYAN ARAPLAR VE GÜVENLİKLEŞTİRME SÜRECİNE ETKİLERİ: ÜRDÜN ÖRNEĞİ

ÖZET

Orta Doğu coğrafyası tarih boyunca siyasi karışıklıklar, ekonomik problemler, göç, savaş gibi birçok insani krizle yüz yüze kalmıştır. Bu karmaşa ve krizler günümüzde de hâlâ devam etmektedir. Levant bölgesi olarak tanımlanan ve Orta Doğu'nun bir alt bölgesi olan coğrafik alan, devletlerin iç karışıklıkları yanı sıra devletler arası sıcak çatışmaların ve bölgesel tehditlerin merkezi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bölgesinde diğer devletlere nazaran daha huzurlu ve istikrarlı bir iklime sahip olduğu gözlemlenen Ürdün Haşimi Krallığı bu niteliğine rağmen güvenlik çalışmaları literatüründe yeterince araştırılmamıştır.

Bu çalışmada, “II. Dünya Savaşından sonra bağımsızlığını kazanan Ürdün’de bölgede yaşanan hızlı ve travmatik siyasi değişimlere bağlı olarak bölgede kadim bir varlığa sahip olan Hristiyan Arapların kısa sürede yaşanan nüfus değişiminin sebepleri ve sonuçları neler olmuştur?” sorusuna cevap vermek için Kopenhag Okulunun “Güvenlikleştirme” teorisi temelinde hareket edilmiştir. Teorinin temelini kurduğu askeri, siyasi ve ekonomik merkezli yaklaşım kullanılarak Ürdün’ün güvenlik dinamikleri ülkenin kuruluşundan bugüne kadar açıklanmıştır. Bu çalışmada, güvenlik çalışmalarına ilişkin literatür ve teorik çerçevenin kısa bir incelemesi yapıldıktan sonra, Hristiyan Arapların tarihi üzerinde durulmuş ve daha sonra Ürdün’ün tarihi ile kısa bilgilendirme yapılmıştır. Ardından Kopenhag Okulu merkezli olarak ülkenin güvenlik politikaları askeri, siyasi ve ekonomik sektörlerdeki güvenlikleştirme dinamikleriyle analiz edilmiştir.

Hristiyan nüfusun, Ürdün devletinin kuruluşundan itibaren devletin özgün bileşenleri arasında yer aldığı görülmektedir. Bu çalışmada ayrıca, Hükümet politikalarının tarihsel gerçekliği göz ardı etmeden, günümüzün coğrafi ve siyasi gerçekleriyle de örtüşen bir yaklaşımla Müslüman ve Hristiyan nüfus arasında

hukuki, siyasi ve kamusal alanlarda toplumsal uyum için yaptığı çalışmalara da değinilmiştir. Ürdün Devleti'nin birlikte yaşama kültürünün korunması ve geliştirilmesi konusunda adalet, eşitlik, dayanışma kavramları merkezinde yayınlanan bildiriler yönetimin bu konudaki tutumunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Orta Doğu, Levant Bölgesi, Hristiyan Araplar, Ürdün Haşimi Krallığı, Kopenhag Okulu, Güvenikleştirme Teorisi

ARAB CHRISTIANS IN THE MIDDLE EAST AND THEIR IMPACT ON THE SECURITIZATION PROCESS: THE CASE OF JORDAN

ABSTRACT

The Middle East region has historically faced numerous humanitarian crises, including political turmoil, economic problems, migration, and war. These conflicts and crises continue to persist today. The Levant, a sub-region of the Middle East, is particularly notable as a center of internal conflicts of states, interstate wars, and regional threats. Despite being observed as a relatively peaceful and stable country compared to other states in the region, the Hashemite Kingdom of Jordan has not been sufficiently studied in the security studies literature.

This study aims to address the question: "What have been the causes and consequences of the rapid population change experienced by the ancient Arab Christian community in Jordan, which gained independence after World War II, following the rapid and traumatic political changes in the region after World War II?". This question is addressed using the Copenhagen School's "Securitization" theory. By employing the military, political, and economic approach established by this theory, the security dynamics of Jordan from its establishment to the present are explained. In this study, after a brief review of the literature and theoretical framework related to security studies, the history of Arab Christians is emphasized, followed by a brief overview of Jordan's history. Subsequently, the country's security policies are analyzed through the securitization dynamics in the military, political, and economic sectors, centered on the Copenhagen School.

The Christian population has been an intrinsic component of the Jordanian state since its establishment. This study also addresses the government's initiatives for social cohesion between the Muslim and Christian populations in legal, political, and public spheres, with an approach that does not overlook historical realities while aligning with contemporary geographical and political

facts. The Jordanian government's declarations, emphasizing justice, equality, and solidarity, underscore its commitment to preserving and advancing a culture of coexistence.

Keywords: Middle East, Levant Region, Arab Christians, Hashemite Kingdom of Jordan, Copenhagen School, Securitization Theory

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ONUR SÖZÜ	i
ÖNSÖZ.....	iii
ÖZET.....	v
ABSTRACT	vii
İÇİNDEKİLER	ix
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xiii
I. GİRİŞ	1
A. Araştırmanın Amaçları, Soruları ve Hipotezler.....	1
B. Araştırmanın Yapısı.....	3
C. Literatür Çalışması	4
II. GÜVENLİK KAVRAMININ KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ.....	5
A. Güvenlik Kavramı	5
B. Güvenlik Disiplinleri	9
1. Realist Güvenlik Yaklaşımı	9
2. Liberalizm Güvenlik Yaklaşımı.....	11
3. Konstrüktivist (İnşacılık) Güvenlik Yaklaşımı	13
4. Marksist Güvenlik Yaklaşımı	15
5. Eleştirel Teori.....	16
C. Kopenhag Okulu Güvenlik Yaklaşımları	18
1. Bölgesel Güvenlik Kompleksi	20
2. Güvenlik Sektörleri.....	21

3. Güvenlikleştirme Kuramı.....	22
III. GÜVENLİKLEŞTİRME SÜRECİ KAPSAMINDA ORTA DOĞU'DA	
HİRİSTİYAN ARAPLAR.....	29
A. Orta Doğu ve Levant Bölgesi	29
B. Orta Doğu Arap Hristiyanlarının Tarihsel Serüveni.....	34
C. Güvenlikleştirme Sürecine Etkileri.....	52
D. Uluslaşma Sürecine Etkileri.....	55
IV. ÜRDÜN GÜVENLİĞİNİN ANALİZİ.....	63
A. Tarihsel Arka Plan	67
1. Yönetim Şekli – Siyasal Yapı	73
2. Sosyal Yapı	75
a. Doğu Şerialılar.....	79
b. Filistinliler.....	80
c. Çerkez, Çeçen ve Hristiyanlar	82
3. Dinî Hayat	84
4. Hukuk / Yargı.....	85
B. Kopenhag Okulu Perspektifinde Ürdün Güvenliği.....	86
1. Askerî Güvenlik	86
2. Ekonomik Güvenlik	89
3. Siyasal Güvenlik	92
C. Ürdün'de Hristiyan Araplar	95
1. Tarihi Süreç.....	95
2. Sosyal ve Kültürel Hayata Etkileri.....	97
a. Hristiyan Eğitim Kurumları Genel Sekreterliği'nin Tarihi Kökenleri.....	98
b. Hristiyan Eğitim Kurumları Genel Sekreterliğinin Amaçları.....	99
3. Siyasal Hayata Etkileri.....	102

a. Amman Mesajı	104
b. Ortak Söz	105
c. Dünya Dinler Arası Diyalog Haftası	105
4. Ürdün Güvenliğine Etkileri.....	106
V. SONUÇ.....	111
VI. KAYNAKÇA	117
ÖZGEÇMİŞ.....	125

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
BBC	: British Broadcasting Corporation
BGK	: Bölgesel Güvenlik Kompleksi
BM	: Birleşmiş Milletler
FKÖ	: Filistin Kurtuluş Örgütü
GB	: Gibi
İŞİD	: Irak Şam İslam Devleti
IMF	: Uluslararası Para Fonu
JAF	: Ürdün Silahlı Kuvvetleri
NATO	: Kuzey Atlantik Örgütü
MÖ	: Milattan Önce
MS	: Milattan Sonra
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
UNESCO	: Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü
VB	: Ve Benzeri
VD	: Ve Diğerleri
YY	: Yüzyıl

I. GİRİŞ

A. Araştırmanın Amaçları, Soruları ve Hipotezler

Güvenlik konusu merkezinde Orta Doğu coğrafyası tarih boyunca siyasi karışıklıklar, ekonomik problemler, göç, savaş gibi birçok insani krizle yüz yüze kalmıştır. Bu karmaşa ve krizler günümüzde de hâlâ devam etmektedir. Levant bölgesi olarak tanımlanan ve Orta Doğu'nun alt bölgesi olan coğrafik alan, devletlerin iç karışıklıkları yanı sıra devletlerarası sıcak çatışmaların ve bölgesel tehditlerin merkezi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu “*çatışmalarla dolu bölgede*” (Harmutçu, 2020: 7) Ürdün ülke olarak çevresine göre daha barışçıl bir duruma sahip görünmektedir. Çevresinde yıllardır devam eden krizlere ve sıcak çatışmalara rağmen ulusal güvenlik ve siyasal istikrar konusunda daha iyi durumdadır. Bölge için adeta bir tampon bölge konumu Ürdün'ün güvenlikleştirme politikalarının temel dinamiklerinin neler olduğuna da dikkat çekmektedir.

Bu çalışmanın amacı, Orta Doğu coğrafyasında kadim bir kültüre ve tarihe sahip olan Hristiyanlığın ve mensuplarının, bölgeye ve özelde Ürdün'e kültür, eğitim, siyaset, ekonomi ve askerî alanlardaki etkilerini güvenlik perspektifinde araştırmaktır. Bu çalışmayla, Orta Doğu coğrafyasında konumu açısından önemli bir ülke olan Ürdün'ün güvenliği ile ilgili literatür incelenerek ülkede tarihi bir varlığa sahip olan Hristiyan Arap nüfusun güvenlik politikalarına etkilerinin neler olduğuna dair katkı sunmak hedeflenmektedir. Çalışma ile Ürdün nüfusunun büyük çoğunluğunun Sünni Müslümanlar, nüfusun yalnızca küçük bir kısmını oluşturan farklı Hristiyan mezheplerinden oluşan Hristiyan Araplar ve farklı milletlerden oluşan toplulukların birbirleriyle farklı dinî ve etnik bileşenler arasındaki ilişkilerinin Ürdün güvenliği merkezinde incelenmesidir.

Bu amaca ulaşmak için tez şu araştırma sorusuna cevap verecektir: “II. Dünya Savaşından sonra bağımsızlığını kazanan Ürdün'de bölgede yaşanan hızlı ve travmatik siyasi değişimlere bağlı olarak bölgede kadim bir varlığa sahip

olan Hristiyan Arapların kısa sürede yaşanan nüfus değişiminin sebepleri ve sonuçları neler olmuştur?”. Bu araştırma sorusuna cevap verirken Kopenhag Okulu’nun “Güvenlikleştirme” teorisi temelinde hareket edilecektir. Teorinin temelini kurduğu askerî, siyasi ve ekonomik merkezli yaklaşım kullanılarak Ürdün’ün güvenlik dinamikleri ülkenin kuruluşundan bugüne kadar açıklanmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın cevaplamaya çalıştığı sorularının bir diğeri ise Müslümanların ve Hristiyanların bir arada güven içerisinde yaşayabilmesine ilişkin olarak Ürdün bir model olarak kabul edilebilir mi? Ürdün Devleti’nin bu konudaki girişimleri nelerdir ve bu girişimler yeterli olmuş mudur? Özellikle Orta Doğu’da 2010 yılından itibaren başlayan ve etkileri hâlen devam eden “Arap Baharı” sürecinde coğrafyada yaşayan Hristiyanların sürece etkileri olmuş mudur? Çalışmayla bu sorulara da cevap verilmeye çalışılmıştır.

Yaklaşık yüz yılı aşkın bir süredir yoğunluğu farklılaşmakla beraber sürekli savaş, barış anlaşmaları, insan hakları, terör, göç gibi birçok konuda dünya gündeminde olan Orta Doğu coğrafyası Körfez savaşları, Arap Baharı, Filistin-İsrail savaşları ile, uluslararası gündeme tekrar yoğun olarak dahil olmuş ve dolayısıyla uluslararası ilişkiler disiplininin de konusu olmuştur. Konunun önemi ile ilgili olarak bölgenin I. Dünya savaşından sonra içinde kaldığı çatışma ortamı hâlâ nihai barışa ulaşamamıştır. Hatta Arap Baharı süreci ile çatışma ortamı daha da yoğunlaşmış ve yaygınlaşmıştır. Bölgenin çatışma ve sürekli güvensiz ortamı çevre ülkeler için de güvenlik sorunları yaratmaktadır. Yaşanan bu sürekli kaotik durumun sebepleri arasında uluslararası güç merkezlerinin çıkar merkezli yaklaşımları olmakla beraber, dinî motifli ve mezhepsel yaklaşımlar güçlü bir sebep oluşturmaktadır. Ve bölgede tarihi bir etkiye sahip Hristiyanlık dininin ve mensuplarının yaşanan süreçteki etkileri de ihmal edilmemesi gereken bir konudur. Dinî motifli terörizm sorununun sadece İslam dinî ile sınırlı olmadığı hem Orta Doğu özelinde hem de dünya genelinde görülmüştür. Ayrıca Batı ülkelerinin yaşanan çatışma süreçlerinde Hristiyan nüfusa yönelik geliştirdikleri politikalar bölge insanları tarafından da takip edilmektedir. Çalışmanın hipotezi Ürdün özelinde bölgede yaşanan güvenlik sorunlarının bir parçası olarak karşımızda duran Hristiyan nüfusun bölgeye ekonomik, kültürel, siyasi, eğitim, kültür ve askerî alanlardaki etkilerinin olduğudur.

Araştırmada açıklayıcı bir anlatım kullanılarak analizler yapılacaktır. Çalışma nitel araştırma yöntemleri kullanılarak hazırlanacaktır. Çalışmada ikincil kaynaklar kullanılacaktır. Bu bağlamda yayınlanmış makaleler, yüksek lisans ve doktora tezleri, kitaplar, raporlar, gazeteler/ haberler (ulusal ve yerel) gibi kaynaklar kullanılacaktır. Aynı zamanda dijital ve basılı gazete haberlerinden yararlanılacaktır. Bunun yanında Ürdün kralı ve devlet yetkililerinin verdiği röportajlar, konuşmalar da resmi siteler aracılığıyla toplanacaktır. Ayrıca konunun örnekleme olarak belirlenen Ürdün Hristiyan nüfusu ile ilgili olarak istatistiksel verilere yer verilecektir.

B. Araştırmanın Yapısı

Bu çalışma üç bölüm olarak planlanmıştır. Tezin amacının, metodolojisinin, yapısının ve literatür çalışmasının nasıl oluşturulduğuna dair bilgiler verildikten sonra araştırmanın birinci bölümü, çalışmanın kavramsal teorik sınırlarını belirlemektedir. Güvenlik kavramı hakkında genel bilgiler verildikten sonra güvenlik kavramı ile ilgili disiplinler/yaklaşımlar incelenmektedir. Bununla beraber Kopenhag Okulu ile ilgili ayrıntılı bilgi verilerek disiplinin üç temel ilkesi hakkında tartışmalara yer verilmiştir. Bu ilkeler, (a) Güvenlik Kompleksi, (b) Güvenlik Sektörleri, (c) Güvenlikleştirme Kuramıdır. Bu teorilerin incelenmesi çalışmanın amacı ve sorularının açıklanmasında önem arz etmektedir. Araştırmanın ikinci bölümü, Orta Doğu ve Levant Bölgesi hakkında genel bilgiler ile başlamaktadır. Ardından çalışmanın örnekleme olarak belirlenen Hristiyan Arapların bölgedeki varlığının tarihî süreci incelenmiştir. Hristiyan Arapların bölgenin Güvenlikleştirme Sürecine Etkileri ve Arap ulusçuluğunun oluşumuna katkıları hakkında bir literatür taraması yapılmıştır. Bu etkileşimlerin Ürdün'ün güvenlik politikalarına etkileri ile ilgili analizleri içermektedir.

Araştırmanın üçüncü bölümü Ürdün güvenliğinin analizini kapsamaktadır. Ürdün'ün ulusal güvenliği açıklamasından önce ülkenin tarihî, sosyal, siyasi, dinî ve hukuk sistemi ile ilgili kısa bilgiler sunulmaktadır. Ardından Kopenhag Okulu güvenlik yaklaşımları perspektifinde Ürdün güvenliği ile ilgili incelemeler yapılmaktadır. Ürdün'de yaşayan Hristiyan Arap nüfusun güvenlik politikalarına etkisi hakkında bulgular konusunda bilgiler verilmektedir.

Sonuç kısmında ise araştırmanın amacı ve önceki bölümlerde sunulan bilgiler özetlenerek çalışma sonlandırılmaktadır.

C. Literatür Çalışması

Araştırmanın literatür taraması iki temel bölümden oluşmuştur. İlki güvenlik konusunda uluslararası ilişkiler alanında farklı disiplinlerin tutumu ve özellikle Kopenhag Okulu'nun yaklaşımı üzerinde durulmuştur. İstikrarsızlık ve savaşlar ile sürekli dünya gündeminde olan Orta Doğu'nun güvenliği konusunda yapılan çalışmaların çok geniş olmasına rağmen literatürün Ürdün güvenliği konusunda daraldığı tespit edilmiştir. Araştırmanın literatür taramasının ikinci bölümü ise Orta Doğu'da güvenli bir bölge ya da tampon bölge olarak görülen Ürdün'ün güvenliği ve Hristiyan Arap nüfusun tarihsel süreç içerisinde güvenlik konusundaki etkileri olmuştur. Ürdün güvenliği konusunda çalışmaların sınırlı olması araştırmanın amacı ve bulguları konusunda çeşitli zorluklar meydana getirmiştir. Araştırma kapsamında Ürdün güvenliği Kopenhag Okulu perspektifinde (askerî, siyasi ve ekonomik alanlarda) kısmi olarak incelenmiş ve ülkenin tarihi hakkında da kısaca bilgi verilmiştir. Bunun yanında araştırmanın amacı olarak Orta Doğu'da Hristiyan Arapların Ürdün güvenliğine etkilerinin sosyal, siyasi ve kültürel hayata etkileri de literatür çalışmasında temel noktalardan olmuştur. Literatür taraması Türkçe, Arapça ve İngilizce kaynaklar üzerinden yürütülmüştür.

II. GÜVENLİK KAVRAMININ KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ

Araştırmanın bu bölümü, güvenlik kavramı merkezinde araştırmanın teorik çerçevesini içermektedir. Güvenlik kavramının içeriği ile ilgili bilgi verildikten sonra güvenlik ile ilgili uluslararası ilişkilerin farklı disiplinlerin güvenlik konusundaki yaklaşımları üzerinde durulacaktır. Güvenlikle ilgili kavramsal ve teorik çerçevenin ardından iki büyük dünya savaşı ardından Soğuk Savaş döneminde var olan iki kutuplu dünya sistemi üzerinde durulmuştur. Kendi topraklarında olmayan doğal kaynaklara sahip olmak ve bunun sonucunda ekonomik siyasi bir güç merkezi olabilmek için coğrafi keşiflerle beraber Asya ve Afrika’da sömürgeler oluşturan ve kolonileştirdikleri bölgelerin yer altı-üstü zenginliklerini kendi ülkelerine taşıyan Avrupa devletleri kendi aralarındaki güç mücadeleleri sonucu dünyaya iki büyük savaş yaşatmışlardır. Sömürge ülkelerinin fiili ve kültürel işgaline uğrayan ülkeler, kendilerini savunmak amacıyla yerel bazda hareket ederek “*yerel çatışmalarla*” sömürge ülkelerine karşı koymaya çalışarak güvenliklerini inşa etmeye çalışmışlardır. Bu çatışmalar sömürgeciliğe karşı komple bir duruştan ziyade yerel bir çatışma görüntüsü vermiştir (Bakan, Şahin, 2018: 137). Üçüncü Dünya ülkelerinin güvenlik yaklaşımlarını anlamak için Soğuk Savaş Dönemi ve sonrası üzerindeki disiplinlerin yaklaşımlarına bakılmıştır. Kopenhag Okulu’nun güvenlik yaklaşımı araştırmanın teorik çerçevesini oluşturmuştur. Araştırma Kopenhag Okulu’nun askerî, siyasi ve ekonomik üç güvenlik sektörü merkezinde Ürdün’ün güvenlik politikaları incelenmiştir. Bu inceleme ile araştırmanın sorusuna uygun olarak Ürdün güvenliğine Hristiyan Arapların etkisinin varlığı ve bu etkinin ne düzeyde olduğu siyasi, kültürel, ekonomik açılardan incelenmiştir. Bu incelemede güvenlikleştirme ve güvensizleştirme teorisinden faydalanılacaktır.

A. Güvenlik Kavramı

Güvenlik, tarih boyunca insanlığın gündeminde olmakla beraber net bir tanımlaması yapılamamıştır. Uluslararası İlişkiler disiplininin çokça üzerinde

durduğu bir “düzenleyici kavram” olarak kabul edilebilir. Bu kadar önemi olan bir kavram ile ilgili literatür ise kapsama alanı açısından dengeli değildir. 1970’li yıllardan itibaren ekonomik ve çevresel faktörlerin etkileri artmaya başlayınca kadar güvenlik kavramı sadece siyasi aktörlerin çıkarları için kullandığı bir kavramın ötesine geçememiş ve sadece askerî alanda değerlendirmeler yapılmıştır. Güvenlik kavramı ile ilgili olarak da 1980’li yıllar öncesinde genel kabul gören farklı bir yaklaşım neredeyse yoktur. Kollektif güvenlikle ilgili umutlar, BM’nin (ve öncesinde Milletler Cemiyeti’nin) başarısızlıkları ile zayıflamıştır (Buzan, 2015: 27).

Güvenlik, toplum yaşamında yasal düzenin sekteye uğramadan devam etmesi ve bireylerin yaşamlarını korkudan uzak bir şekilde devam edebilmeleri ve emniyeti anlamına gelmektedir (TDK, 2015). İş güvenliği, milli güvenlik, uluslararası güvenlik gibi farklı sektörlerde farklı tanımlamalara sahip bir kavramdır. Toplumsal güvenliğin kaynağı ise devlettir. Politikalar üreterek bireylerin can ve mal kaybı yaşamamaları için gerekli tedbirleri alma yükümlülüğünü taşır. Bu ise sadece kolluk güçleri ile yürütülebilecek bir süreç değildir (Kaypak, 2016: 39-40). Abraham Maslow’un ihtiyaçlar hiyerarşisiyle ilgili piramidinde fizyolojik ihtiyaçların hemen ardından güvenlik ihtiyacı gelmektedir. Güvenlik kavramından bahsedilirken öncelikle bir riskin ve tehdidin varlığını kabul etmek gerekir. Bu yaklaşımla beraber güvenlik, devletlerin iç ve dış politikalarının da belirleyicisi olmuştur. Bu belirleyicilik, uluslararası ilişkiler alanında birçok disiplinin de konusu olmuştur (İyiat, 2018: 5). Kavrama ilişkin geniş bir tanımlama yapılacak olursa: “İnsanın yaşamını sürdürebilmesine veya yaşam kalitesini artırmasına engel olabilecek tüm engel ve kısıtlamaların olmadığı bir güven durumudur” BM tarafından 1994’te yayınlanan insan güvenliği ile ilgili tehditler belirlenirken devlet/rejim varlığından ve güvenliğinden ziyade bireylerin ihtiyaçları ve güvenlikleri temel mesele olarak görülmeye başlanmış şu şekilde sıralanmıştır (Çiftçi, 2016:113- 115):

*Ekonomik

*Gıda

*Sağlık

*Çevre

*Bireysel güvenlik sorunları

*Toplumsal güvenlik sorunları

*Politik güvenlik

BM bünyesinde faaliyetlerde bulunan İnsan Güvenliği Birimi tarafından 2014 yılında ilan edilen stratejik planda ise insan güvenliği ile ilgili yeni yaklaşımlara dikkat çekerek üç temel yaklaşım belirlenmiştir. Bunlar: *Şiddetsiz bir yaşam (Freedom From Fear)*, *refah içinde bir yaşam (Freedom From Want)* ve *onurlu bir yaşam (Freedom to Live in Dignity)* olarak belirlenmiştir. İnsanın can güvenliği, eğitim, sağlık ve sosyal yönüne yönelik tehditlerden korunması olarak ortaya konan ilk iki yaklaşımın yanı sıra bireyin kendi kimliğiyle rahat yaşaması ve kendini ifade edebilmesi olarak tanımlanabilecek son madde de 1994 raporundan farklı bir yaklaşım olarak görünmektedir (Çiftçi, 2016: 115). Güvenlik kavramsal olarak tarih boyunca dönemsel ve değişken koşullar sonucunda oluşan tehditler dolayısıyla uluslararası ilişkiler teorileri ile farklı tanımlamaları yapılmıştır. Tarihte güvenlik kuramının ilk sistemsal karşılığı MÖ 16. yüzyılda Hititlerde görülmüştür. Mısırlılar ve Hititler arasında yapılan Kadeş Anlaşması ile iki toplum arasında sınır güvenliği tesis edilmiştir. Yunan Site Devletleri'nin, Pers İmparatorluğu'na karşı oluşturdukları birlik de yine güvenlik kuramı ile ilişkilendirilmektedir. (Dedeoğlu, 2008: 21-23)

Kaynak arayışı ve mevcut kaynaklara hâkim olma dürtüsü ile hareket eden egemen güçler sebebiyle iki büyük dünya savaşı yaşanmıştır. Savaşların sonucunda doğal olarak insan kaybı ile ekonomik, sosyolojik, toplumsal ve fiziki tahribatlar meydana gelmiştir. Bu sorunları çözmek ya da meseleleri eskisinden daha iyi hâle getirmek için geliştirilen politikalar kapsamında güvenlik kavramı da değişime uğramıştır. Büyük savaşların tekrar çıkmasına engel olmak için sömürgelerinden kurtulan ve güçlenmeye başlayan küçük ulus devletlerinin daha fazla kontrol altında tutulması gerektiği konusu, yapılacak çalışmaların adeta merkezi olmuştur. Bu anlayışın merkezinde insan haklarının korunmasına, barış ve güvenliğin artmasına, uluslararası ilişkilerin güçlenmesine yönelik olarak BM sözleşmesi 1945 yılında imzalanmıştır. Ardından 1949 yılında Kuzey Atlantik Örgütü'nün (NATO) kurulması üye ülkelerin Doğu Bloku'na karşı askerî bir savunma platformu olarak düşünülmüştür. Batı birliği karşısında Varşova Paktı üyelerini Batı Bloku'na karşı korumak ve sosyalist ideolojinin amaçları konusunda bir arada kalabilmek için kurulmuştur. Bu gelişmeler sonrasında dünya da güvenlik dengesi çok kutupluluktan çift kutuplu bir dünya sistemine

dönüşmüş ve bu yeni sistemde nükleer silahlar belirleyici unsur olmuştur (Bakan ve Şahin: 137).

Soğuk Savaş Dönemi'nde 1970'lerde yaşanan çevre felaketleri, küresel petrol krizleri gibi sorunlar sebebiyle güvenlik kavramının kapsamının genişlemesi gerektiği anlayışı hâkim olmaya başlamıştır. Soğuk savaş döneminde güvenlik kavramı ulusal çıkarların korunmasına yönelik olarak askerî güvenlik merkezli değerlendirilmiştir. Bu yaklaşım ise karşılıklı bağımlılık ve iş birliğini, uluslararası sorunların çözümü için adeta bir zorunluluk kılmıştır. Soğuk savaşın sona ermesiyle güvenlik konusu çok farklı alanlar üzerinden tartışılmaya başlanmıştır. 1990'lardan itibaren Stratejik Çalışmalar hegemonyasından ayrılan güvenlik, kapsamına birçok konuyu katarak alt disiplinler oluşturmuştur. Kadın hakları, çevresel sorunlar, sağlık meseleleri, ekonomik krizler gibi yeni tehdit unsurları ile güvenlik kavramının kapsamı genişlemiş ve post-yapısalcı güvenlik teorileri tehditleri farklı perspektiflerden değerlendirmişlerdir (Akgül ve Açıkmeşe, 2011: 47-49).

Soğuk Savaş sonrasında dünya düzeninin tek kutuplu bir hâle dönüşümü güvenlik çalışmalarını da doğal olarak etkilemiştir. Bu durum, bölgesel ve yerel güvenliğin sağlanmasına yönelik farklı açılımların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Evcan'a göre güvenlik ve özgürlük kavramlarını birbirinden ayırmayan Buzan, bireye yönelik tehdit ve sınırlandırmaların yok edilmesiyle bireyin istediklerine rahatça ulaşması ve yapabilmesinin önünün açılacağını savunarak bireyin özgürleşmesinin sağlanabileceğini savunmaktadır (Evcan, 2021: 315).

Soğuk Savaş sürecinde hâkim güçler ve özelde iki süper güç nükleer silahların geliştirilmesi merkezli olarak diğer tür silah üretimine çok önem vermişlerdir. İki süper gücün çevresinde toplanan diğer devletlerin de aynı şekilde askerî güvenlik merkezli hareket etmeleri devletlerin enerji ihtiyacını artırmış bu ise yer altı zenginliklerine sahip Orta Doğu coğrafyasını güç mücadelesinin merkezine yerleştirmiştir (Bakan ve Şahin: 137).

Bu araştırma, Ürdün özelinde Orta Doğu'da yaşayan Hristiyan Arapların bölgenin güvenlik sorunlarına etkisi üzerinde olacaktır. Bu değerlendirme yapılırken Kopenhag Okulu'nun "Bölgesel Güvenlik Kompleksi ve

Güvenlikleştirme” yaklaşımı üzerinden değerlendirme yapılacaktır (Yiğit, 2017: 49).

B. Güvenlik Disiplinleri

Güvenlikle ilgili yapılacak analizleri tek bir teori ya da yaklaşım üzerinden devam ettirmek mümkün görünmemektedir. Bu hem toplum bilimlerinin diğer disiplinleri için hem de uluslararası ilişkiler disiplini için söz konusudur. Değişimin bireylerin ve doğal olarak toplumların yaşamında bir gerçek olduğu göz ardı edilemez. Bundan dolayı uluslararası ilişkiler disiplini için de teorik tartışmalar ve farklılaşmaları devlet kuramının tarihi kadar eskiye götürmek mümkündür (Arı, 2021: 8). Güvenlikle ilgili yapılan çalışmaların kapsamı sadece devletlerin askerî güvenliği ile ilgili olmayıp farklı meseleleri de kapsayacak şekilde (siyasi, toplumsal, ekonomik, çevre, göç, uyuşturucu, kadın hakları, siber terör vb.) alan genişlemesi Soğuk Savaş sonrasında gerçekleşmiştir (Hamutçu, 2020: 46). Paul William güvenlik çalışmalarının sadece akademik olarak değerlendirilmesinden ziyade bireylerin, toplumların ve kurumların karşılaştıkları sorunlara çözüm üretmesi gerekliliği üzerinde durmaktadır. Uluslararası İlişkiler Disiplini gibi Uluslararası Güvenlik Çalışmaları da Batı dünyası merkezli bir gelişme göstermiştir. Özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında oluşan güvenliksiz ortamın bir daha olmaması için Batı güvenliği merkezinde yapılan çalışmalar yoğunluk kazanmıştır. İkinci Dünya Savaşı’ndan önce güvenlik kavramı “*savaş çalışmaları*”, “*askerî çalışmalar*” ve “*strateji*” başlıkları altında çalışılmış; 1945’ten sonrasında ise bu konulara ilave olarak ekonomi, çevre, göç gibi farklı konuları da inceleyen bir çalışmaya dönüşmüştür (Baysal ve Lülecı, 2015: 66).

1. Realist Güvenlik Yaklaşımı

Entelektüel temelleri Niccolo Machiavelli ve Thomas Hobbes tarafından oluşturulan realizm; E. H. Carr, Hans Morgenthau gibi düşünürler tarafından da savunulmuş ve güvenlik disiplinleri arasında uzun yıllardır güçlü bir şekilde yer edinmiştir. Realistlere göre savaş kaçınılmazdır ve savaşa hazırlıklı olmak en iyi güvenlik yöntemidir. İnsanın varlığı itibari ile bencil/kötümser kabul edilen yaklaşımda, mantık ve iyi niyetin dünya politikasının gerçeklerine aykırı olduğu

savunulmaktadır. “Ulusal Beka” devletlerin var oluş gayesidir ve oluşturulabilecek birliktelikler dahi devletin kendi varlığını kendisinin ihdas etmesi gerçeğinin değiştirmez. Realist yaklaşımın en önemli argümanı olan güç ve devlet merkezli yaklaşım evrensel kabul edilir (Aydın, 2004: 33-66). Toplumsal güvenliğin merkezinde esas sorumlu olarak devlet vardır. Devlet uygulanan politikalar ve alacağı tedbirler ile toplumun güvenliğini sağlamakla yükümlüdür. Devletlerin uluslararası ilişkilerde en önemli güç olmaları 1648 Westphalia Anlaşması ile büyük bir ivme kazanmıştır. Uluslararası ilişkiler konusunda bir üst otoritenin olmadığı zamanlarda devletler, yönetim ve buna bağlı güvenlik konusunda temel otorite olmaktadır (Baylis, 2008: 71-72). Realistlere göre güvenlik kavramının temel odak noktası devlettir. Güvenlik ve güç arasında neden sonuç ilişkisi kuran realist yaklaşım devleti merkeze koymaktadır. Realist yaklaşımda, bir devletin (ya da liderin) varlığını garanti edecek bir güce sahip olması bu aktörün güvenliğini sağladığı anlamına gelmektedir.

“Realist Güvenlik Çalışmaları, 1940’larda realist teorinin varsayımlarını kullanarak Stratejik Çalışmalar adıyla doğan ve 1980’lerde güvenliğin realist perspektiften analizine getirilen eleştirilerle çeşitlenerek dallara ayrılan Güvenlik Çalışmalarının günümüzdeki alt kollarından birisidir”. “Realist Güvenlik Çalışmalarında realizmin genelinde olduğu gibi “devlet” uluslararası politikanın temel aktörü olarak kabul edilir.” (Atalay, 2018: 139). Soğuk Savaşla beraber realist güvenlik yaklaşımı devlet merkezli güvenlik anlayışının ön koşul olmasını gerektiren şartlar sebebi ile güvenlik konusunda yapılan çalışmalarda etkin görüş olmuştur. “Geleneksel yaklaşım” olarak da ifade edilen realizme göre güvenlik tehdidi sadece askerî tehdit olarak anlaşılmaktadır ve devletin bekası, hayatta kalması en önemli değerdir. 1970’ler itibari ile güvenlikle ilgili yapılan çalışmalarla yeni yaklaşımlar ortaya çıkmaya başlamıştır (Baysal ve Lüleci, 2015: 66).

Klasik realistlerin aksine neo-realistler askerî güvenlik ile uluslararası iş birliğinin de var olması gerektiğine inanmaktadırlar. Ve devletlerin var oluş nedeninin güvenliği tesis etmeye çalışmak olduğunu savunmaktadırlar. Neo-realist güvenlik yaklaşımını *yapısalcı realizm* şeklinde tanımlamak mümkündür. Realist yaklaşıma yöneltilecek eleştirilere cevap vermek ve realist yaklaşımda bazı

değişiklikler yapmak gibi bir gayeleri olduğu söylenebilir. Mesela neo-realistler sınırlı bir devletlerarası ilişkiler modelinin kabul edilebilir olduğunu söylerken güvenlik hassasiyetini yine temel referans olması gerektiği üzerinde durmaktadırlar. (İyiat, 2020: 6). Mearsheimer gibi neo-realist düşünürler için savaş uluslararası politika açısından *yağmurun yağması* kadar doğal bir süreçtir. Devletlerarası iş birliği olması mümkün olmakla beraber rekabet mantığı yok sayılamaz. Ayrıca sınırsız ve gerçek bir barış, devletler arası ilişkilerde mümkün değildir zira ilişkiler güç merkezli rekabete dayanır. (Baylis, 2008: 72). Waltz'a göre en iyi uluslararası ilişkiler disiplini olan neo-realist yaklaşım, süreklilikleri ve değişimi kabul eder ve bu değerlere odaklanır. Sistemin yapısında gücün eşit dağılımı söz konusudur. Âdemi merkeziyetçi anarşik yapı uluslararası ilişkilerin temel bir vasfıdır (Aydın, 2004: 48- 49).

Uluslararası İlişkiler disiplini içerisinde realist yaklaşımın güvenlik yaklaşımı yapılandırmacı güvenlik yaklaşımı arasında temel bir fark vardır. Realistler devlet merkezli bir güvenlik anlayışına sahipken yapısalcı yaklaşımlar devletin yanında farklı sektörlere de odaklanılması gerektiğini savunmaktadırlar. Her iki disiplinde güvenliği aktörler, tehditler ve endişeler ile tanımlamaya çalışmaktadırlar.

2. Liberalizm Güvenlik Yaklaşımı

Liberalizm, 18. ve 19. yüzyıllarda İngiltere ve Amerika'da siyaset ve ekonomi çalışmalarında etkin bir görüş olmuştur. Eşitlik, özgürlük, mülkiyet kavramları merkezinde inşa edilen klasik Liberalizm Aydınlanma Çağı düşünürleri arasında en fazla tartışılan ve kabul gören bir yaklaşım olmuştur. John Locke, Hume, Mill, Immanuel Kant, Adam Smith, Jeremy Bentham gibi filozoflar sosyal bilimler, ekonomi, ahlak gibi bilimlere yaptıkları katkılarla beraber liberalizm düşüncesinin de gelişmesine ve daha fazla tanınmasına ortam sağlamışlardır (Yanık, 2015: 36-38).

Güvenlik konusunda en önemli yaklaşımlardan biri olan liberalizm, realizm gibi bireysel hakların korunmasında -başta güvenlik olmak üzere- devleti temel sorumlu ve baş aktör olarak tanımlamaktadır. Bununla beraber devletin yanında uluslararası kurumlar ve şirketler, sivil toplum kuruluşları gibi aktörleri de güvenlik analizlerinde temel aktörlerden kabul ederek realizmden ayrılmaktadır. Askerî güvenlik merkezli düşüncelerinin Soğuk Savaş Dönemi'nin sonlarına

gelindiğinde güvenlik dinamiklerinin değişmesi sonucunda Neoliberalizm önemli bir etkin düşünce olarak realizmin de en önemli alternatifi haline gelmiştir (Uğuz, 2016: 85). Liberal düşünce, bireyi merkeze alarak her bireyin eşit, değerli ve tek olduğunu savunur. Birey, kendisi için iyi ve doğru olanı bulabilecek ve buna göre hareket edebilecek kabiliyete sahip olması ön kabulü ile ahlaki değerlerin temel aktörüdür. Bu yaklaşımla bireysel özgürlük ve eşitlik, liberalizm için ana esastır. Bireysel özgürlükler, mülkiyet, bireysel sorumluluklar ve hukuk önünde bireysel eşitlik kavramları liberalizm için dört temel esastır. Akıl, bireycilik, özgürlük, adalet, hoşgörü, anayasacılık kuramlarını ‘*liberalizmin değerleri*’ şeklinde tanımlamak mümkündür (Zenginkuzucu, 2020: 58-60).

Birinci ve İkinci Dünya Savaşları arasındaki dönemde uluslararası sistemin savaş dışı bir değerlendirmeye tabi tutulabilmesi ve küresel bir barışın mümkün olabileceğine dair düşünceler gelişmiştir. Bu umuda dair düşünceleri besleyen görüş “*liberal ulusalcılık*” olarak da tanımlanmıştır. Bu düşünce ile uluslararası sistemle ilgili iyimser bir yaklaşım belirlenmiş ve bu yaklaşımı destekleyen unsurlar aralarına uluslararası kurumların ve örgütlerin yanında akademisyenleri de dahil ederek mutlak barışın mümkün olabileceğini iddia etmişlerdir. Fakat yaklaşım Milletler Cemiyeti tecrübesiyle adeta hezimete uğramış ve savaşın fikrî sorumlusu ilan edilmiştir. ABD’nin Milletler Cemiyeti’ni kurmak için çaba harcamasına rağmen üye olmaması ayrıca sisteme üye ülkelerin saldırgan/yayılmacı politikalarına devam etmeleri ve Milletler Cemiyeti’nin bu işgallere sessiz kalması (Japonya’nın Mançurya’yı, İtalya’nın Etiyopya’yı ve Almanya’nın Rhineland’ı işgal etmeleri), sadece Milletler Cemiyeti’nin değil liberalizm/liberal ulusalcılık fikrinin de pratikte sonunu getirmiştir (Yanık, 2015: 39). Modernleşmenin savaşları bitireceği ve refahı yükselteceği iddiası savaşların çıkması ya da ekonomik rahatlama sağlamadığında liberalizmden ve değerlerinden kaçışı da beraberinde getirmektedir. “*İkinci Büyük savaş, insanlık tarihine bıraktığı dramatik etkilerle beraber uluslararası siyasette de radikal dönüşümlere sahne olmuş ve tüm idealist teoriler sert eleştirilere muhatap olmuştur. Realistlerin ampirik, muhafazakâr, tedbirli, idealist düşünceye karşı kuşkucu ve tarihsel tecrübelerle karşı saygılı bir yaklaşımları vardır.*” (Arıboğan, 2019: 187)

İkinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesi, güvenlik yaklaşımlarında liberalizmin Uluslararası İlişkiler disiplindeki etkin dönemini bitirmiş, geleneksel yaklaşım olan realizmin tekrar etkin düşünce disiplini haline gelmesine sebep olmuştur. Soğuk Savaş Dönemi'nde ABD merkezli kapitalist politikalara rağmen realizm etkisini korumuştur. Fakat 1970'lerde yaşanan petrol krizleri, çevre sorunları, göç, açlık sorunları, uluslararası terör, uyuşturucu, organize suçlar gibi birçok konu güvenlik meseleleri arasına girmiş ve bu sorunlara çözüm bulmak için Neo-Liberalizm, Marksizm gibi disiplinlerden faydalanılmıştır (Dedeoğlu, 2008: 21-24). Liberalizm güvenlik ve özgürlükler arasında bir denge sağlamayı hedeflemektedir. Devletin var olma sebebi olarak kabul ettiği güvenlik sağlama aktörlüğünü bireysel özgürlüklere zarar vermeden sağlaması gerektiği üzerinde durmaktadır. Güvenliğin sağlanması için devletler arası iş birliğini gerekli saymaktadır. Soğuk savaş sonlarına doğru çift kutuplu sistemin zayıflaması sonucunda devletler haricinde güvenlik aktörlerinden ve etkilerinden daha fazla söz edilmeye başlanmıştır. Karşılıklı bağımlılık temelli tesis edilmeye başlanan devletlerarası ilişkiler, güvenlik aktörlerini askerî güvenlik konuları haricinde de güvenlikle ilgili meseleleri gündemlerine almaya zorlamıştır. Bu süreç ise Liberalizm düşüncesine tekrar etkinlik kazandırmıştır. Liberalizm uluslararası hukuk sistemi oluşturulduğu takdirde kolektif güvenliğin sağlanabileceğini savunarak uluslararası sistemde bir güvenlik inşasının ancak uluslararası kurumlar ile mümkün olabileceğini de savunmaktadır (Uğuz, 2016: 90-91).

3. Konstrüktivist (İnşacılık) Güvenlik Yaklaşımı

Konstrüktivizm kavramını uluslararası İlişkiler Disiplini içerisinde ilk kez Nicholas G. Onuf kullanmış ama kavramın popüler olması Alexander Wendt eliyle olmuştur. Onuf, yaklaşımın felsefi altyapısını oluştururken Wendt ise kuramsal yaklaşımı şekillendirmiştir. Normatif etkenlerin maddi unsurlar kadar öneme haiz olduğu üzerinde duran Wendt, kimlik kavramını ön plana çıkarmış ve uluslararası ilişkilerin aktörler ve yapılar arasında bir sosyal etkileşimin sonucu oluştuğunu savunmuştur. Konstrüktivistlerin diğer disiplinlerden en önemli farkı Uluslararası İlişkilere getirmiş oldukları tarihî ve sosyolojik yaklaşımdır (Ertem, 2012: 184-186).

Uluslararası İlişkiler disiplininin de 1990'lı yıllardan itibaren yeni yaklaşım olarak ortaya çıkan konstrüktivizm, pozitivizm ve post-pozitivizm arasında “üçüncü yol” olarak tanımlanmıştır. Uluslararası sistemi açıklarken sadece maddi kaynaklardan ve sonuçlardan ibaret bir yaklaşımın doğru olmadığını savunan teori, ilişkilerin sosyal etkenleri üzerinde durur. Teori Soğuk Savaş sonrasında 1980'li yıllarda yaşanan tartışmalardan ve yeni arayışlardan beslenerek ortaya çıkmıştır. Teori içerisinde olayları açıklamada farklı yaklaşımlardan dolayı tek bir konstrüktivizmden bahsetmek de mümkün değildir. Uluslararası İlişkiler Disiplinini, “üç büyük tartışma” dönemi ile açıklayan “Büyük Tartışmalar” yaklaşımı konstrüktivizm teorisini açıklamak için de önemli veriler içerir. Bu yaklaşıma göre birinci tartışma 1940'lı yıllarda liberalizm ve realizm arasında yaşanan uluslararası barış arayışları temelinde yapılan ve realizmin üstünlüğü ile sonuçlanan dönemdir. İkinci tartışma 1950-1960'lı yıllarda davranışçılar ve klasik realist yaklaşım temsilcileri arasında yaşanan uluslararası ilişkiler disiplinlerinin bilimsel anlayışla temellendirilmesi ile ilgili konuları kapsamaktadır. Üçüncü büyük tartışma ise pozitivistler ve post-pozitivistler arasında yaşanan ve uluslararası ilişkiler disiplinlerinin sorgulanması ayrıca yeni yaklaşımları kapsamaktadır. Bu noktada üçüncü bir yol olarak görünen konstrüktivizmin üçüncü tartışma döneminde ortaya çıktığı söylenebilir (Kaya, 2008: 83-87). Konstrüktivizm; diğer teoriler gibi insanın yaptıklarına, toplumsal farklılıklara ve dünyada yaşanan değişimlere değinmek yerine uluslararası ilişkileri *sosyal ilişkiler yumağı* olarak açıklamaktadır. Ve birbirine bağlı olduğunu varsaydığı yapılar ve aktörlerin tanımlamasında da bu bağlılık devam etmelidir. Konstrüktivizm; idealizm gibi dünyanın nasıl olması gerektiği ile değil realist anlayış gibi dünyanın nasıl olduğu ile ilgilenir. Bu yaklaşımla realizm ve Marksizm gibi gerçekçi bir bakış açısını savunan Konstrüktivizm insan ve insan merkezli toplumsal ilişkilerin inşa edilme şeklini konu edinmektedir. Yapıyı sosyal unsurlar üzerinden tanımlayan teoriye göre uluslararası sistemin yapısı maddi değil sosyal unsurlardır. Kimlik kavramına verdiği önem teorisinin dikkat çeken farklılıklarından biridir. Ve bireylerde olduğu gibi farklı ilişkilerde farklı tanımlamalara gidildiği gibi devletlerin de farklı etkileşimleri sonucunda farklı kimlikleri olabileceğini savunmaktadır (Ercan ve Altındağ, 2023: 153-155).

Konstrüktivizm, klasik yaklaşımlarda adeta temel argüman olan güç ve çıkar kavramlarına vurgu yerine insan bilinci ve uluslararası ilişkilerde bu bilincin rolü üzerinde durmaktadır. Kültürel unsurları maddi yapılardan üstün gören ve önceleyen bir yaklaşım olarak ön plana çıkmaktadır. Uluslararası ilişkilerde maddi olmaktan ziyade sosyal olduğu varsayımıyla yapılacak analizlerin kültürel öğelerle başlaması gerektiğini, daha sonraki safhalarda güç ve çıkarlar üzerinde durulmasını savunmaktadır (Kaya, 2008: 100). Realizm ve idealizm, insani vasıfları (öfke, savaşçı, çıkarıcı, iktidar arzusu, korku, endişe...) devletlere ve uluslararası sisteme ait özellikler olarak da kabul ederek adeta sistemin insanlaştırılması yaklaşımını sergilemişlerdir. Konstrüktivistler de kimlik kavramına yükledikleri anlam ile devletlerin de kimlikleri olduğunu savunmuşlardır. Devletlerin de bireyler gibi çıkarları olabileceğini ve buna göre tavır geliştirmelerinin mümkün olabileceğini savunmaktadırlar (Ertem, 2012: 197-198).

Konstrüktivizmin felsefenin içinde mi yoksa uluslararası ilişkiler disiplini içerisinde mi değerlendirilmesi gerektiği ile ilgili olarak ciddi tartışmalar yapılmaktadır. Bununla beraber Uluslararası İlişkiler disiplini içerisinde ciddi bir yer edinmiş ve mutlaka başvurulması gereken bir yaklaşım olduğu kabul edilmiş gibi görünmektedir. Ayrıca neo-realizm ve neo-liberalizm karşısında bütünlük sergileyen bir yaklaşım olmadığı da yapılan eleştiriler arasındadır (Ateş, 2008: 231-232).

4. Marksist Güvenlik Yaklaşımı

Marksizm düşüncesinin, Uluslararası İlişkiler Disiplini içerisine 1970'ler sonrasında dahil edildiği görülmektedir. Bu gecikmede Soğuk Savaş Döneminin etkilerinin ve Uluslararası İlişkiler disiplininin pozitivist bir Amerika yaklaşımı olmasının neden olduğu kabul edilmekle beraber ABD dışında disiplinle ilgili çalışmalar yapan düşünürlerinin Marksizm ile ilgili düşünceleri de etkin olmuştur. 1970'lerde başlayan bu yakınlaşma ise günümüzde de hızını artırarak devam etmektedir (Yalvaç, 2017: 1). Siyasal teori ve resmî ideoloji olarak çok geniş bir coğrafyayı etkileyen Marksizm düşüncesinin Uluslararası İlişkiler alanında etkisinin zayıf kalmış olmasının temelinde iki disiplin arasındaki yapısal farklılıkların var olması da önemli bir etkidir. Dünyayı uluslardan ziyade

sınıfsal farklılıklar üzerinden değerlendiren Marksizm, dış politikayı siyasal süreçten ziyade çıkar odaklı sınıfsal farklılıkların siyaset alanına yansımaları olarak değerlendirmektedir. Batı merkezli, Anglosakson ve ABD merkezli bir disiplin olarak doğan Uluslararası İlişkiler Disiplini ise temel bir üretim şekli olarak kapitalizmi, merkez siyasal ideoloji olarak da liberalizmi görmektedir. Bu yapısal farklılıklar ile iki disiplin temel olarak birbirinden ayrılmaktadır (Uzgel ve Bedirhanoglu: 105-106). Buna rağmen devlet ve güvenlik merkezli yaklaşımlardan farklı olarak Marks'ın *yabancılaşma, özgürleşme, hegemonya* kavramlarını ele alış şekli yapısalcı ve eleştirel teoriler üzerinde (özellikle Frankfurt Okulu ve Eleştirel Teori disiplinlerinde) ciddi etki bırakmıştır. Bu etki, Uluslararası İlişkiler alanında yaşanan son dönem gelişmeler için önemli bir ivme olarak görünmektedir. Marks'ın Hegel'den etkilenerek geliştirdiği düşünce felsefesi devrimci bir anlayışın ürünüdür ve birey merkezli evrensel özgürlüğü hedeflemektedir. Marks için felsefe, dünyayı değiştirmekle yükümlü bir disiplindir. (Gülbol ve Aytaç, 2014: 10-13)

Marksizm'in kendine özgü bir Uluslararası İlişkiler kuramı var etmediği gibi bir devlet modeli de geliştirmediği düşüncesi, yapılan en yaygın ve genel kabul gören bir yaklaşım olmuştur. Bu, kabul edilebilir olmakla beraber Marksizm'in yeni bir toplum sistemi önergesi ve birey merkezli yaklaşımla insanın özgürlük sorunu üzerinde farklı bir yöntem ve değerler sistemi var ettiği söylenebilir. Soğuk Savaş sonrasında uluslararası siyasette ABD etkisinin azalmadığı ya da temel yaklaşımlarda radikal değişimler olmadığı gibi Marksizm'de de köklü değişiklikler olmamıştır. (Uzgel ve Bedirhanoglu: 111-112). Marksizm, Uluslararası İlişkiler Disiplinini emperyalizm, sömürgecilik ve rekabet gibi kavramlarla ve ulusal olanın dışında bir inceleme ile açıklamıştır. Uluslararası İlişkileri devletler arası bir sistem ile açıklamaktan ziyade toplumsal devrimler ve proletarya arasında toplumsal dayanışma ile açıklamıştır (Yalvaç, 2017: 4)

5. Eleştirel Teori

1924 yılında Frankfurt'ta "Sosyal Bilimler Enstitüsü" isimli merkezde bilim adamları tarafından yapılan çalışmalar ile ilk nüvelerinin oluşması sebebiyle

teorinin bir diğ er ismi Frankfurt Okulu'dur. Pozitivizm karşıtı söylemlerin hepsi "Eleştirel Teori" başlığı altında da incelenmektedir (Arı, 2014: 13-22)

Eleştirel Teoriler halihazırda olan sorunları merkezine alarak hareket eder. 1980'li yıllardan itibaren Uluslararası İlişkiler Disiplini içerisinde ele alınan konulardaki değişim eleştirel teorilere daha önemli bir noktaya çekmiştir. Bilginin oluşmasının kaynağına ve bunu açıklamaya yönelen ve bilginin kendisi üzerine düşünmeyi esas alan eleştirel teoriler, Uluslararası İlişkiler Disiplini içerisindeki yaklaşımlarını da geriye dönük olarak inceler. Genellikle eleştirel teorilerin kaynağı Aydınlanma Dönemi'ne kadar götürülmektedir. Bu teori, Kant, Hegel ve Marx'ın düşünce geleneğinin devamı olarak kabul edilmektedir. Oluşturduğu teorik yaklaşımla toplumda var olan adaletsizlikleri ve özgürlük karşıtı tüm yaklaşımları ortaya koymaktadır. Teorinin en önemli temsilcisi olan Robert Cox 1981 yılında yayınladığı makalesiyle geleneksel teoriler ile eleştirel teorinin farkını ortaya koymuştur. Mevcut teorilerin oluştuğu biçime bir eleştiri niteliğinde olup mevcut teorilerin siyasi çıkarlar gözetilmeksizin eleştirilmesini savunmaktadır. Marx'ın kapitalizme yönelttiği eleştirileri, eleştirel teorilerin adeta ruhu gibidir. Marx'ın yaklaşımının Uluslararası İlişkiler Disiplini için oluşturulacak sosyal teoride temel bir yaklaşım konumunda olduğu kabulü vardır. Teori için devlet, mevcut dünya sistemi içerisindeki glerden biridir ve bu değerlendirme ile devlet merkezli yaklaşımlardan ayrılmaktadır. Genel kabul gören siyaset yaklaşımına yaptığı eleştiriler ile özgürlük, barış, güvenlik, eşitlik ve adalet konularında daha fazla ilerlenmesini ve öneminin artmasını talep etmektedir (Devetak, 2013: 217-246). Eleştirel Teori, güvenlik yaklaşımlarının ortaya ıkışları üzerinde durarak davranışlara olan etkisini ortaya koyarken kanunlar koymak yerine bireyin özgürleştirilmesi temelinde hareket ederek realizmden ayrılmaktadır. Ayrıca insanların sorunlarını ortaya koyarak bunlara yönelik alternatif bakış aıllarını üretmeyi amaçlamaktadır. Fakat teorinin, Uluslararası İlişkiler Disiplinine yeni bir şeyler katmak yerine sadece eleştiri (değer tartışılmamakla beraber) merkezli olduğuna yönelik eleştiriler mevcuttur (Aydın, 1996: 105-107). Eleştirel Teori'nin güvenlik kavramını ele aliş tarzı teorinin ortaya çıktığı tarihsel şartlardan da etkilenmiştir. Teorinin genel yaklaşımı olarak ortaya çıkan kavramın normal görünümünden ziyade neden ve nasıl ortaya çıktığı üzerindeki duruşu güvenlik kavramı için de geçerli

olmaktadır. Güvenlik kavramını ayrıca bireyin özgürleşmesi üzerinde incelemeler yapmaktadır, bu ise geleneksel yaklaşımdan oldukça farklı bir tutumdur. Bireyi, güvenliğin temel ve nihai noktasına koyarak ortaya koyduğu normların değişmez olmadığını da savunmaktadır. Teorinin gündeme girmeye başladığı 1980’li yıllardan itibaren sosyal bilimler alanında modern yaklaşımlara yönelik olarak ilk sistemli eleştiri yapan model olması ve modern insanın karşı karşıya kaldığı politik, ekonomik, kültürel sorunlara kapitalizm merkezli eleştirisi teorinin önemini de ortaya koymaktadır (Kolası, 2014: 138-139). Güvenlik çalışmalarında hâkim olan yaklaşımlar, siyasetin hareket alanını daralttığı, hak ihlallerini artırdığı ve meşru iktidarların gücünü artırdığı gibi birçok etkilerine Eleştirel Güvenlik Yaklaşımları çatısı altında dikkat çekilmekte ve eleştirilmektedir. (Rumelili ve Adısönmez, 2020: 1)

C. Kopenhag Okulu Güvenlik Yaklaşımları

Bu araştırmada Orta Doğu’da Hristiyan Arap nüfusun güvenlik sürecine etkileri, Ürdün krallığı üzerinden incelenirken Kopenhag Okulu’nun güvenlik yaklaşımı merkezinde hareket edilecektir. Okulun güvenlik yaklaşımı üzerinde durulacak ve temel tezleri ile ilgili bilgi verilecektir.

Kopenhag Okulu’nun ortaya çıkışı 1985 yılında Kopenhag Üniversitesi bünyesinde “*Bariş ve Çatışma Araştırma Merkezinde Avrupa Güvenliği Çalışma Grubunun, Avrupa Güvenliğinin Askerî Olmayan Boyutları*” isimli projenin uygulamaya başlanması ile temelleri atılmıştır. Okula disiplin olarak isim veren Mc Sweeny hem disiplini savunan bilim insanları hem de akademik dünyada kabul görmüş bir akademisyendir. Okulun en önemli düşünürleri Barry Buzan, Ole Waever, Jaap de Wilde ortaklaşa çalışmalar gerçekleştirmişler, kuruluş aşamasında Avrupa güvenliğini merkezine alan okul daha sonra ise güvenlik ile ilgili farklı yaklaşımlar gerçekleştirmiştir (Miş, 2011: 347).

Kopenhag Okulu düşünürleri, güvenliğin konusunu sadece askerî güvenlik alanı olarak kabul eden anlayışın aksine güvenliğin siyasi, ekonomik, toplumsal ve çevresel alanlarda değerlendirilmesi gerektiğini savunmaktadır. Okul güvenlik anlayışını geleneksel güvenlik anlayışı ile post-yapısalcı anlayışın ortasında bir konuma yerleştirmektedir. Askerî güvenlik anlayışının güvenlik analizlerinin merkezinde olmasını eleştiren bir yaklaşımla hareket eden okul aynı zamanda

bireyin varlığını tehdit eden her unsurun da güvenlik kavramının kapsamı alanına girmeyeceğini savunmaktadır (Baysal ve Lüleci, 2011: 65-70). Kopenhag Okulu düşünürlerine göre güvenlik, pozitif değil negatif bir anlam taşımaktadır. Zira siyasetin ve normalin çözemediği bir konu güvenlik konusu olmaktadır. Bu anlamda ideal olanın güvenlikleştirme yerine *“ters güvenlikleştirmek yani güvenliğin gündeminden çıkararak (desecuritization) “normal politik süreçlerde” tartışmaya açmak ve demokratik yollarla çözüm bulmak olduğunun altını çizmektedir”* (Arı, 2021: 468).

Kopenhag Okulu güvenlik çalışmalarını üç temel konu üzerine kurmuştur. “Güvenlik Sektörleri”, “Bölgesel Güvenlik Kompleksi”, “Güvenlikleştirme”. Burada güvenlikleştirme temel unsur olarak görünürken güvenlik sektörleri ve bölgesel güvenlik kompleksi okulun güvenlik yaklaşımının genişletilmesini sağlamıştır. Güvenlik anlayışını askerî, siyasi, toplumsal, ekonomik ve çevresel normlar üzerine beş ana sektörde kurmuştur. Sektörlerin varlığı birbirine bağlıdır ve birbirlerinin etki alanları içerisindedirler. Güvenliğin beş sektörle açıklanması ve sektörlerin birbiriyle etkileşiminin güçlü oluşu güvenlikleştirme kavramının önemini de artırmaktadır (Evcan, 2021: 315). Uluslararası İlişkiler Disiplini içerisinde akademik tartışmalarda önemli bir dayanak olmakla beraber Kopenhag Okulunun güvenlik yaklaşımı iç ve dış siyasette birçok örneklem üzerinde yapılan çalışmaların analizinde de kullanılmıştır. *“Kopenhag Okulu’nun güvenlik konusundaki normatif duruşu, konuların güvenlik alanına taşınmasından mümkün olduğunca kaçınılmasının dünya politikası için daha pozitif bir durum olduğu yönündedir. Bir diğer deyişle, erişilmesi istenen durum güvenlikleştirme değil güvenlik-dışılaştırmadır”* (Baysal ve Lüleci, 2011: 90).

Kısaca Kopenhag Okulu, 1980’lerde Avrupa’nın güvenliğini merkeze alarak ortaya çıkmış bir disiplindir. Başlangıçta bir proje etrafında ortaya çıkmıştır. Fakat daha sonraları disiplinin en önemli düşünürleri olan Buzan ve Waever başta olmak üzere okulun diğer düşünürlerinin yaptıkları çalışmalarla ya da eleştirilere verdikleri cevaplarla disiplin Uluslararası İlişkiler alanında kabul görmüştür. Çalışmanın sonraki bölümlerinde Kopenhag Okulu’nun güvenlik kavramına yaklaşımdaki temel tezleri incelenecektir (Çukur, 2020: 55).

1. Bölgesel Güvenlik Kompleksi

Güvenlik kavramının doğduğu disiplin olan Kopenhag Okulu, “*realist güvenlik anlayışının eleştirisi üzerinden güvenlik anlayışı geliştiren bir yaklaşım olarak ortaya çıkmıştır*”. 1970 ve 1980 yıllarında Siyaset ve Güvenlik Çalışmalarındaki güvenlik kavramıyla ilgili yaklaşımlarla temel tezlerini inşa eden bir disiplin olmuştur (Miş, 2012: 27). Buzan güçlü devlet ya da rejim durumunun, karşı tarafta yer alan devletler ya da rejimler açısından “güvensizlik ortamı” oluşturacağını ve bunun bölgesel güvenlik aktörleri tarafından tehdit ve güvensizlik sebebi olarak görüleceğini Bölgesel Güvenlik Kompleksi (BKG) kavramı ile açıklamaktadır (Evcan, 2021: 314).

Yaşamsal bir zorunluluk olması dolayısıyla insanlık tarihi boyunca güvenlikle ilgili sürekli çözümler üretmeye çalışılmıştır. Bu ise güvenlik meselesinin birey ve toplum açısından önemini ortaya koymaktadır. Soğuk Savaş sürecinde nükleer silahların var olması topyekûn bir yok oluş tehdidini ortaya çıkarmıştır. Bununla beraber küresel krizlerle tırmanan bölgesel sorunlar sebebiyle savaş tehdidi sürekli hâle gelmiştir. Bölgesel Güvenlik Kompleksi (BGK) kavramı değişen güvenlik analizlerinde akademik dünyada dikkat çekmiş ve önemli bir yer edinmiştir. Buzan’ın güvenlik anlayışında, devletlerin karşılıklı bağımlılığı güvenlik konusunda temel bir esastır. Yaşanılabilecek tehdit ve güvenlik krizleri coğrafi yakınlıkla ilgilidir ve bu sebeple uzak ülkelerin bağımlılıkları ile yakın ülkelerin bağımlılıkları eş değildir. Buzan “*tehditlerin kısa mesafelerde daha hızla hareket ettiğini*” savunmaktadır (Evcan, 2021: 314).

Güvenlik sorunlarını bölgesel düzeyde değerlendiren BGK, güvenlik sorununun tarafları arasında çıkarların birbirine karıştığı ve yakınlık dolayısıyla güvenlik meselesinin de bölgesel olarak değerlendirilmesi gerektiğini savunmaktadır. Soğuk Savaş sonrasında Balkanlar, Orta Doğu ve Kafkasya bölgelerinde yaşanan krizler incelendiğinde bölgesel sorunların ana sebep olduğu görülmektedir ki bu da BGK güvenlik varsayımını güçlendirmektedir. Güvenlik sorunlarını bölgesel bazda değerlendiren BGK ile farklı alanlarda güvenlik sorunlarına dikkat çeken güvenlik sektörlerinin ortak noktası güvenlileştirme kavramıdır. Zira askerî, politik, toplumsal, ekonomik ve çevresel sorunlar bölgesel bir güvenlik meselesi haline gelebilmektedir (Arı, 2021: 469). BGK düşüncesinin temel amacı, bölgesel meselelere veya çatışmalara

küresel müdahalelerin önüne geçmektir. Bölgesel sorunların önemli özellikleri arasında yer alan “içe kapalı, hızlı ve değişmez” özelliği küresel müdahalelere açık olmasını da beraberinde getirmektedir. Aynı şekilde BGK ile tanımlanan tehditlerde tarihi düşmanlıklar ya da tam tersi geleneksel iş birliği yaklaşımları göz ardı edilmemektedir. Tarihi, kültürel ve coğrafya merkezli güvenlik meselelerinin ve bununla ilintili olan dost-düşman tanımlamaları bütününde bir güvenlik bölgesi varsaymaktadır. Her bölge için geçerli ve doğru çözümler üretmeyecek olmakla beraber bölge devletlerinin güvenliğinin karşılıklı bağımlılık (*security interdependency*) üzerine olması durumunda BGK teorisi uygulanabilir (Arı, 2021: 473).

2. Güvenlik Sektörleri

Kopenhag Okulu, Avrupa güvenliğini merkezine almıştır. Fakat burada hareket noktası askerî güvenlik alanı dışındaki konular olmuştur ve bunun için güvenlik kuramının kapsamını askerî güvenlik alanı dışında farklı güvenlik sektörlerini de dahil ederek genişletme yoluna gitmiştir. Kopenhag Okulu düşünürleri askerî güvenlik kavramının dışında yeni güvenlik sektörleri belirlerken bununla beraber askerî güvenlik konusunu da önemsiz olarak değerlendirmemişlerdir. Askerî, siyasi, ekonomik, toplumsal ve çevre sektörleri olarak belirlenen güvenlik sektörleri içerik olarak farklı alanlarda var olan sorunlara dikkat çekmektedir: “*Askerî sektör kuvvete dayalı ilişkiler; siyasi sektör otorite, yönetim statüsü ve tanıma ilişkileri; iktisadi sektör ticaret, üretim, finans ilişkileri; toplumsal sektör kolektif kimlik ilişkileri, çevresel sektör ise insan faaliyetleri ve gezegenin biyosferi ile ilgilidir.*” (Baysal ve Lüleci, 2015: 71)

Güvenlik sektörleri kavramı da (güvenlikleştirme ve bölgesel güvenlik kompleksi gibi) Kopenhag Okulu’nun güvenlik analizlerine kazandırdıkları bir kavram olmuştur. 1980’li yıllarda yoğun bir şekilde tartışılan çevre ve iktisadi sektörler ile bunlarla ilintili güvenlik sorunları toplumsal güvenlik kavramı merkezinde güvenlik sektörleri içerisinde değerlendirilmiştir. AB’nin bütünleşme sürecinin hızlanması devletler ve toplumlar nezdinde egemenlik, kültürel özerklik, göç gibi konularda endişeleri artırmış ve bu konuların da güvenlik meselesi haline dönüşmesine neden olmuştur. Bunlara ilave olarak küresel ısınma, çevre kirliliği, enerji verimliliği gibi konularda güvenlik aktörleri

tarafından güvenlik sektörleri alanına dahil edilebilmektedir (Arı, 2021: 465-466).

Kopenhag Okulu, güvenlik kavramını askerî, siyasi, toplumsal, ekonomik ve çevresel sektörler temelinde analiz etmektedir. Siyasî sektör ise devletlerin istikrarı, hükümetlerin ve onların varlık kaynağı olan ideolojilerinin varlığı ile ilgilidir. Güvenlikleştirme süreci de siyasi bir eylem olarak tanımlanabilmektedir. Ekonominin güvenlik kapsamında değerlendirilmesi devletin finansal gücü ve toplumsal refahın sağlanması ve bunların devam edebilmesi için gerekli fırsatların (kaynak, pazar) var olması kapsamında değerlendirilmektedir. Ekonomik sektörün devamlılığı ve güvenliği için istikrar anahtar kavramdır. Toplumsal meselelerin güvenlik bağlamında değerlendirilmesi de din, kültür, geleneklerin muhafazası, bireysel ve toplumsal kimlik inşası gibi konular ile ilişkilidir. Çevresel sorunların güvenlik açısından değerlendirilmesi insanın yeme, içme, barınma gibi temel ihtiyaçları başta olmak üzere canlı hayatının devamı, iklim değişimi gibi konularla dünyanın doğal varlığının korunmasını kendisine çıkış noktası yaptığı görülmektedir (Miş, 2012: 31-32).

3. Güvenlikleştirme Kuramı

Güvenlikleştirme kuramı bu araştırmanın kavramsal çerçevesi için ana kavramlardan olması sebebiyle önem arz etmektedir. Bu nedenle teorinin temel esaslarını anlamak önem arz etmektedir. “*Hayatta kalma*” ve “*varoluşsal tehdit*” kavramlarını güvenlikleştirme teorisinin merkezinde görmekteyiz. Bir konunun güvenlik meselesi olması için öncelikle konunun bir aktör tarafından güvenlik meselesi olarak görülmesi, bunun bir tehdit olarak ifade edilmesi ve daha sonra tehdidin ortadan kaldırılması için gerekli tedbirlerin alınmasına karar verilmesi güvenlikleştirme sürecini tanımlamaktadır. Bölgesel güvenlik ise bölgesel güvenlik problemlerinin ortadan kaldırılabilmesi için güvenlik meselesinin kapsamının tespiti, coğrafi şartların ve sorunun çözümüne dair ihtiyaçların belirlenmesi ve analiz edilmesinin gerekliliği üzerinde durur. Coğrafi yakınlık, güvenlik gereksinimlerinin ve düşman unsurların ortaklığı devletlerarası bağımlılığı sağlayacak bu ise devletlerarası iş birliğini adeta taraflara mecbur bırakacaktır (Bakan ve Şahin, 2018: 136).

Ole Weaver tarafından 1995 yılında ilk kez kullanılan kavram Kopenhag Okulu'nun sektörel güvenlik sektörleri ve Bölgesel Güvenlik Kompleksi ile güvenlik kavramını açıklamak için kullandığı temel argümanlardan olmuştur. Güvenlikleştirme teorisi güvenlik kavramını en başta söz edim (*speech act*) olarak ele almaktadır. Söz edimsel olarak ortaya konan güvenlik tehdidi tedbirlerini de meşru hâle getirmektedir. Böylece güvenlik aktörlerinin uygulanacak yaptırımlar için olayı güvenlik tehdidi olarak ifade etmeleri yeterli olmaktadır (Baysal ve Lülecı, 2011: 63). Güvenlikleştirme için yetki sahibi bir aktörün belirli bir meseleyi (grubu, tarihsel veya bölgesel bir sorunu) yaşamsal bir problem olarak kabul etmesi ve bunu toplumla paylaşması ve toplumun ikna edilerek kabulünün sağlanması ile güvenlikleştirme teorisi gerçekleştirilmiş olmaktadır. Sürecin temelinde Austin'in dil kuramına benzer olarak ortaya konan "söz edimi" vardır. Austin'in dil kuramını Weaver şu şekilde ifade etmektedir; *"Öncelikle konunun yaşamsal bir tehdit olarak sunulması, ikincisi güvenlikleştirici aktörün otoriteye sahip olması yani gerekli araçları hayata geçirebileceğine inanılması, üçüncüsü inandırıcı olabilmesi için ilgili tehdidin tarihsel birtakım hikâyelerle desteklenmesi ve düşmanlık duygularının harekete geçirilebilmesidir. Gerçi, tüm bu koşullar güvenlikleştirmenin başarılı olmasını garanti etmeyebilir ancak kolaylaştırabilir."* (Arı, 2021: 463)

Buzan güvenlikleştirmenin dört önemli gelişmeyle etkileşiminden bahsetmektedir. Bunlardan ilki Soğuk Savaş Dönemi'yle beraber güç dengesinin çok kutupluluktan iki kutupluluğa geçmesi olmuştur. İkincisi, evrensel misyona sahip, insanlıkla ilgili farklı gelecek yaklaşımları olmakla beraber liberal demokrasi ve komünizm arasında ortaya çıkan ideolojik kamplaşmadır. Üçüncü gelişme ise topyekûn bir yok oluşa neden olabilecek nükleer silahların bulunmasıdır. Dördüncüsü ise sömürgeciliğin bitirilmesinin ardından, 1960'ların sonuna kadar Asya ve Afrika'da yeni bağımsız devletlerin ortaya çıkmasıdır (Evcan, 2021: 315).

Güvenlikleştirme kavramı, Kopenhag Okulu'nun güvenlik kavramına yaklaşımını açıklamak için en önemli argümandır. Akgül ve Açıkmeşe 'ye göre güvenlikleştirme kavramı, Kopenhag Okulu'nun varoluşunun en önemli tezlerinden olmuş ayrıca Soğuk Savaş sonrası değişen ve çeşitlenen güvenlik algısı, devlet merkezli ya da devlet dışı aktörler merkezli güvenlik yaklaşımlarına

“üçüncü yol” olarak ortaya çıkmıştır. Askerî sektörden çevresel, ekonomik, siyasi ve toplumsal sorunlara kadar ayrıntılı bir şekilde güvenlik kavramının içeriğinin genişletilmiş olmasında temel hareket noktası meselenin söylem olarak ifade edilmesidir. Söylem olarak tehdit kabul edilmeyen bir mesele güvenlikleştirmenin de konusu olmayacaktır. “Güvenlikleştirmenin tehditlerin kapsamı kadar tehditlerin ortaya çıkışında da belirleyici bir kavram olduğu” ifade edilebilir (Akgül ve Açıkmeşe, 2011: 57-59). Kopenhag Okulu’nun güvenlik yaklaşımı Bölgesel Güvenlik Kompleksi, Güvenlik Sektörleri, Güvenlikleştirme olmak üzere üç temel kavram üzerinden şekillendirilmiştir. Klasik güvenlik yaklaşımından farklı konu başlıkları ile güvenlik kuramını inşa ettiği görülmektedir. Güvenlik aktörlerinin devlet merkezli olarak bir meseleyi güvenlik meselesi olarak ifade etmesi, bu konuda kamuoyunu ikna etmesi sonrasında gerekli tedbirleri alması gerektiğinin güvenlikleştirmenin gerçekleştirilebilmesi için zorunlu olduğu görülmektedir (Çukur, 2020, s.59).

Güvenlikleştirmenin anlaşılabilmesi için güvenlikleştirmenin zamanlaması başta olmak üzere bazı temel kavramları anlamaya ihtiyaç vardır. Bunlar:

Güvenlikleştirme: Bir konunun yaşamsal bir tehdit olarak tanımlanması ve siyasi alandan çıkarılarak güvenlik meselesi haline getirilmesidir.

Söz Edimi: Meselenin güvenlik sorunu olduğunun yetkili aktör tarafından ifade edilmesi ve bu durum için kullanılan söylem.

Güvenlikleştirme Eylemi: Konunun güvenlik sorunu olarak belirlenmesidir.

Güvenlik Dışlaştırma: Konunun güvenlik meselesi olmaktan çıkarılıp normal siyasi alana dahil edilmesidir.

Güvenlik Dışı (Asecurity): Bir konunun güvenlik meselesi yapılmaması normal bir konu olarak ele alınması hatta siyasal alanın bile dışında kalmasıdır.

Referans Nesnesi: Değerli kabul edilen ve varlığına yönelik tehdit olduğu kabullenilerek güvenlik tedbirleri alınan özne unsur.

Güvenlik Konusu: Herhangi bir konunun referans nesnesi kabul edilen öznenin varlığına karşı yaşamsal bir tehdit olarak belirlenmesidir (Arı, 2021: 458).

BGK ile güvenlikleştirme, beraber değerlendirilmesi gereken kavramlardır. Zira bölgesel güvenlik sorunları ve bu sorunların ortadan kaldırılması yine güvenlikleştirme disiplini içerisinde olacaktır. BGK güvenlikleştirilmesi mümkün olduğu gibi güvenlik dışılaştırma da mümkündür. Güvenlik dışılaştırma kavramı, daha önce bir güvenlik tehdidi olarak kabul edilen meselenin artık söz edimsel olarak tehdit kategorisinden çıkarılmasıdır. Artık meselenin, güvenlik alanından çıkarılıp, acil çözüm bekleyen bir konu olmaktan ziyade günlük siyasetin gündemine taşınması güvenlik dışına çıkarma olarak tanımlanabilir (Evcan, 2021: 317). Kopenhag Okulu düşünürlerine göre güvenlik kavramı “olumsuz” bir kavramdır. Weaver’a göre bir konunun güvenlikleştirilmesi değil güvenlik dışılaştırması amaç olmalıdır (Baysal ve Lülecı, 2015: 66). Güvenliğin konusu olmamış bir meselede tehdit unsuru yoktur. Okulun güvenlik dışılaştırmayı tercih etmesi “*yönetici elitlerin (establishment) “güvenliği konuşma” tekelini ellerinde bulundurmasıyla da ilgili*” olduğu anlaşılmaktadır (Miş, 2012: 38-39). Güvenlik dışılaştırma (*desecuritization*) güvenlik konusu haline gelmiş konuların güncel siyasetin konusu hâline gelmesi yani güvenlik meselesi konumundan çıkarılmasıdır. Güvenlik meselesi haline gelmesi için gerekli olan güvenlik aktörlerinin söz edimsel tutumlarının tersine işlemesi ve aktörler tarafından konunun güvenlik meselesi olmaktan çıkarılması ve siyaset üstü konumundan çıkarılmasıdır. Bu tersine süreçte de aktörlerin kamuoyunu ikna etmeleri gerekmektedir. Güvenlikleştirme sonucunda yapılan anlaşmalar, yaptırımlar ya da savaşlar da sürece dahildir ve bu sonuçlar güvenlikleştirmenin gerekli olduğunun ispatı olmaktadır (Balcı ve Kardeş, 2012: 418).

Post-yapısalcı bir yaklaşım olarak Uluslararası İlişkiler Disiplininde yer edinen Kopenhag Okulu, güvenlikleştirme kavramı kapsamında, “*varoluşsal tehdit*” ve “*hayatta kalma*” kavramları ile Neo-Realizme yaklaşmıştır. Kenneth Waltz tarafından tüm devletlerin ortak amaçlarının ne olursa olsun “*hayatta kalma*” dürtüsü olduğu söylemi ve “*varoluşsal tehdit*” kavramıyla da güvenlik konusu hâline gelmiş bir meselenin çözümü için yetkili aktörlere tehdidin yok edilmesi için tüm önlemleri alma yetkisinin verilmesi ile meşruluk kazandırılması disiplinleri birbirine yakınlaştırmıştır (Çukur, 2020: 59). Güvenlikleştirme yaklaşımında tehdit algısını tam anlayabilmek için güvenlik sektörleri ve referans nesnelerinin beraber değerlendirilmesi gerekmektedir. Buzan ve okulun diğer

temsilcilerinin beş sektörü referans nesneleriyle değerlendirdiği görülmektedir. Askerî sektör için referans nesnesi devlettir bazı konularda ise siyaset alanıdır ayrıca askerî güç devletin var olabilmesi için gereklidir. Siyasi sektörde devlet egemenliği ve ideolojisine yönelik her türlü tehdit, varlık ve yokluk sebebi olarak referans nesnesidir. Ekonomik sektörde ulusal ekonomi referans nesnesidir ve bu durum, toplumsal varlığın devam edebilmesi için var olması gerekir. Toplumsal sektörün referans nesneleri ise kültür, gelenek, din, toplumsal norm gibi ortak ve tek kimliği oluşturan nesnelerdir. Çevre sektörü için referans nesneleri ise, dünya hayatının devam edebilmesi için canlı türlerinin devamı, iklim sorunlarının çözümü, kirlilikle mücadele gibi geniş bir yelpazeyi kapsamaktadır (Harmutçu, 2020: 59).

Savaşlar, ekonomik krizler, askerî harcamaların artması, bireylerin güvenlik eksikliği yaşamaları ve hatta dünyada bazı canlı türlerinin yok olmasına yol açan çevresel krizler, güvenlik kavramına yüklenen anlamı ve yapılan analizleri değiştirmiştir. Geleneksel anlayış olan realizme yöneltilen eleştiriler yeni birçok güvenlik disiplininin var olmasına yol açmıştır. Neo-realist sistemin karışıklığı ve ekonomik tehditlerin güvenlik analizlerine katılması gerektiği üzerinde durulmuştur. Liberallerin askerî güç yerine koydukları yumuşak güç tanımlamasında devlet merkezli yaklaşımdan ziyade devlet dışı bir çözüm aramaları ve daha küresel bir bakış açısıyla sorunları çözme iddiaları vurgulanmıştır. Kopenhag Okulu ise güvenlik analizini askerî, siyasi, toplumsal, ekonomik ve çevresel beş ana sektör üzerinden inşa etmiştir (Bakan ve Şahin, 2018: 147-149).

Sonuç olarak güvenlik kavramı, Uluslararası İlişkiler Disiplini için önemli bir kavramdır. Tarih boyunca insanlığın gündeminde olan güvenlik meselesi üzerine düşünürler sürekli fikir üretmişler ve farklı bakış açıları ile tanımlamalar yapmışlardır. İkinci Dünya Savaşı'ndan Soğuk Savaş sonlarına kadar geleneksel/realist bakış açısı ile güvenlik kavramının analiz edildiği görülmektedir. Daha sonra dünya siyasetinde gelişen ve değişen şartların da etkisiyle yapılandırmacı teoriler merkezinde güvenlik konusu ele alınmıştır. 1990'lı yıllarda Kopenhag Okulu güvenlik kavramını sadece askerî güvenlik konusu olmaktan çıkararak beş farklı sektörde (askerî, siyasi, ekonomik, toplumsal ve çevresel faktörler) güvenlik analizi yapılması gerektiği üzerinde

durmuştur. Okul güvenlik kavramını güvenlik sektörleri, bölgesel güvenlik kompleksi ve güvenlikleştirme teorileri ile güvenliğı bir kavram ve süreç olarak değerlendirmiştir. Bu araştırma Orta Doğı'da kadim bir tarihe sahip olan Hristiyan Arap nüfusun Ürdün özelinde güvenlik sürecine etkilerini analiz etmek için güvenlikleştirme teorisini merkeze alarak yapılmıştır.

III.GÜVENLİKLEŞTİRME SÜRECİ KAPSAMINDA ORTA DOĞU'DA HRİSTİYAN ARAPLAR

A. Orta Doğu ve Levant Bölgesi

Din olgusunun sosyal ve psikolojik etki alanı hem bireyler hem de toplumlar adına tarihsel bir gerçeklik olarak karşımızda durmaktadır. İnsanı sınırlayan inanç sistemi ya da insanı tanımlayan düşünce sistemi olmakla beraber, düşünsel tutumlar ve davranışsal yansımalar olarak gerçek hayatla da içli dışlı olan bir olgudur. Dinin kökeni ve tarihsel süreci ile ilgili olarak birbiriyle ilişkili ya da birbirinin anti tezi olan birçok teori ortaya atılmıştır. İnsanın var olduğu her yerde din/inanç kuramı önemli olmakla beraber özellikle Orta Doğu'da din belirleyici bir kimlik unsurudur. Toplumsal hayatta din çok belirgindir ve kişi dünya görüşü ile kültürel çevresini de belirler. Hatta toplumsal kimliğin şekillenmesinde din yine baş aktör olmuştur. Mesela Arap kimliğinin oluşmasında İslam, Yahudi kimliğinin oluşmasında Musevilik, Hint kimliğinde Hinduizm en önemli etkenlerdendir. Hristiyan Araplar için de din kültürel anlamda bir kimlik kurucu olmuştur. Hristiyan Arapların, kendileri ile aynı coğrafyada yaşayan aynı dili kullanan diğer Araplardan ayrı durmaları din üzerine inşa edilmiş bir kimlik inşası ile mümkün olduğu tarihsel bir gerçeklik olarak karşımıza çıkmaktadır (Usluoğlu, 2012).

Kadim medeniyetlerden Yunanlıların ve Romalıların Arap yarımadası hakkında geniş bir bilgiye sahip olmadıkları görülmektedir. Arap yarımadası hakkında en kapsamlı bilgi veren kişi ünlü coğrafya bilgini Batlamyus'tur. Arap Yarımadasını çöl (Arabia Deserta), Arabia Petra, Arabiya Felix olarak 3 kısımda incelemiştir (Günaltay, 2021: 15). Ayrıca Araplarla ilgili en eski verilere Kitabı-ı Mukaddes'te Tekvin kitabının 10. bölümünde ulaşılmaktadır. Fakat bu bölümde Arap kelimesi kullanılmadan bölgede yaşayanlar hakkında bilgiler mevcuttur. "Arap" kelimesini ilk kez, Asur kuvvetleri tarafından yenilen isyancı bir prensin kaybettiği savaşı anlatan bir Asur kitabesinde görmekteyiz. Kitabede "Aribiler"

olarak zikredilen kavmin Suriye çölünde yaşayan göçebe bir millet olduğu düşünülmektedir. Arap teriminin ilk kez MÖ 19.yy. Kuzey Arabistan'da yaşayan bedevileri tanımlamak için kullanılmış bir terim olduğu da söylenmektedir (Lewis, 2019: 17-18).

Orta Doğu ve Levant Bölgesi, dünya tarihinin ve jeopolitikasının en önemli alanlarından biridir. Bu bölge, dinler, kültürler ve medeniyetler beşiği olarak bilinir. İslam, Hristiyanlık ve Yahudilik gibi büyük dinlerin doğuşuna tanıklık etmiş, tarih boyunca pek çok uygarlığın merkezi olmuştur. Levant, özellikle Doğu Akdeniz kıyı şeridini kapsayan bölgeyi ifade eder ve bugünkü Lübnan, İsrail, Ürdün, Suriye ve Filistin topraklarını içerir. Bu bölge, tarih boyunca stratejik önemi nedeniyle sürekli olarak çatışmalara, göçlere ve farklı kültürlerin etkileşimine sahne olmuştur. Orta Doğu'da Hristiyan Araplar, bölgenin kadim topluluklarından biridir. Bu topluluk, Hristiyanlığın ilk dönemlerinden beri varlığını sürdürmüş ve günümüzde de varlığını devam ettirmektedir. Hristiyan Araplar, çoğunlukla Levant Bölgesi'nde, özellikle Lübnan, Suriye, Ürdün ve Filistin topraklarında yaşamaktadır. Tarih boyunca bu topluluk, bölgenin dinî ve kültürel dokusunun ayrılmaz bir parçası olmuştur (Ediger vd., 2012: 73-76).

Bölgede kurulan ve kökenleri Arap olmakla beraber Helenik-Arami kültürün yoğun etkisi altında kurulan devletlerden en eskisi ve en önemlisi Nebati Devleti'dir. Başkenti bugün Ürdün topraklarında bulunan ve UNESCO tarafından Dünya Kültürel Mirası listesine alınan "Petra" antik kentidir. Bu krallık, Roma İmparatorluğu ile Doğu toprakları arasında tampon bir bölge/devlet olarak varlığını devam ettirmiştir. Araplar arasında Arami ve Helenistik kültürel etkilerinin yaygın olması Yahudi ve Hristiyan göçmenlerin yarımadaya yerleşmeleri sonucu olmuştur. Roma döneminde uygulanan tampon devlet uygulamasına Bizans döneminde de devam edilmiştir. Gassaniler ve Hire Devleti, Hristiyan-Arap devletler/krallıklar olarak tarihte yerlerini almışlardır (Lewis, 2019: 7-12).

Araplar, yaşadıkları coğrafya gereği dil ve ırk birliğine rağmen kabilelere ayrılarak yaşamışlardır. Coğrafi imkanların sınırlılığı yaşam şeklini ve kalitesini de etkilemiştir. Sınırlı imkanlarla yetinmek, misafirperverlik, alicenaplık, dinçlik, hırçınlık, bireysel yaşam ve ahlakta tekdüzelik gibi birçok vasıf tarih boyunca Arapların belirgin özelliklerinden olmuştur. Tarımdan ziyade ticaretin gelişmiş

olması da bunun önemli göstergelerindendir. İslam öncesi Arap tarihinde Irak, Suriye, Mısır, Sudan ve Kuzey Afrika ve Arap Yarımadası bölgelerinde yaşayan insanları tanımlamak için “Arap” kelimesinin kullanıldığı görülmektedir. Ve bu bölge sakinleri incelenirken Arab-ı Bâide (eski çağlarda yaşayan ve soyları tükenen Araplar); Arab-ı Bâkiye (Kahtaniler ve Adnaniler kollarıyla devam eden iki büyük soy) olarak iki bölümde incelenmektedir (Günaltay, 202: 23-38).

Orta Doğu’da ve Afrika’da İslam’ın hızlı yayılışı ve bölge ülkelerinin (İskenderiye, Antakya, Kudüs, Sasani bölgesi, Kuzey Afrika ve İspanya Hristiyanlarının da yaşadığı bölgeler) İslam yönetimi altına girmesi, o dönem Hristiyan nüfusunun %50’ lik kesiminin Müslümanların yönetimi altına girmesine neden oldu. Bu sonuç, Orta Doğu coğrafyası tarihinde uzun bir dönem iz bırakacak çeşitli değişimleri de beraberinde getirdi. Yahudiler ve Hristiyanlar için ortaya çıkan “Bağımlı azınlık” durumu, Hristiyan toplumların Bizans’ın etkisinden ayrılması, Hristiyan nüfusun süreç içerisinde Araplaşması ve Araplaşmaya göre daha yavaş ilerlese de İslamlaşma sürecini peşinden getirmiştir. Bu somut durum hem Müslümanlar hem de Hristiyanlar açısından bazı önemli değişiklikleri de beraberinde getirdi. Hristiyanların askerlikten muaf tutulmalarının yanı sıra cizye isimli özel bir vergi ödemeleri zorunlu tutuldu ve böylece kendilerine dinî özerklikler verildi. Ayrıca Bizans’ın toprak kaybetmesi ve otoritesini yitirmesiyle Doğu Kilisesi ve Kadıköy görüşünü savunanlar arasındaki ayrışmalar biraz daha arttı. Son olarak Hristiyan nüfusun Araplaştırılması ve beraberinde müslümanlaştırma süreci ciddi bir ivme kazanmış oldu. Bu konuda Paulus Akvarus’un hem Latince’ nin unutulup yerine Arapça kullanıldığı hem de Hristiyan gençlerin Araplaştığı ve kendi geleneklerini unuttuğuna dair ciddi bir yakınması dikkat çekicidir. 7.yy. başlarında Hicaz ve Necd Bölgesi’nde Hristiyanların var olduğu ve hatta Hz. Muhammed’in ilk eşinin kuzeni ya da dayısı olarak zikredilen Varaka b. Nevfel’in Hristiyan bir bilgin olduğuna dair bilgiler geleneksel İslam Tarihi kitaplarında bulunmaktadır. Her ne kadar bu bilgiler İslam aleyhine Hristiyan kaynaklı bir propaganda malzemesi olarak kullanılmış olsa da bu durum İslami kaynaklarda da kendisine yer bulmuştur. (Treiger, 2020: 765-767)

Levant Bölgesi’nin tarihi, birçok medeniyetin yükselişine ve düşüşüne tanıklık etmiştir. Fenikeliler, Antik Mısır, Asur, Pers ve Roma İmparatorlukları

gibi büyük uygarlıklar bu bölgede izlerini bırakmıştır. Hristiyanlık, Levant Bölgesi'nde doğmuş ve hızla yayılmıştır. Araplar, bu yayılma sürecinde önemli rol oynamış ve bölgenin Hristiyan kimliğinin oluşmasında önemli katkılarda bulunmuşlardır. Hristiyan Araplar tarihi süreç içerisinde Doğu Roma ve Arap-İslam Devletleri dönemlerinde varlıklarını korumuşlardır. Osmanlı İmparatorluğu'nun yükselişi ile Levant Bölgesi, Osmanlı egemenliği altına girmiştir. Osmanlı dönemi, bölgenin dinî ve etnik çeşitliliğini korumasına olanak tanımış ve Hristiyan Araplar, Osmanlı idaresi altında yaşamlarını sürdürmüştür. Ancak Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşü ve 20. yüzyılda ortaya çıkan milliyetçilik akımları, bölgedeki Hristiyan Arapların durumunu zorlaştırmıştır. Orta Doğu'daki Hristiyan Araplar bölgede yaşayan diğer gruplar gibi, 20. yüzyıl boyunca çeşitli zorluklarla karşı karşıya kalmıştır. Arap-İsrail çatışmaları, Lübnan İç Savaşı ve Suriye'deki iç savaş gibi olaylar yaşam koşullarını ciddi şekilde etkilemiştir (Özşahin, 2019: 17). 1916'da İngiliz bir diplomat olan Albay Sir Mark Sykes ile Fransız Francois Georges-Picot tarafından Birinci Dünya Savaşı'nın ardından İtilaf Devletleri'nin kazanması durumunda Osmanlı İmparatorluğu'nun Orta Doğu'daki topraklarının paylaşımını konu edinen bir harita hazırlandı. Bölgenin İngiliz ve Fransız hakimiyetine bölündüğü gizli anlaşma, SSCB'nin gizli anlaşmaları açıklaması ardından Osmanlı'ya isyan eden Arap aşiretler arasında huzursuzluk yarattı. Fakat bölge Batılıların bölgeye yerleşmeleri ve bu anlaşma referansı ile oluşturulan sınırlar ile kurulan ulus devletlerden önce de kargaşanın var olduğu bir bölgeydi. Bölgede kurulan Ürdün, Irak, Suriye, Suudi Arabistan, Kuveyt gibi devletler kırılgan yapıları ile hâlâ devlet olma konusunda ciddi sorunlarla boğuşmaktadır. Bölgede yaşayan insanlar arasında İslam dini, bünyesinde farklı mezheplere bağlı olarak farklı görüşler barındırsa da en yaygın ve en etkili dindir. Araplar, Müslüman nüfusun da çoğunluğunu oluşturmaktadır ve ırk bazında bakıldığında İslam dinini en çok kabul edenler de onlardır. Bununla beraber kurulan devletler Avrupa sömürgeciliğinin bir eseri olarak mezhepsel ya da aşiret merkezli diktatörler tarafından yönetilmeye başlayınca bu durum karışıklıkları bitirmekten ziyade derinleştirdi (Marshall, 2022: 152-158).

Özellikle Hristiyan nüfusun yoğun olarak yaşadığı Lübnan'da Hristiyan Araplar, siyasi ve toplumsal hayatta önemli bir rol oynamış ancak iç savaş

döneminde büyük kayıplar yaşamışlardır. Hristiyan Araplar, Suriye'deki iç savaşın başlangıcından itibaren ciddi tehditlerle karşı karşıya kalmışlardır. Suriye'deki çatışmalar, dinî azınlıkları (Hristiyanlar, Sünni Müslümanlar, Ezidiler vs.) hedef alan saldırılar ve göç dalgaları ile sonuçlanmıştır. Bu durum, Hristiyan Arapların yaşadıkları bölgeleri terk etmelerine ve güvenli bölgelerde yeni yaşamlar kurmalarına neden olmuştur. Hristiyan Arapların bu zor dönemlerinde uluslararası toplumun müdahâlesi ve yardımı büyük önem taşımıştır. Levant Bölgesi'ndeki Hristiyan Araplar, sadece dinî kimlikleri ile değil, aynı zamanda kültürel ve toplumsal katkıları ile de önemlidir. Bu topluluk, bölgenin eğitim, sanat, edebiyat ve ticaret hayatında önemli roller üstlenmiştir. Hristiyan Arap okulları ve üniversiteleri, bölgenin eğitim seviyesinin yükselmesine katkıda bulunmuş, Hristiyan Arap yazarlar ve sanatçılar ise bölgenin kültürel zenginliğine katkı sağlamıştır. Günümüzde, Levant Bölgesi'nde yaşayan Hristiyan Araplar, hâlâ çeşitli zorluklarla karşı karşıyadır. Dinî hoşgörüsüzlük, ayrımcılık ve ekonomik sıkıntılar, bu topluluğun günlük yaşamını zorlaştırmaktadır. Ancak Hristiyan Araplar, tarih boyunca olduğu gibi bugün de varlıklarını sürdürme ve kültürel kimliklerini koruma konusunda kararlıdır. Levant Bölgesi'nde Hristiyan Arapların geleceği, bölgedeki siyasi ve toplumsal gelişmelere bağlıdır. Barış ve istikrarın sağlanması, bu topluluğun huzur içinde yaşamasını ve kültürel miraslarını korumasını mümkün kılacaktır. Uluslararası toplumun ve bölge devletlerinin, Hristiyan Arapların haklarını ve güvenliklerini koruma konusundaki sorumlulukları büyüktür. Nitekim Orta Doğu ve Levant bölgesi, Hristiyan Arapların kadim yurtlarıdır. Bu topluluk, bölgenin tarihi ve kültürel dokusunun ayrılmaz bir parçasıdır (Ediger vd. 2012).

Diğer yandan bölgede yaşayan Hristiyanların karşılaştığı dinî kaynaklı aşırılıklar sadece bölgeyle ve Hristiyan nüfusla sınırlı bir sorun değildir. Din kaynaklı aşırılıklar ve terörizm, Hristiyanlık, Yahudilik veya İslam dinlerine mensup olanlar arasından çıkabilmektedir. Siyonist ideolojilerle kurulan birçok terör örgütü İsrail'in 1948 yılında kurulmasının ardından aşırılıklarına siyasi partilere evrilerek devam etmişlerdir ve bu partilerden bazıları günümüzde de varlıklarını devam ettirmektedirler. Aynı şekilde Hristiyanlık tarihi, Engizisyon, Haçlı Seferleri, zorla din değiştirme faaliyetleri gibi birçok şiddet örneği ile

doludur ki Papa 2. John Paul'un 2000 yılında yayınladığı özür mesajı bunların kabulü anlamına da gelmektedir.

“Hristiyanlar arasında bölünmeler, bazılarının gerçeğin hizmeti adına girdiği şiddet kullanımı (Engizisyon, Haçlı Seferleri ve din değiştirmeye zorlama) ve diğer dinlerin takipçilerine karşı üstlenilen şüpheli yaklaşımlar ve düşmanlıktan dolayı özür diliyoruz. (BBC. 2000)”

Aynı şekilde günümüzde de hem Museviliği referans alan radikal gruplar (devlet olarak İsrail'in özellikle Filistinlilere yönelik yaptığı şiddet eylemleri buna örnek olarak gösterilebilir), hem Hristiyanlık dinini referans alan radikal gruplar (Tanrının Direniş Örgütü, Doğu Aydınlanması, Rus Milli Birliği, Uganda Demokratik Hristiyan Ordusu gibi örgütlerin eylemleri örnek gösterilebilir) mevcuttur. Tüm bu örnekler din kaynaklı terör sorununun sadece İslam dini ile ilişik olmadığının tüm dinler için bu sorunun var olduğunun kanıtı niteliğindedir. Bu konuda her dinin otoritelerinin gerekli sorumluluğu üstlenmeleri gerekmektedir. Terörizmin, kişinin içsel yaşantılarının dışarıya bir tezahürü olduğu temelinde hareket edilerek çözüm bireysel eğitimle beraber dinlerin temsilcilerinin de gerekli toplumsal, kültürel ve güvenlikle ilgili çalışmaları da yapmaları gerekmektedir. (Terzi, 2016).

Tarih boyunca çeşitli zorluklarla karşılaşmış olmalarına rağmen Hristiyan Araplar, kültürel kimliklerini ve dinî inançlarını koruma konusunda büyük bir direnç göstermişlerdir. Levant Bölgesi'ndeki barış ve istikrarın sağlanması, Hristiyan Arapların gelecek nesillere miras bırakacakları zengin kültürel ve dinî mirasın korunması açısından büyük önem taşımaktadır.

B. Orta Doğu Arap Hristiyanlarının Tarihsel Serüveni

Hristiyanlık, çıkış itibari ile yeni bir din olarak ortaya çıkmadı. Başlangıçta Hristiyanlığı tamamen yok etmek için görevlendirilen Fariziler mezhebine bağlı hırslı bir Yahudi olan Pavlus'un önce Hristiyan olması sonra da Hristiyanlık üzerinde yaptığı misyonerlik üzerine çalışmalar zamanla Hristiyanlığı yeni bir din haline dönüştürmüştür. İsa'nın çarmıha gerilmesi ve sonrasında yaşananlar Hristiyanlığın temel inanç sistemini oluşturmuştur (Usluoğlu, 2012: 46-57). İslam dini bölgede hâkim olmadan önce, Orta Doğu coğrafyasında ve özel olarak şu an

Ürdün Devleti'nin olduğu topraklarda Hristiyan Araplar hakimdi. İslam'ın bu topraklara hâkim olması ve Doğu Hristiyanlarının kendi aralarındaki nüfuz mücadeleleri gibi sebeplerle tarihi süreçte Hristiyan Arap nüfusu azalmıştır. Fakat az da olsa Hristiyan nüfus ülkenin doğu bölgesinde varlığını devam ettirmiştir. Gassaniler, Himyeriler, Lahmiler, tarihte en meşhur Hristiyan Arap krallıklarının/devletlerinin en önemlileridir (Halile, 2014: 14). Doğu Roma İmparatorluğu, Hristiyanlığı yaymak düsturunu, siyasi ve ticari nüfuz alanını genişletmek için adeta bir araç olarak görmüştür. Habeşistan'dan sonra Arap yarımadasında da Hristiyanlığın yayılması için din adamları göndermiş ve hatta Necran Bölgesi'nde bir manastır inşa ettirmiştir (Günaltay, 2021: 136). İslam öncesi ve Emevîler Dönemi Hristiyan Arap şairleri (örneğin sırasıyla Adî b. Zeyd ve Ahtal) Arap edebiyatı meraklıları tarafından iyi bilinmektedir. Hristiyan Araplar tarihsel eserler yazmada üstün bir seviyeye çıktılar. Birinci derece önemli çeşitlilik ve materyal zenginliği gösteren Hristiyan Arap literatürü, (tahminen yüzde doksanı henüz herhangi bir dilde yayımlanmamış durumdadır) okuyucularını beklemekte olan bu devasa kaynak, kilise tarihi ve Orta Doğu hakkındaki düşünce şeklimizi değiştirecek ve belki de devrim yaratacak önemli keşifler vadetmektedir (Treiger, 2020: 779-780).

Orta Doğu'nun tarihinde İslam dininden önce var olan Hristiyanlık için Orta Doğu bir beşik ana vatan olmuştur. 20. yüzyılın başlarında genel olarak Orta Doğu nüfusunun %20'sini oluşturan Hristiyanların, Müslümanlara nispetle düşük doğum oranları, göçler, savaşlar ve bazı kesimlerde var olan Hristiyan karşıtlığı gibi sebeplerle nüfus oranları %5'lere kadar düşmüştür. Hristiyan nüfusun en yoğun olduğu ülkeler Lübnan, Suriye, Ürdün, Filistin, Irak, Güney Sudan, İran olarak görülmektedir. Orta Doğu'daki Hristiyan mezheplerinin başında, Doğu Ortodoks kiliseleri içinde sınıflandırılan ve merkezi Kahire olarak kabul edilen ve özellikle Mısır geneline yayılmış olan Kıpti Ortodoks Kilisesi yer almakta, bunu yine Mısır merkezli Mârûnî Kilisesi takip etmektedir. Üçüncü sırada ise Antakya, Kudüs ve İskenderiye'deki üç patriklik arasında dağıtılan Rum Ortodoks Kilisesi gelmektedir. Antakya Patrikhanesi'nin Şam'daki merkezi de bu mezhebin mensuplarına ait olup Filistin ve Ürdün'de de Hristiyanların yarıdan fazlasını oluşturmaktadır. Süryani Ortodoks ve Süryani Kilisesi'nin varlığına ek olarak Doğu Süryani Kilisesi güçlü bir etkiye sahiptir (Ben-i Saidan,2017: 13-16). İslam

fetihlerinin bu kadar kısa sürede etkili olmasında hatta dönemin iki büyük gücü olan Bizans ve Sasani yönetimlerine karşı güç kazanmalarını, Orta Doğu’da var olan Doğu Hristiyanlarının Müslümanlara destek vermiş olmalarına bağlayanlar ve bunun fetihleri kolaylaştırdığına dair görüşler de vardır. Ama asıl gözden uzak tutulmaması gereken konu Hristiyan dünyanın dağınık ve birbirine adeta düşman olan yapısıdır. Ve bu durum Müslümanların hızlı ilerleyişinin en önemli sebepleri arasında gösterilebilir (Duygu, 2021: 174-179).

İslam sonrası dönemde de Hristiyanlar ile Müslüman Araplar arasında çatışmalar ve farklı mücadelelerle beraber iyi ilişkiler devam etti. Mesela Suriyeli Hristiyan bir tarihçinin şu sözleri de bu fikrin en önemli göstergesidir: " *Allah bizi Romalıların elinden Araplar vasıtasıyla kurtardı. Romalıların intikam ve zulmünden kurtulmakla oldukça rahata kavuştuk.*" İnsanlık tarihinde ciddi etkileri olan Arap-İslam Medeniyeti sadece Bedevi Araplar veya sadece Müslümanlar eliyle oluşturulmamıştır. Bölgede yaşayan Hristiyanların, Yahudilerin, Zerdüştlere de bu medeniyetin var edilmesinde ciddi katkıları olmuştur. Kendine has bir karakteri olan Arap medeniyeti taklitçi olmamasının yanı sıra asimile etme gücüne sahip olması ve bununla beraber diğer medeniyetlere göre daha anlayışlı ve hoşgörülü olması ile de Avrupalı araştırmacıların dikkatini çekmektedir (Lewis, 2019: 116-123).

Haçlı seferleri sırasında yerli Hristiyan nüfus, Müslümanlar ile aynı kaderi paylaşarak öldürülmüş ya da sürülmüştür. Zira sahip oldukları Arap ve Süryani kültürü, onları Haçlıların gözünde Müslümanlardan farklı görmemelerine sebep olmuştur. Hristiyanlar, Selçuklu ve Eyyubi idaresi altında güvende oldular. Moğol istilasından ve katliamlarından ise Moğol hükümdarı Hülagü’nün Hristiyan eşi sayesinde kurtulan Hristiyan Araplar, Moğollara karşı kesin bir zafer kazanan Memlûklüler tarafından ciddi bir kıyıma uğramışlardır. Ayrıca Timur’un Irak’ta varlığını sürdüren Doğu kilisesi mensuplarına yönelik büyük kıyımı sonrası kilise bir daha eski gücüne erişemedi. Osmanlı döneminde 16. yy. itibari ile Hristiyan Arap nüfus etki alanını artırmaya başlamış ayrıca Hristiyan nüfusun da kontrollü bir şekilde artmaya başladığı görülmektedir. Osmanlı Dönemi’nde imparatorlukta yaşayan Kadıköy yanlısı tüm Hristiyanlar, İstanbul Patriğine bağlı olarak organize olmuşlardır. Antakya Patrikliği, Rus Çarlığı ’nın yoğun teşviki ile 1899’da Arap Ortodoksları tarafından devralınmıştır. Kudüs ve

İskenderiye Patriklikleri ise bugüne kadar Grek etkisi altında hareket etmişlerdir (Treiger, 2020, s.771-772).

Orta Doğu Hristiyanları için 1800'li yıllarla bölgede başlayan Batılı ülkelerin işgali ve beraberinde gelen sömürgecilik farklı bir kırılma noktası oldu. İşgal için en önemli bahaneler arasında bölgede var olan Hristiyanların korunması ve savunulması olmuştur. Her ne kadar Orta Doğu coğrafyası Batı dünyasına kendisini seküler bir anlayışla takdim etmeye çalışsa da bölgenin iç dinamikleri bu konuda en büyük engel olmuştur. Batı işgali sonrasında Hristiyan nüfus yeni yöneticiler ile iş birliğine yönlendirilmiş fakat bu tavır bağımsızlık mücadeleleri döneminde Müslümanlar arasında Hristiyan Araplara karşı düşmanca bir tavır gelişmesine sebep olmuştur. Bununla beraber yerli Hristiyan nüfusun Batı emperyalizmine karşı mücadele ettiği dönemler ve bölgeler olmuştur (Pappe, 2019: 339). Birinci Dünya Savaşı sonrasında Orta Doğu'da yaşayan Hristiyan Arap nüfusun önemli bir kısmının, başta ekonomik şartlar olmak üzere farklı sebeplerle Arjantin, Brezilya ve Şili gibi Latin Amerika ülkelere göç ettikleri görülmektedir. Göçler ardından yerleştikleri ülkelerde kısa sürede uyum sürecini atlatmış olmalarına rağmen mezhepsel olarak Antakya Rum Ortodoks Patrikhanesi'ne bağlılıklarına devam etmişlerdir. Böylece 1900 yıllık dinî ve kültürel geleneklerini Latin Amerika'ya taşımışlardır (Usluoğlu, 2012: 78).

Arap nüfusun hâkim olduğu Orta Doğu bölgesine baktığımızda, bağımsızlık mücadelelerinin laikliği ana yapı olarak benimseyen birçok devletin oluşmasına yol açtığını görebilmek mümkündür. Bu ülkelerin laikliği benimsemeleri biraz tuhaf görünebilir ancak bu tercihin nedenleri farklıdır. Genel olarak bu devletler, tarihlerinde önemli bir yere sahip olan Osmanlı Devleti ile bağlarını koparmaya, aşiret yönetimi yaklaşımlarını göz ardı etmeye ve modern Batı ile bütünleşmiş bir duruş sergilemeye çalışmışlardır (Shehadeh, 1992: 2). Ancak istenilen bu durumun gerçekleştiği söylenemez. Din işlerini devlet işlerinden ayırmak sanıldığı kadar kolay değildi. Özellikle bu bölgede devlet yönetiminin merkezileşmesi ve daha otokratik bir liderlik tarzına geçmesinde din işlerinin önemli bir rolü olmuştur. Bahsedilen durum Orta Doğu'nun iki önemli devleti olan Irak ve Suriye için de geçerlidir. Bu ülkelerin yönetici sınıfları vadettikleri eşitlikçi, laik yönetim tarzını terk ederek, milliyetçi ve totaliter yapıları benimsemişler ve İslam'ı kendi egemenliklerini genişletmek için bir araç olarak

kullanmışlardır. Bu iki ülkede yaşayan insanlar genellikle batıya doğru hareket ederek bölgeden göç etmek zorunda kalmıştır. Orta Doğu'nun sözde laik devletleri kendilerini laik olarak tanımlamaya çalışmaktadır ancak gerçekte laiklikle yakın bir ilişkileri söz konusu değildir. Bu tür devletler, anayasalarında İslami yönetim biçimi olan şeriata yer vererek laiklik iddialarını bastırmakla kalmamakta, aynı zamanda belirli grupların egemenliğine vurgu yapmakta ve milliyetçi hareketleri iktidarı ele geçirmeye teşvik etmektedir. Örneğin Suriye'deki Nusayriler ve Irak'taki Arapça konuşan Sünniler, kendilerinin hükümet gücünde rol oynayan etnik güçler olduğunu belirtmektedir. 2010 yılı öncesindeki verilere göre Suriye'de 1 milyonun altında Hristiyan yaşamaktadır (Stephanous, 2010). Suriye'nin 17 milyonluk nüfusunun yüzde 6,5'ini oluşturan Suriyeli Hristiyanlar, Arap-Aleviler olarak tanımlanan Nusayriler, Dürziler ve İsmaililer ile ülkenin önemli nüfus gruplarından biri olmakla beraber, ülke çoğunluğu Sünni bir nüfusa sahiptir.

Son yıllarda Orta Doğu'daki Hristiyan nüfus giderek azalmaktadır. Bu düşüşün temel nedenlerinden biri bölgeden Batı'ya göçtür, ancak bölgedeki toplumsal olayların bu göçü tetikleyen olumsuz yönleri ve güvensizlik ortamının önlenememesinin belirsizlik yaratma eğiliminde olduğu düşünülmektedir. Bu bölgedeki kiliseler genellikle eski kiliseler olup tarihleri Hz. İsa dönemine kadar uzanmaktadır. Hertz, Hz. İsa'nın peygamber olduğunu ve yaymaya çalıştığı öğretileri kabul ederek Antakya bölgesinde İsa'nın önderlik ettiği ilk topluluğun ortaya çıktığını söylemiştir. Antakya bölgesi "Büyük Suriye" olarak kabul edilmektedir. Burada ilk defa Hz. İsa'nın takipçilerini ifade etmek için Mesihî veya Hristiyan kelimesi kullanılmıştır. Hristiyanlığın en önemli azizlerinden biri olan Pavlus, bu bölgeden Şam'a yaptığı yolculukta Hristiyan olmuş ve Hristiyanlığın farklı bölgelerde yayılmasında önemli bir rol oynamıştır. Suriye ve Orta Doğu'nun diğer bölgelerindeki Hristiyan topluluklar, din tarihinde dünyadaki diğer Hristiyan topluluklardan farklı ve daha manevi bir yer duygusuyla faaliyet göstermektedir (Treiger, 2020: 770-773).

Suriye'de yaşayan Hristiyan topluluklar arasında en kalabalık olanı, yaklaşık 503.000 kişilik nüfusuyla eski Rum Ortodoks Cemaati'dir. Rum Ortodoks Cemaati, Şam'da bir patrikhaneye sahip olup Şam, Lazkiye, Hâlep, Humus, Hama ve Habran olmak üzere altı bölgede piskoposluklarla temsil

edilmektedir. Bu piskoposluklar, Suriye'nin hemen hemen her bölgesinde önemli kurumlara sahip olup yerel toplulukları desteklemektedir. Suriyeli Hristiyan toplulukların bir diğer önemli grubu ise 18. yüzyılda Ortodoks cemaatinden ayrılan ve 118.000 üyesi bulunan Rum Katolik Cemaati'dir. Rum Katolik Cemaati, Hâlep, Lazkiye, Humus, Hama ve Busra'da yerleşik olup beş bölgede piskoposluk temsilcileri kurmuştur. Osmanlı İmparatorluğu döneminde, özellikle 1915 yılında Birinci Dünya Savaşı sırasında, Ermenilerin çoğu Osmanlı Türkiye'sinden Suriye'ye göç etmek durumunda kalmıştır. Bu göçmenler Suriye'nin mevcut Hristiyan nüfusunun önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Suriye'de yaklaşık 112.000 Ortodoks Ermeni ve 25.000 Katolik Ermeni yaşamaktadır. Ayrıca, Süryani Ortodoks Kilisesi'ne bağlı 89.000 Hristiyan ve Süryani Katolik Kilisesi'ne bağlı yaklaşık 22.000 Hristiyan da bölgede bulunmaktadır. Süryani Ortodoks Kilisesi, Şam Patrikhanesi tarafından 1959 yılından bu yana en üst düzeyde temsil edilen tek Hristiyan azınlık grubudur (Treiger, 2020: 775-778). Bu kilise Şam, Humus, Hâlep ve Cezire'deki dört Diaconate bölgesindeki toplulukları korumaktadır. Süryani Katolik Kilisesi ise sadece Diyakozlar Dairesi aracılığıyla temsil edilmekte olup en üst hiyerarşisi olan patrikhane Lübnan'da bulunmaktadır. Ermeni Ortodoks Kilisesi de Suriye'deki topluluklarına hizmet vermektedir. Kilise dört Diaconate bölgesinde faaliyet göstermektedir. Şam piskoposluk ofisi Ekmiyazin Katolikosluğu'na, Hâlep ve Cezire'deki diğer iki Ortodoks Ermeni piskoposluğu ise Lübnan'daki Kız Kardeşler Katolikosluğu'na bağlıdır. Süryani Katolik Ermeni Kilisesi, üç papazla temsil edilmekte olup, bu diyakozlar Beyrut'taki Katolik Ermeni Katedrali'ne aittir ve Suriye'nin Şam, Kamışlı ve Hâlep bölgelerinde bulunmaktadır. Mârûnîler, 28.000 nüfusla Suriye'nin en eski Hristiyan topluluklarından biridir. Bu grup, Hristiyan Katolik inancına bağlı olup Lübnan'da yoğunlaşmaktadır. Mârûnîler, Suriye'nin her yerine dağılmış hâlde yaşamaktadır ve belirli bir şehirde yoğunlaşmamıştır. Mârûnî Kilisesi, Hâlep, Lazkiye-Tartus ve Şam şehirlerini kapsayan üç Diakonto bölgesi kurarak, Suriye'deki Mârûnîleri temsil etmektedir. Katolik Hristiyan olan Latin Amerikalılar ise Hâlep ve Şam'da yaşamaktadır ve bu şehirlerde rahiplik altında ibadet etmektedirler. 19.yüzyılın başlarında bölgeye gelen Protestan misyonerler, Latin (Katolik) ve Protestan unsurların oluşmasına sebep olmuşlardır. Protestan misyonerler, Osmanlı Suriye'si olarak bilinen bölgenin reformu için çalışmış,

özellikle 19. yüzyılın başlarından itibaren İngiltere, Amerika, Prusya, Almanya ve diğer Kuzey ülkelerinden misyonerler bölgede faaliyet göstermiştir. Bu misyonerler, Doğu Kilisesi'nin reformunu desteklemiş ve Protestan kiliselerinin kurulmasından ziyade mevcut dinî yapının korunması için çalışmışlardır. Bu bilgiler ışığında, Suriye'deki Hristiyan toplulukların tarihsel gelişimi ve demografik yapısı önemli ölçüde çeşitlilik göstermekte ve her bir grup, kendi dinî ve kültürel kimliğini korumak için çeşitli yapılar ve temsilcilikler aracılığıyla varlığını sürdürmektedir (Shehadeh, 1992: 2-3). Hristiyan Arap toplumunun dinsel kimlikleri ile millileşme süreçlerinde Mârûnîler coğrafyada var olan nüfusları ve Batı dünyası ile olan ilişkileri çerçevesinde diğer Hristiyan gruplardan farklı bir konumdadırlar. Kimlik ve cemaat oluşumunda kilisenin en önemli özelliği ise tarihi süreç içerisinde sistemli hale gelmiş olan tarih yazım geleneğidir. Aynı zamanda 1584 yılında Roma'da Mârûnîler için açılan ve Latince okuma yazma bilen eğitilmiş bir “*cleric*” sınıfının var edilmesine neden olan Mârûnî Koleji de önemlidir (Danış, 2024: 191).

Dolayısıyla, Osmanlı Suriye'sindeki yabancı etkisi, dinler ve cemaatler arasında yeni bölünmelere yol açmıştır. Katolik misyonerlerin, Protestan misyonerlerden yaklaşık iki yüzyıl önce bölgedeki Katolik varlığını yeniden canlandırma çabaları, Birleşik Kilise'yi kurarak Osmanlı Suriye'sinde Roma'nın etkin kontrolünü sağlamaya çalışmaları, Protestan misyonerler öncesinde bölgedeki dinsel ayrılıklara neden olmuştur. Katolikler ve Protestanlar arasındaki çatışmalar devam ederken, bölgenin dinî coğrafyası da sürekli değişmektedir. Günümüzde Suriye'deki Anglikan ve Protestan nüfusu yaklaşık 20.000 kişiden oluşmaktadır. Protestan Arapların çoğu Suriyeli olup, Şam'daki Protestan manastırına bağlıdırlar ve 1920'de Süryani Evanjelist Ulusal Konferansı'nı organize ederek bu örgüt etrafında toplanmışlardır. Öte yandan, ülkedeki Protestan nüfusun diğer yarısını oluşturan Anglikan Protestanların büyük çoğunluğu Suriyeli mültecilerden oluşmaktadır. Bu grup, 1948'de İsrail devleti kurulduğunda Suriye'ye göç etmek zorunda kalmıştır. Süryani Anglikan Protestanlar, İngiltere'nin bağışlarıyla 1848'de Filistin'de kurulan Anglikan piskoposluğuna mensuptur (Shehadeh, 1992: 1-2). Suriye'deki Hristiyan topluluklar, benzer zorluklarla karşılaşmaktadır. 1963 yılında Suriye'de iktidara gelen Baas Partisi, laikliği ön plana çıkaran bir örgüt olduğunu her fırsatta ilan

etmiştir. Baas Partisi'nin kurucusu Michael Efflag, Rum Ortodoks cemaatine mensup bir Hristiyan'dı ve partinin laiklik ilkelerine tam destek vermiştir. Michael Efflag, Suriye'de İslam'ın üstünlüğünü hiçbir zaman tanımamış ve İslam'ı devlet dinî olarak reddetmiştir. Ancak, bu durum iç İslamcı baskılar nedeniyle uzun sürmemiştir. 1973'ten sonra ulusal siyasete güçlenmeye başlayan İslamcılarının etkisiyle Suriye siyaseti, İslami hassasiyetlere daha fazla yönelen bir yaklaşıma evrilmeye başlanmıştır. Suriye'deki Hristiyanlar, Baas Partisi'nin laik politikalarından yararlanarak barış içinde yaşamaya çalışmışlardır. Ancak Müslüman Kardeşler 'in Suriye nüfusunun çoğunluğunu oluşturan Sünni inancını ulusal siyasi düzeyde daha yoğun olarak temsil edilmesine yönelik çalışması, Hristiyanlar üzerinde olumsuz bir etki yaratmıştır (Treiger, 2020: 784-785). Ancak ülkenin mevcut yönetim şekli ve iktidardaki yetkililerin Hristiyan unsurları liderliğe dahil etme isteği nedeniyle Hristiyanlar, Müslüman Kardeşler 'in iktidarda olduğu günleri unutma konusunda bir nebze rahatlamışlardır. 1982 krizi öncesinde Suriye'de egemen olan Müslüman Kardeşler, ülkenin laik kurumlarının İslami şemsiye altında birleşmesini savunmuştur. Bu durum, ülkenin laiklikten uzaklaşıp şeriatçı bir yönetim anlayışına doğru kaymasına yol açmıştır. 1982 yılında Hama kentinde Müslüman Kardeşler 'in ayaklanması, Suriye ordusu tarafından kanlı bir şekilde bastırılmıştır. Hama olayı ve o dönemde Suriye'nin dış politikasındaki değişiklikler, Cumhurbaşkanı Hafız Esad'ın İslam'a karşı yeni taktikler geliştirmesine neden olmuştur. Esad, ayrılıkçı İslami hareketlerin yeniden canlanmasını ve bu hareketlere karşı askerî muhalefeti önlemek için, Sünni çoğunluğu kızdırmadan popüler politikalarla İslam'ı öne çıkarmaya çalışmıştır. Bu yaklaşım, ülkedeki Hristiyanların siyasi ve sosyal durumlarında bir değişiklik yaratmamış ve Hristiyan toplumunun Suriye rejimine karşı tutumlarını olumsuz etkilememiştir (Shehadeh, 1992: 2-3).

Ülkedeki Hristiyan topluluklar, Hafız Esad rejiminin mirasının kendileri için yararlı olduğunu, yeni kiliseler inşa ettiğini veya mevcut kiliseleri onardığını ve ihtiyaçlarına göre rahipler atadığını düşünürler. Ayrıca bu ülkede tanınan din özgürlüğünün, 1918 öncesinde Osmanlı İmparatorluğu'nda tanınan din özgürlüğünden daha geniş olduğunu her fırsatta belirtmektedirler. İç karışıklıklar öncesi Suriye yönetiminde Suriye'de Hristiyan vatandaşlara verilen kimlik kartlarında herhangi bir dinî hüküm bulunmamaktadır ve hukuk sistemi esas

olarak laik bir yapıya sahiptir. Ancak bazı kişisel haklar, kişinin dinî bağlılığına referans oluşturmıştır. Cuma günü resmî tatil olarak kabul edilmekle birlikte, ülkedeki Hristiyanların durumu göz önüne alındığında çalışma saatleri pazar günü saat 10'dan itibaren başlaması bu uygulamalara bir örnektir. Ülkedeki Hristiyan toplulukların dinî bayramları da resmî ulusal bayram olarak kabul edilmiş ve kiliselerde ve diğer Hristiyan ibadethanelerinde çalışanlar askerlik hizmetinden muaf tutulmuştur. Suriye rejimine katılan Suriyeli Hristiyanlar, rejimin ana destekçileri olarak öne çıkmakta ve özellikle Hama olaylarından sonra rejimin devamını sağlamak için birlikte hareket etmişlerdir (Shehadeh, 1992: 5). Suriye rejimi kendisini, ülkedeki Hristiyanları hedef alabilecek İslami hareketlerin oluşmasını engelleyebilecek tek garantör olarak sunmuştur. Hafız Esad (1970-2000) ve oğlu Beşşar Esad'ın da aralarında bulunduğu Nusayriler, nüfusun %70'inin Sünni Müslüman olduğu Suriye'de hükümetlerde önemli bir konuma sahip olmuşlardır. Diğer Hristiyan topluluklarının desteği olmasaydı, Nusayrilerin Suriyede elde ettikleri statüye ulaşması mümkün olmayabilirdi. Ancak Hristiyanlar devletin yürütme erkinde aktif bir rol oynamamış, istihbarat servislerinde veya istihbarat teşkilatlarında askerîye veya polis gibi önemli kamu görevlerinde görev almamışlardır. Suriyeli Hristiyanlar, özellikle ülkenin özel girişimciliğinde öne çıkmışlardır. Laik eğitimleri, Batı hakkındaki derin bilgileri ve ilişkileri ayrıca ticari başarıları, ülkedeki Hristiyan topluluğuna toplumda üstünlük sağlamıştır. Kamu hizmetlerinde dış ilişkilerle ilgili bazı pozisyonlara, yabancı dil bilen, Batı ülkelerinde eğitim almış, alanında Uzman Hristiyan memurların istihdam edilmiştir. Cumhurbaşkanlığı Sarayı Başkanı, Petrol Bakan Yardımcısı, Maliye Bakan Yardımcısı ve Mali Müşavir gibi pozisyonlarda görev yapmışlardır (Shehadeh, 1992: 8). 1960'lı yıllarda Suriye hükümetinin Suriye ekonomisini millileştirme politikası kapsamında, ülkedeki Hristiyan grupların sahip olduğu veya işlettiği ekonomik varlıkları hedef alan girişimler olmuştur. Bu durum ülkedeki Hristiyanlar üzerinde güçlü bir olumsuz etki yaratmış ve uzun süreli acılara ve Hristiyanların göçüne yol açmıştır. Bu dönemde ülkede kuşaklardır tüccarlık yapan ailelerin ve hatırı sayılır miktarda sermaye biriktirmiş Hristiyan girişimcilerin büyük çoğunluğu Suriye'yi terk ederek Lübnan'a göç etmiştir. Lübnan'a göç etmek zorunda kalan bazı Hristiyanlar, özellikle Şam ve Halep'te yaşayanlar, Suriye'deki ekonomik faaliyetlerini tamamen durdurmamış, Lübnan ile sürekli temas halinde kalarak faaliyetlerine devam etmişlerdir. Aynı

zamanda yurtdışında yaşayan ancak Suriye ile bağlarını koparmayan Hristiyanlar sayesinde, yerel Müslüman tüccarlar bile dış ticarete paylarını artırmışlardır. Suriyeli Hristiyanlar, ticarete olduğu kadar avukat, doktor ve mühendis gibi önemli kamu hizmeti alanlarında da toplumun diğer kesimlerinin ilerisinde olmuşlardır. Şehirlerin iç kesimlerinde yaşayan Hristiyanlar da şehirlerin ticari ve mesleki hayatında oldukça dinamik bir rol oynamaktadır. Şehir merkezindeki Hristiyan tüccarların yatırım yapmaya ve her türlü iş fırsatından yararlanmaya hazır olmaları, karakterlerinde yerleşik olan dinamizmi yansıtarak ülke ticaretini özellikle dış ticaret alanında önemli ölçüde artırmıştır. Lübnan başta olmak üzere diğer komşu ülkelerle ticaret hacmi de bu sayede artmıştır (Stephanous, 2010).

Suriye'nin ticaret hacmi iç savaş öncesi dönemde, yavaş bürokrasisine rağmen sürekli artış göstermektedir ve bu artışta eski Hristiyan topluluklardan girişimciler önemli bir rol oynamaktadır. Ancak Suriye'nin Hablan ve Cezire gibi kırsal bölgelerinde yaşayan Hristiyanlar, şehir merkezlerindeki dindaşlarının yaşadığı ekonomik refahtan yararlanamamaktadır. Bu bölgelerde son dönemde yaşanan kuraklıklar, tarımsal ekonomik faaliyetlerde ciddi aksamalara yol açmıştır. Suriye'deki Hristiyan topluluklarının karşılaştığı en büyük ortak sorun, otoriter hükümetin Hristiyanlara yönelik şüpheli politikalarıdır. Devletin kolluk kuvvetleri ve istihbarat teşkilatlarının, Hristiyan toplulukları sürekli gözetim altında tutarak bu toplulukların dinlerini barış ve özgürlük içinde yaşamasını engellemeye yönelik faaliyetlerde bulunduğu belirtilmektedir (Stephanous, 2010). Yerel Hristiyan din adamları, rejime karşı olmadıklarını ve sadakatlerini beyan etmek zorunda bırakılmışlardır. Hristiyanlar, yurtdışı ziyaretlerinden döndüklerinde, faaliyetlerini gizli servislere ve polise bildirmek zorunda olmuşlardır ve Hristiyan toplulukların oluşturduğu sivil toplum kuruluşları da rejime sürekli bilgi vermekle yükümlü olmuşlardır. İç savaş öncesi Suriye rejimi, yabancı dildeki kitapların ithalatını zorlaştırarak bu yayınları adeta tehdit olarak görmüştür. Hristiyan okullarını millileştirme çabaları, Hristiyan topluluğun büyük tepkisine neden olmuştur. Bu okullar; genellikle Hristiyan topluluk dernekleri, misyonerler, denizaşırı kiliselerden gelen yardımlar ve zengin Hristiyan iş adamlarının çabalarıyla kurulmuştur. Eğitim kalitesi devlet okullarından daha iyi olan bu okullar, Batı eğitim normlarını benimsemiş ve modern bilgiler sunmaktadır. Devletin bu okullara uyguladığı baskıcı politikalar, okulların

yaygınlaşmasının önüne geçmiştir. Okul yöneticileri, yapısal genişleme ve okul tadilatlarında dahi zorluklar yaşamışlardır (Treiger, 2020). Katolik din adamları, çocuklarının eğitimi konusunda endişeler nedeniyle yerel halkın batıya göç etmesini desteklemeye başlamıştır. Eğitim, Suriye'nin en hassas konularından biri haline gelmiştir. 1967'den bu yana Suriyeli Hristiyan cemaati, çocuklarının eğitimi konusunda bu sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. İktidarın ideolojik nedenlerle uygulamaya çalıştığı baskıcı politikalar, eğitim anlayışını ve Hristiyan toplumunun devamlılığını bozmuştur, eğitimi yabancılarla sınırlandırmıştır. Bunun sonucunda yabancı dil bilenlerin sayısı giderek azalmıştır. Ancak, hükümetin getirdiği kısıtlamalara rağmen Suriyeli Hristiyanlar, ülkede okul açma ve mevcut okulları yenileme konusunda ısrarcı olmaya devam etmişlerdir. Yurt dışında edindikleri deneyimlerle yükseköğretimin önemini fark eden bu topluluk, özellikle yurt içinde yükseköğretim veren enstitü ve üniversitelerin açılması yönünde önemli adımlar atmışlardır. Suriye'de 2011 yılından sonra başlayan iç karışıklıklar öncesinde Askerlik hizmetinin iki buçuk yıl sürmesi ve zorunlu olması, Suriyeli Hristiyanların Batı ülkelerine göç etmelerindeki dolaylı sebeplerden biridir. Suriye ile İsrail arasında bir savaş çıkması durumunda askerlik süresi beş yıla çıkarılacağı ve Hristiyanların da, zorunlu askerlik hizmetine tabi tutulacağı iddiaları Hristiyan nüfusu bu zorunluluklardan kaçınma yollarını aramaya yöneltmiştir. İç savaş öncesi dönemde ülkenin daha barışçıl politikalar üretmesi ile birlikte askerlikten kaçınma oranı azalmış ve askerlik süresi kısaltılmış olsa da Hristiyan gençler arasında askerlikten kaçınma eğilimi devam etmiştir (Stephanous, 2010).

Suriye sınırları dışında, özellikle İsveç, Almanya ve Kanada gibi Batı ülkelerine önceden göç etmiş olan Suriye kökenli Hristiyan aileler, ülkede kalan akrabalarını yanlarına çekmek amacıyla yasal ve yasal olmayan yolları denemişlerdir. Aile birleşimi, evlilik ve iş fırsatları gibi yasal yöntemler bu süreçte yaygın olarak kullanılmıştır. Soğuk Savaş Döneminde Suriye'den Batı'ya göç etmek isteyen Hristiyanlar, genellikle Doğu Avrupa ülkelerini geçici barınma alanı olarak kullanarak hedef ülkelere ulaşmaya çalışmaktaydı. Günümüzde ise bu yöntem önemini yitirmiş olup yasal olmayan yollarla Akdeniz üzerinden gemi seyahati ile Batı ülkelerine ulaşma girişimleri artmıştır (Shehadeh, 1992).

Suriye'nin Cezire bölgesi, Hristiyan göçünün en yoğun yaşandığı alanlardan biridir. Başta Suriyeli Ortodoks ve Katolik Hristiyanlar olmak üzere, Süryani ve Keldani Hristiyanlar bu bölgeden en fazla göç eden topluluklar arasındadır. Bu göç trendinin altında birkaç neden yatmaktadır (Treiger, 2020):

- Bölgede yaşanan kuraklık nedeniyle tarımsal üretimdeki düşüş ve buna bağlı olarak geçim sıkıntısı yaşanması.
- Cezire bölgesindeki Kürt nüfusunun artışı ve bazı Kürt aşiretlerinin radikal İslamcı hareketlerin etkisi altına girerek Hristiyan topluluklara karşı harekete geçme olasılığı.
- 1960 ve 1970 yılları arasında Türkiye'nin güney sınırında (Mardin- Tur Abdin) yaşayan Hristiyan grupların 1980'lerde hızla Batı'ya göç etmesi ve bu durumun Suriye tarafında yaşayan Hristiyan grupları da göçe teşvik etmesi.

Göç olgusu, Suriye'de yaşayan Ermeni toplumu arasında da yaygındır. Arap Baharı sürecine kadar Suriye'de yaşayan Ermeni sayısının yaklaşık 150.000 olduğu tahmin edilmektedir. Halep ve Şam bölgesinde yoğun olarak var olan Ermeni nüfus Ermeni Diasporası içerisinde de aktif olarak bulunmaktadır. Suriye hükümeti, Ermenilere yönelik baskılar uygulayarak onların örgütlenmelerini, yayın yapmalarını ve dil eğitimi vermelerini engellemiştir. Ayrıca rejim Ermenilerin siyasi alanda yer almalarına da Taşnak ve Hınçak Cemiyeti'nin faaliyetlerini kısıtlayarak mâni olmuştur. Bu durum, Ermenilerin izole bir şekilde yaşamasına ve ülkede kendilerine ait bir gelecek görememelerine neden olmuştur (Aşırılı, 2016:139-156). Halep ve Şam'da yaşayan Hristiyan toplulukların elit kesimlerinin yurtdışında eğitim gören çocukları, eğitimlerini tamamladıktan sonra genellikle ülkeye geri dönmeyi tercih etmektedirler. Suriye'deki yaşam standartlarının iyileşmesi konusunda umut beslemeyen bu kesim, hayallerindeki yaşama Batı'ya göç ederek ulaşmayı hedeflemektedir. Bu nedenle, eğitim amacıyla dışarıya gönderdikleri çocuklarının yurda dönmesini istememekte ve uzun vadede ailelerini çocuklarının yanına taşımayı tercih etmektedirler (Treiger, 2020). Suriyeli Hristiyanların göç rotası genellikle Batı'ya yöneliktir. Tercih edilen Batı ülkeleri arasında İsveç, Danimarka, Belçika ve Hollanda gibi Avrupa ülkeleri, ayrıca Kanada ve Avustralya gibi uzak ülkeler yer almaktadır. İsveç, 1976 yılından beri Suriye'den gelen Ortodoks Hristiyanlar ve Süryaniler için

kapılarını açmıştır. 1997 yılı itibarıyla İsveç'te, Türkiye, Suriye, Lübnan ve Irak'tan göç eden Ortodoks Hristiyanlardan oluşan önemli bir Şark Hristiyan nüfusu oluşmuştur. İsveç'teki bu topluluk, 32 papazın görev yaptığı on kiliseye sahiptir ve yaklaşık 40.000 kilise üyesi bulunmaktadır. Belçika da Suriyeli Hristiyanların göç etmek için tercih ettiği ve bu konuda destek aldığı bir Avrupa devletidir. Ülkenin başkentinde 800'den fazla Suriyeli Ortodoks Hristiyan aile yaşamaktadır ve bu ailelerin dinî ihtiyaçları 4 papaz tarafından karşılanmaktadır. Almanya'da yaşayan Suriyeli Hristiyanların sayısı 35 bin civarındadır ve bu grubun dinî ihtiyaçları 40 papaz tarafından karşılanmaktadır. Amerika Birleşik Devletleri ve Kanada'da da yeni piskoposluk bölgeleri oluşturulmaktadır. 1995 yılında Kuzey Amerika Patriklik bölgesi, Doğu Amerikan Patrikliği, Batı Amerikan Patrikliği ve Kanada Patriklik bölgeleri olarak üçe ayrılmıştır (Treiger, 2020).

Irak'ın Hristiyan nüfusunun büyüklüğü ve Baas Partisi'nin 1960'larda iktidara gelmesinden bu yana nasıl değiştiğine ilişkin güvenilir resmi istatistiklerin bulunmaması, bu konudaki değerlendirmemizi kısıtlamaktadır. Ancak 1992 yılı resmî olmayan verilerine dayanarak Irak'ın mevcut nüfusunda bulunan Hristiyanların sayısının yaklaşık 600.000 olduğunu tahmin edebiliriz ki bu da Irak'ın yaklaşık 20 milyonluk nüfusunun %3'üne tekabül etmektedir. Hristiyanlık, Irak'ın önemli bir konuma sahip olduğu Mezopotamya bölgesinde MS 1. yüzyılda Aziz Thomas ve Havari Addai'nin öğretileriyle yayılmıştır. Geleneksel yöntemler olan ticaret ve nüfus hareketleri, bu dinin bölgedeki kabul sürecini hızlandırmıştır. Hristiyanlığın Irak'ta yayılmasından sonra ilk kilise, Bağdat'ın güneyinde Dicle Nehri üzerinde bulunan Part İmparatorluğu'nun başkenti Tisbon'da kurulmuştur. Irak'taki Hristiyanlar, çeşitli öğretilere inanan yaklaşık bir düzine gruptan oluşsa da üç ana gruba ayrılabilirler: Katolikler, Ortodokslar ve Protestanlar (Shehadeh, 1992: 3-6). Katolikler, yaklaşık 457.000 nüfusuyla ülkenin en büyük Hristiyan grubunu oluştururken, ikinci en büyük grup Ortodokslardır. "Ortodoks" terimi, bu grubun önemli bir kısmını oluşturan Rum Ortodokslardan kaynaklanmaktadır ancak Süryanileri ve bağımsız kilisesi olan Süryani Ortodoks Hristiyanlarını da kapsamaktadır. Bu grubun yaklaşık 152.000 üyesi bulunmaktadır. Üçüncü grup olan Protestan Hristiyanlar ise 5.800 üyeye sahip olup Protestanlar'dan ve Anglikanlar'dan oluşmaktadır. Irak'taki en etkili

Hristiyan kilisesi, Keldani Katolikleri'ni de içeren Keldani Kilisesi'dir. Keldani Kilisesi'nin Musul, Erbil, Kerkük, Zaho, Akra ve el-Qosh'ta toplam yedi piskoposluğu bulunmaktadır. Keldani Patrikhanesi Babil'de yer almakta olup, Patrik Bağdat'ta ikamet etmektedir. Musul çevresindeki köylerde 37.200 Süryani Ortodoks ve Katolik koluna mensup 55.000 kişilik bir nüfus yaşamaktadır. Musul şehir merkezinde ise bu iki mezhebe mensup 15.000 Hristiyan bulunmaktadır. Ancak günümüzde Süryani Ortodoks ve Katoliklerin çoğunluğu Bağdat'ta yaşamaktadır. Süryani Ortodoks Kilisesi'nin Irak'ta Musul, Basra ve Bağdat'ta üç piskoposluğu bulunmaktadır. Ayrıca, Marmatta'da da Suriyeli Katolikler bulunmaktadır. Bölgedeki diğer Hristiyan gruplar arasında 25.000 kişilik Ermeni Ortodoks, 5.500 kişilik Ermeni Katolik, 5.200 kişilik Latin, 1.800 kişilik Kıpti ve 800 kişilik Rum Ortodoks nüfusu bulunmaktadır. Rum Katoliklerin nüfusu ise 700 kişidir. 19. yüzyılın başından 1930 yılına kadar bölgedeki Protestan misyonerlik faaliyetleri sonucunda Protestanlığa geçenlerin sayısı yaklaşık 5.800 kişiydi. Süryani Kilisesi, yüzyıllar boyunca Irak'ın ana kilisesi olmasına rağmen, 20. yüzyılda bağımsızlık arayışları ve devlet politikaları nedeniyle zayıflamıştır. Günümüzde dahi bu Hristiyan topluluğun Irak ve Suriye'deki faaliyetleri büyük bir güvensizlikle karşılanmaktadır. İngiliz birliklerinin 1933'te Irak'tan çekilmesinin ardından, Irak ordusu Kürt güçlerinin yardımıyla Musul vilayeti de dahil olmak üzere Duhok ve Şeyhan şehirlerindeki 65 köydeki Süryani isyanını bastırmıştır. Bu olaylarda yaklaşık 3.000 Süryani ölmüş ve bu bölgedeki Süryanilerin önemli bir çoğunluğu göç etmişlerdir (Shehadeh, 1992: 2-6). 1964 yılında Katolik Süryani cemaatinin dinî liderleri, Irak'taki olumsuz durumlardan etkilenerek ABD'nin Chicago kentine göç etmek zorunda kaldılar. Aynı yıl Irak hükümeti, Bağdat'ta ayrı bir Katolik Kilisesi kurarak Süryani Katolik Kilisesi ile Süryani Katolikleri arasındaki dilsel farklılıklardan kaynaklanan sorunları çözmeye çalıştı. 1933 olaylarından etkilenen kırsal kesimdeki diğer Hristiyan topluluklar, bölgede ki varlıklarını devam ettirebilmek için farklı tavırlar benimseyerek mevcut yönetimin politikalarına entegre olmaya çalışmışlardır. Bu durum özellikle Keldaniler için geçerliydi. 1963'te Irak'ta ilk Baas Hükümeti kurulduğunda ve 1968'de Saddam Hüseyin'in de dahil olduğu ikinci Baas rejimi kurulduğunda, Irak'taki Hristiyanlar Baasçı partinin laik ve pan-Arabist politikalarının dinler arası dengeyi sağlayacağını umut etmişlerdi. Baasçı Irak, milliyetin din veya sosyal bağlılıktan daha önemli olduğunu savunarak laik

cumhuriyetçi bir yol izledi. 1970 Irak Anayasası, ülkedeki toplumlar arasında birlik sağlamak amacıyla Hristiyan azınlığın Müslümanlarla aynı haklara sahip olmasını öngörüyordu. Bu yasaya göre hükümet, ülkedeki Hristiyan topluluğunu resmi olarak tanıdı ve onları yasal haklara göre beş ana gruba ayırdı. Irak devleti Hristiyanlara özel haklar vermese de rejimle iş birliği yaptıkları sürece rejimin olanaklarından yararlanmalarına izin veriyordu. Örneğin, bu dönemde Hristiyanlar kiliselerini onarabilmekte, hatta yenilerini inşa edebilmektedirler ve dinî törenler düzenlemelerine izin veriliyordu. Ayrıca Irak hükümeti Hristiyan ilahiyat okullarının açılmasına da müsamaha gösterdi. Buna rağmen Irak siyasi yaşamında Hristiyanların katılımı oldukça sınırlıydı (Shehadeh, 1992: 2-6). Irak Devlet Başkanı Saddam Hüseyin'in sözcüsü ve Hristiyan bir Arap olan Tarık Aziz bir istisna teşkil etmekteydi. 1984 yılında Irak parlamentosunda 250 üyeden sadece 4'ü Hristiyan'dı. Bu, parlamentonun %1,6'sının Hristiyan olduğunu göstermekteydi. Hristiyanların hükümette önemli pozisyonlara gelmesi nadirdi ve bu durum idari, bakanlık ve büyükelçilik düzeylerinde de geçerliydi. Ancak Irak Devleti, eğitim politikalarını belirlemek için entelektüel standartlara sahip Hristiyanları nadiren de olsa işe almaktaydı. Irak ordusunda Hristiyanlara yönelik ayrımcılık, özellikle 1980-1988 yılları arasındaki İran-Irak Savaşı sırasında belirgin hâle gelmiştir. Hristiyanlar ileri düzey askerî eğitimden mahrum bırakılmış ve genellikle pasif rollerde yer almışlardı (Treiger, 2020). Bu savaş sırasında Baas rejimi, İran'dan gelen Şii hareketin etkisini azaltmak amacıyla Şii örgütlerle iş birliği yapmaya çalışmış ve Şii hareketlerin bazılarını bünyesine katmaya başlamıştı. Aynı zamanda Irak hükümeti, çeşitli etnik ve dinî gruplara birleşik bir Irak'a ait olma duygusunu aşılama çalışmıştı. İran-Irak savaşında Hristiyanların ölüm oranı genel olarak düşük gibi görünse de Musul bölgesinde 4.000 Süryani ve 200 Süryani Katolik Hristiyan hayatını kaybetmiştir. Irak Baas Partisi, laik ideolojisine rağmen İslam'ı Arap kültürünün ayrılmaz bir parçası olarak görmekteydi ve ülkenin eski Hristiyanlığına benzer bir ilgi göstermemekteydi. Irak'ta güç dağılımı aile bağlarına dayandığından Sünni Müslümanlar baskın bir rol oynamaktaydı. Hristiyanlar ise daha büyük bir siyasi rol üstlenme konusunda isteksiz olup ikincil bir rol oynamaya eğilimliydi. Rejime karşı muhalefetlerini dile getiremeyeceklerini bildikleri gibi başarılı bir Şii isyanının bir devlet kurma ihtimalinden de korkmaktaydılar (Shehadeh, 1992: 5-6).

Ekonomik açıdan bakıldığında ülkenin Hristiyan topluluğu, Irak'ın Ağustos 1990'da Kuveyt'i işgal etmesinin ardından Birleşmiş Milletler'in uyguladığı uluslararası ambargonun neden olduğu ekonomik sıkıntıdan önce genel olarak refah içindeydi. Hristiyanlar ekonomik sıkıntıyı ilk kez 1960'larda Baas rejiminin ilk yıllarında, rejimin ülkenin sanayi sektörünü kamulaştırma amacıyla ele geçirdiği dönemde yaşadılar. İlerleyen yıllarda ülkenin önemli ekonomik kalkınması, toplumun yeniden yüksek ekonomik refah düzeyine ulaşmasını sağladı. Iraklı Hristiyanlar, Batı hakkındaki bilgileri ve Batılı ülkelerle olan ilişkileri nedeniyle Kuveyt Savaşı öncesinde Irak'ta kurulan birçok yabancı örgütün doğal aracısı konumundaydılar. Otelcilik, catering ve turizm gibi serbest mesleklerde çalışan çok sayıda Hristiyan temsilci vardı. Okul ve üniversitelerdeki eğitimcilerin yüzde 20'si Hristiyan'dı. Iraklı Hristiyanlar uzmanlık gerektiren teknik işlerde önemli görevlerde bulunurken zanaatkarlık ve tüccarlık alanlarında da öne çıkıyorlardı. Ayrıca şunu da belirtmek gerekir ki bu ülkedeki Hristiyan nüfus farklı sosyal konumlarda olmuştur ve ekonomik refah sahibi olma durumu bu ülkedeki tüm Hristiyanlar için geçerli olmamıştır. Mesela ekonomik durumu iyi olmayan kesime örnek olarak bazı Iraklı Süryaniler verilebilir (Stephanous, 2010). Hristiyan azınlığın kültürel haklarını tanıyan Irak'ın 1970 anayasası, ülkenin liberal duruşunun bu konuda önceki hükümetlere göre bir adım daha ileri taşıdığını göstermektedir. 16 Nisan 1972'de imzalanan bir kararname, Irak'ın Süryanice konuşulan üç kilisesine (Süryani, Keldani ve Süryanice) kendi dillerini okullarda öğretme hakkı verdi. Bu dönemde sınıftaki çocukların yüzde 25'i Hristiyan'dı. Böyle bir gelişme Irak'taki Hristiyanlar açısından olumlu bir gelişme olarak görülse de pek sık rastlanan bir durum değildir. Irak'ın Suriye lehçesi olan Thret'in aile içinde konuşulması ve Cuma din derslerinde kullanılması bu aksanı üniversite düzeyine taşıyordu. Sansüre rağmen hâlâ Asur kültürü ve tarihi üzerine mükemmel yayınlar mevcuttur. Örneğin el-Fikr el-Maşihi (Hristiyan Düşüncesi) ve Beyn Naharain (Mezopotamya) bunlara örnektir. Bu ülkedeki Hristiyanlar, din ayrımcılığının olmadığı bir zamanın özlemini çekmektedir. Ancak yüzde 95'i Müslüman olan Irak'ta İslam'ın giderek artan nüfuzu, bu özlemin uzun yıllar devam edebileceğinin bir göstergesidir. Irak laik bir cumhuriyet olmasına rağmen anayasa İslam'ı devletin dinî olarak kabul etmektedir. Pratik düzeyde İslam hukuku ülke üzerinde belirleyici bir etkiye sahiptir ve toplumlar arasında ayrımcılığa yol açabilecek geleneksel uygulamaları içermektedir. Mesela

Hristiyan bir kadın Müslüman bir erkekle evlenirse bu evlilikten doğan çocuklar da Müslüman sayılır ancak bunun tersi mümkün değildir. Müslüman evliliklerinin yasallığı devlet tarafından otomatik olarak tanınırken, Hristiyan evliliklerinin resmi olarak tanınması ancak devlet yetkililerine bildirimde bulunulduktan sonra mümkün olmaktadır. Müslümanlar, Hristiyanlardan miras alabilirler ancak bunun tersi söz konusu değildir. Bu sorunlar özellikle karma evliliklerde yaygındır (Stephanous, 2010). Son olarak Irak'ın Müslüman nüfusu gibi Irak'taki Hristiyanlar da doğrudan rejimin kontrolü dışında hiçbir kolektif örgütlenme biçimine tolerans göstermeyen son derece baskıcı totaliter bir devlet yönetimi altında yaşamaktadır. Her ne kadar din özgürlüğü anayasada yer alsada da ülkedeki dinî gruplar sürekli olarak hükümetin baskısı altındadır. Kilisenin ülkedeki tüm sosyal faaliyetleri, gerçekleştirilmeden önce resmî onay gerektirir. Dinî yayınlar sansüre tabidir ve yabancı kitapların ithalatı ve dağıtımı sıkı hükümet denetimine tabidir. Tüm piskoposların veya kilise liderlerinin yeni bir göreve başlamadan önce Iraklı yetkililerden resmî onay alması gerekmektedir. 1976'da Irak hükümeti, Şii iç örgütlerini etkili bir şekilde kamulaştırmış, onların dinî kimliklerini koruma yeteneklerini bastırmış ve onları devlet maaşlı ve devlet kontrollü memurlara dönüştürmüştür. 1981 yılında Irak rejimi, ülkedeki Şii'lere de Hristiyanlara benzer millileştirme politikasını uygulamaya koymuş ve benzer tedbirleri almaya çalışmıştır (Stephanous, 2010).

Irak-İran Savaşı, Kuveyt Savaşı ve 1990'dan bu yana süregelen zorlu yaşam koşulları, Irak'tan Hristiyan göçünü hızlandıran temel etkenler arasında yer almıştır. Irak'ın kötüleşen ekonomik durumu ve yaşam koşulları, Hristiyan nüfusun ülkeyi terk etmesinde önemli bir rol oynamıştır. Azınlık konumundaki Hristiyanlar, geleneksel devlet korumasının kaybolmasından, iç güvenliğin bozulmasından ve hukuki yaptırımların yetersizliğinden endişe duymaktadır. Hristiyanlar, bu belirsizlik ortamında özellikle kadınlar ve kız çocukları için artan risklerden korkmaktadır. Ayrıca devletin zayıflamasıyla birlikte rejimin fanatik İslamcı gruplara verebileceği tavizlerin Hristiyanlar için tehdit oluşturabileceği kaygısı da mevcuttur. Örneğin, alkol tüketimi ile ilgili sınırlandırmalar ve devlet medyasının dinî propaganda yapmasına izin verilmesi gibi uygulamalar bu endişeleri artırmıştır (Treiger, 2020). Papa'nın Irak ziyaretinin iptali ise İslamcı baskıdan ziyade Irak hükümetinin bu ziyaretten duyduğu hoşnutsuzluktan

kaynaklanmış olabilir. Bu durum, Iraklı Hristiyanlar arasında büyük hayal kırıklığı yaratmıştır. Iraklı Hristiyanların göçünü teşvik eden diğer faktörler arasında, Saddam rejiminin düşmesinin ardından ülkenin gelecekte yaşayabileceği belirsizlikler de bulunmaktadır. Hristiyanlar, 1991 Basra ayaklanmasında ilk saldırının Hristiyan bölgelerine yapıldığını hatırlamaktadır. Orta Doğu'daki Hristiyanların geleceği konusunda genel bir karamsarlık hâkimdir. Son otuz yılda, Irak'tan 50.000'den fazla Keldani (topluluğun yaklaşık yüzde 12'si) Amerika Birleşik Devletleri'ne göç etmiştir ve bu göç 1990'dan bu yana önemli ölçüde artmıştır. Irak'taki Süryani Hristiyanların dünya genelindeki topluluklarının yüzde 60'ına ev sahipliği yaptığı, Avrupa, Avustralya ve Amerika Birleşik Devletleri'nde büyük nüfusların bulunduğu ve özellikle Chicago'da yoğunlaştığı görülmektedir. Günümüzde Irak'tan ayrılan Hristiyanlar, göçmen nüfusunun yüzde 30'unu oluştururken, toplam nüfusun yalnızca yüzde 3'ünü teşkil etmektedir (Stephanous, 2010). Birleşmiş Milletler istatistiklerine göre, 2000 yılında Irak, Yugoslavya'dan sonra Batı Avrupa'ya en büyük ikinci mülteci kaynağı olmuştur. 1998'de 35.985, 1999'da 32.643 ve 2000'de 35.985 kişi Irak'tan Avrupa'ya mülteci olarak göç etmeye çalışmıştır. Iraklı göçmenlerin Avrupa dışındaki bir diğer varış noktası ise Amerika Birleşik Devletleri olmuştur. Örneğin, 22 Eylül 2000'de 125 Iraklıdan oluşan bir grup, Meksika sınırından yasa dışı olarak Amerika Birleşik Devletleri'ne girmeye çalışmış ancak başarısız olmuştur. Sınırı geçmeyi başaran her 30 Iraklıdan biri siyasi sığınma başvurusunda bulunmuştur. Bu 125 Iraklı mülteciden yalnızca 16'sı geçici olarak ABD topraklarına kabul edilmiştir. Irak hükümeti, göçü engellemek amacıyla ülkeyi terk etmek isteyen tüm vatandaşların 200 dolar vergi ödemesini zorunlu kılmış ve 100 yaşın altındaki tüm kadınlar için de 200 dolar vergi getirmiştir. Seyahat etmek isteyen Hristiyan vatandaş ise bir erkek akrabalarının eşlik etmesi gerekmektedir. Hristiyanlar arasında bölgeden göç etme isteği giderek artmaktadır ve bu göçler genellikle Türkiye ve İran üzerinden Batı'ya yönelmektedir. Kuzey Irak, Kuveyt Savaşı'nın sona ermesinden bu yana Irak merkez hükümetinin kontrolünden çıkmıştır. Bölgenin nüfusu ağırlıklı olarak Kürt olmakla birlikte, 70.000 Keldani ve Süryani de bulunmaktadır. 1992 Erbil Kent Konseyi'nde Hristiyanlar beş üyeyle temsil edilmiştir ve bu durum nispeten ayrıcalıklı muamele gördüklerini göstermektedir. Özellikle Süryaniler, modern tarihte ilk kez kültürel ve dilsel yaşamlarını tam olarak geliştirme hakkına sahip

olmuşlardır. Bölgedeki okul kitaplarının çoğu Süryanice yazılmış ve Süryanice televizyon ve radyo programları yapılmıştır. Kürtler de Kürt dili konusunda aynısını yapmıştır. Buna rağmen Erbil'deki Hristiyanlar da Bağdat kontrolündeki diğer dindaşları gibi şehri terk etmek istemektedir. Göç etmek isteyen kişiler, bu durumu çeşitli nedenlere bağlamaktadır (Stephanous, 2010).

C. Güvenlikleştirme Sürecine Etkileri

Güvenlikleştirme süreci kavramı, uluslararası ilişkiler literatüründe güvenlik anlayışının siyasal ve toplumsal süreçler aracılığıyla inşa edilmesini ifade etmektedir. Orta Doğu coğrafyasında Hristiyan Arapların güvenlikleştirme süreçleri üzerindeki etkilerini değerlendirmek, bölgenin karmaşık ve çeşitli dinamikleriyle doğrudan ilişkilidir. Bu bağlamda, Hristiyan Arap topluluklarının güvenlikleştirme sürecindeki rolü, siyasî, toplumsal ve dinî açılardan derinlemesine incelenmelidir. Orta Doğu'da Hristiyan Araplar, bölgesel güç dengeleri, etnik ve dinî kimlikleri, uluslararası ilişkilerin karmaşıklığı ve yerel yönetimlerle olan ilişkileri gibi faktörlerle yoğun etkileşim içindedir. Güvenlikleştirme süreci, bu toplulukların yaşadığı topraklarda hangi grupların tehdit olarak algılandığını ve hangi güvenlik politikalarının bu tehditlerle başa çıkmak için kullanıldığını belirlemektedir. Özellikle Hristiyan Araplar, bölgesel çatışmalar, etnik ayrımcılık ve dinî ayrılıklar gibi karmaşık dinamiklerle doğrudan karşı karşıyadırlar. Güvenlikleştirme sürecinin Hristiyan Araplar üzerindeki etkilerini anlamak için öncelikle Orta Doğu'nun tarihî ve coğrafi bağlamı göz önünde bulundurulmalıdır (Hamutcu, 2020: 17). Bölgede yaşanan çatışmalar ve siyasal istikrarsızlık, Hristiyan Arap topluluklarının günlük hayatlarını ve toplumsal yapılarını derinden etkilemiştir. Örneğin, Irak ve Suriye gibi ülkelerde yaşanan iç savaşlar ve terör saldırıları, Hristiyan Arapları doğrudan hedef haline getirmiş ve bu toplulukların güvenlik algılarını derinlemesine etkilemiştir. Güvenlikleştirme süreci aynı zamanda Hristiyan Arapların toplumsal kimliklerini ve yerel yönetimlerle olan ilişkilerini de yeniden şekillendirmiştir. Mesela, Lübnan'da Hristiyan Arapların siyasal temsiliyeti ve toplumsal hakları, ülkenin iç savaş sonrası yeniden yapılanma sürecinde önemli bir rol oynamıştır. Bu süreç Hristiyan Arapların güvenlik politikaları ve ulusal güvenlik stratejileri üzerinde de etkili olmuştur. Hristiyan Arapların güvenlikleştirme sürecine

etkilerini anlamak için dinî kimliklerinin ve etnik kökenlerinin nasıl güvenlik tehdidi olarak algılandığını anlamak önemlidir. Bölgede artan radikalleşme ve dinî ayrılıklar, Hristiyan Arapların güvenlik riski olarak algılanmasına ve bu topluluklara karşı ayrımcı politikaların uygulanmasına neden olmuştur. Bu durum, Hristiyan Arapların yerel yönetimler ve ulusal hükümetlerle olan ilişkilerini de karmaşık hâle getirmiştir. Güvenlikleştirme süreci, Hristiyan Arap topluluklarının göç, yerinden edilme ve dinî özgürlükler gibi temel insan hakları konularında nasıl etkilendiğini de ortaya koymaktadır. Örneğin, Orta Doğu'daki Hristiyan Arapların çoğunun göç etme eğiliminde olmalarının arkasında, güvenlikleştirme sürecinin yarattığı baskı ve tehdit algılarının yanı sıra ekonomik ve sosyal faktörler de bulunmaktadır. Bu bağlamda, güvenlikleştirme süreci sadece fiziksel güvenlik üzerinde değil aynı zamanda toplumsal ve kültürel güvenlik üzerinde de derin etkilere sahiptir. Hristiyan Arapların güvenlikleştirme sürecine etkilerini analiz etmek, bölgede barış ve istikrarın sağlanması için önemli bir adımdır. Bu analiz, uluslararası toplumun bu topluluklara yönelik politikalarının ve yardım çabalarının etkinliğini değerlendirmede de kritik bir rol oynamaktadır. Nitekim Hristiyan Arapların güvenlikleştirme sürecine etkileri, bölgedeki genel siyasi, ekonomik ve sosyal dinamiklerle sıkı sıkıya bağlantılıdır ve bu bağlamda anlaşılmalıdır (Berg, 2020).

İran'ın Lübnan politikasını Buzan ve Waeber tarafından önerilen bölgesel güvenlik kompleksi teorisi çerçevesinde analiz etmek, bölgesel dinamiklerin ve güç ilişkilerinin anlaşılmasına önemli bir katkı sağlar. Lübnan'ın coğrafi konumu ve etnik yapısı, bölgede stratejik bir tampon bölge olarak kabul edilmesini sağlar. Doğu Akdeniz'de yer alması ve İsrail ile Suriye arasındaki konumu, Lübnan'ı bölgesel güvenlik kompleksi içinde merkezi bir oyuncu haline getirir (Altınışık, 2007, Tüysüzöğlü, 2013). Lübnan'ın bu stratejik konumu, bölgesel aktörlerin (özellikle İran'ın) bölgedeki etkisini artırmak için kullanabilecekleri bir fırsat olarak değerlendirilmiştir. İran, Lübnan'da Hizbullah aracılığıyla etkin bir şekilde varlık göstererek bölgesel güvenlik dinamiklerine derinlemesine müdahâle etmiştir. Bölgesel güvenlik kompleksi teorisine göre, devletlerin güvenlik endişeleri ve stratejik çıkarları, birbirleriyle etkileşim içinde olan ve birbirlerini etkileyen karmaşık bir ağ oluşturur (Buzan ve Waeber, 2003). İran'ın Lübnan politikasının analizi, bölgedeki güç dengelerinin ve kimlik temelli çatışmaların

nasıl şekillendiğini açıklığa kavuşturur. İran, Lübnan üzerinden bölgedeki nüfuzunu artırmak için hem etnik ve dinî kimliklerle hem de jeopolitik faktörlerle etkili bir şekilde oynamıştır. Özellikle İran'ın Şii kimlik bağlantısı, Lübnan'daki Şii nüfus ve Hizbullah üzerinden güçlü bir şekilde vurgulanmıştır. Bölgesel güvenlik kompleksi teorisi, İran'ın Lübnan politikasını anlamak için önemli bir çerçeve sunar. Bu teori, bölgesel düzeydeki güvenlik dinamiklerinin nasıl oluştuğunu ve değiştiğini açıklar. Örneğin, İran'ın, Lübnan üzerinden İsrail ve Suudi Arabistan gibi bölgesel rakiplerine karşı caydırıcılık politikaları izlediği görülmektedir. Bu bağlamda, İran'ın bölgesel güvenlik kompleksi içindeki konumu ve politikaları, Orta Doğu'daki güç dengelerini belirleyen önemli unsurlardan biridir. İran'ın Lübnan politikasının incelenmesi, Samuel Huntington'ın medeniyetler çatışması yaklaşımının eleştirisi olan bölgesel güvenlik kompleksi teorisinin pratikte nasıl çalıştığını gösterir. Bu teori, bölgesel çatışmaların genellikle medeniyetler arası değil, bölge içi güvenlik kompleksleri bağlamında ortaya çıktığını savunur (Buzan ve Waever, 2003). Dolayısıyla, İran'ın Lübnan üzerinden yürüttüğü politikalar, bölgesel güvenlik kompleksi içindeki dinamiklere katkı sağlar ve bölgesel düzeydeki çatışma ve iş birliği dinamiklerini anlamak için önemli bir örnektir. Nitekim İran'ın Lübnan politikası, bölgesel güvenlik kompleksi teorisi bağlamında incelendiğinde bölgedeki güvenlik dinamiklerini ve devletler arası ilişkileri anlamak için önemli bir örnek teşkil eder. İran'ın Lübnan üzerinden izlediği stratejiler, bölgesel güç mücadelelerinde ve çatışma dinamiklerinde nasıl bir rol oynadığını ve bölgesel güvenliğin nasıl şekillendiğini anlamak için dikkate alınmalıdır.

Arap ülkelerinde İslam dinini benimseyen çoğunluğa kıyasla bölgedeki Hristiyanlar, azınlık nüfusu oluşturmaktadır. Hristiyan Arapların, Doğu'nun azınlıklardan boşaltılması, sürekli olarak Batı'ya göç etmeleri, oynadıkları tarihsel rolün gizlenmesi ve Ezidilerin başına gelene benzer korkuları yaşadıkları görülmektedir. Bölgede gelişen aşırı köktenciliğin yükselişinden endişe duydukları aşikardır. Çünkü Arap Baharı olarak ifade edilen olayların başladığı 2011'den bu yana bölgede yaşanan kaos ve istikrarsızlık, fanatizmi beslemektedir. Bu endişeleri artıran olaylardan biri olarak 2013'te Rum Ortodokslara bağlı Metropolit Boulos Yazigi ve Hâlep ve İskandinavya'nın bölgeleri sorumlusu John İbrahim isimli piskoposların kaçırılması gösterilebilir. Bölgede 1948 yılı

itibariyle yaşanan Hristiyan Göçü ile ilgili olarak çalışmalar dikkat çekmektedir. Mesela, Bernard Sabella'nın (2002) "*Arap Hristiyanların Göçü... Hayatta Kalma Faktörleri ve Zorlukları*" başlıklı çalışmada, 1948 ve 1967 savaşlarının ardından Arap Hristiyanların Filistin'den (Levant bölgesinden) göçlerinin sebeplerini araştırmıştır. Arap Hristiyanların göçüne neden olan sosyal, ekonomik ve politik koşulları ve göçmenlerin kültürel ve mesleki özellikleriyle ilgili faktörleri kıyaslayarak değerlendirme de bulunmaktadır. Çalışma, Arap Hristiyan nüfusun göçünün bölgeye olumsuz etkilerini de ortaya koymaktadır. Dikkat çeken bir diğer çalışma ise Ali Badwan'ın (2009) "Kudüs ve Hristiyanları... Kademeli Bir Kökten Çıkarma" başlıklı çalışmasıdır. Bu çalışma, İsrail'in 1967'den beri Kudüs şehri ve çevresinde uyguladığı Yahudileştirme, tahliye ve etnik temizlik politikasını ayrıntıları ile ortaya koymuştur. Bu politikaların sonucunda 1948 yılında Hristiyanların sayısının 175.000'den, 1990'lara kadar 10.000'e düşmesine yol açtığı tespitine yer verilmektedir (Ben-i Saidan, 2017: 13-20).

Yirminci yüzyılda ve yirmi birinci yüzyılın başlarında, esas olarak göç yoluyla ve Müslümanlar arasındaki kayda değer yüksek doğum oranı (bu eşitsizlik nispeten yeni bir olgudur) nedeniyle Orta Doğu nüfusu içindeki Hristiyan Arapların nüfus yüzdesi büyük ölçüde azaldı. Buna karşın rakamsal olarak nüfusları artmış olabilir. Her inançtan Hristiyan Arap göçmen toplulukları günümüzde Kuzey ve Güney Amerika, Avrupa ve Avustralya'nın her tarafında bulunmaktadır. Bu topluluklar asıl ülkeleriyle yakın ilişkilerini sürdürmektedirler (Treiger, 2020: 774).

D. Uluslaşma Sürecine Etkileri

Orta Doğu gibi karmaşık ve çeşitli etnik grupların bulunduğu bölgelerde güvenlikleştirme süreci, uluslaşma sürecini etkileyen önemli faktörlerden biridir. Orta Doğu'da Hristiyan Arapların uluslaşma sürecine etkilerini anlamak için öncelikle güvenlikleştirme sürecinin ne olduğunu ve nasıl işlediğini anlamak önemlidir. Güvenlikleştirme, bir konunun veya bir olayın siyasi açıdan güvenlik tehdidi olarak sunulmasıyla öncelikli hâle getirilmesidir. Bu süreç, belirli bir grup veya topluluğun güvenlik kaygılarının artırılması ve bu kaygıların politik, toplumsal ve kültürel alanda nasıl yansıdığını içerir. Orta Doğu'da Hristiyan Arapların güvenlikleştirme sürecine maruz kalması, onların ulusal kimliklerini ve

topluluklarıyla ilişkilerini nasıl şekillendirdiğini açıklar. Özellikle bu bölgede, Hristiyan Araplar hem dinî hem de etnik azınlık olarak sıklıkla algılanır ve bu durum, güvenlikleştirme sürecinde nasıl bir rol oynadıklarını anlamamıza yardımcı olabilir. Güvenlikleştirme süreci, genellikle dinî veya etnik azınlıkların varlığıyla ilişkilendirilen belirli tehdit algıları üzerine inşa edilir (Buzan vd. 1998).

İslam dinî, başlangıcından itibaren Hristiyanlık ve Musevilik dinîne mensup olanları “Ehl-i Kitap” olarak isimlendirmiştir. Belirli bir vergi ödemek koşuluyla dinî ritüellerini yapmak, mülk edinmek, istedikleri ekonomik faaliyetleri yapmak konusunda serbestlik hakkına sahip olmaktaydılar. Sınırlı bir özgürlük alanına sahip olmakla beraber “zimmi” tanımlamasıyla da toplumsal-politik sınırlamaları olan bununla beraber dinî yaşantılarıyla sosyal kimliklerini korumaları konusunda müsamaha gösterilen tebaa/ halk konumuna erişmiş oldular. Yıllardır beraber yaşadıkları Hristiyan nüfusu yönetiyor olsalar da İstanbul’un fethedilmesi sonrası Osmanlı Devleti yönetim anlayışında farklılaşmalara gitmek zorunda kaldı ve yeni bir yönetim anlayışına evrildi. “Millet” sistemi adı verilen yönetim anlayışında ilgili azınlık nüfusa ve dinî önderlere ciddi bir yetki devri söz konusu olmuştur. Aile Hukuku veya bireysel hukuki meselelerde millet sistemi içerisinde çözüm bulunuyordu. 19. yüzyıla gelindiğinde 17 milletin kimliğini tanımış olan Osmanlı yönetimi millet sistemi ile Hristiyan nüfusu kendi idaresine uydurmuştur. Fakat 19. ve 20. yüzyıl başlarında tüm dünyada görülen milliyetçiliğin yükselişi millet sisteminin de sorgulanmasına hatta bir süre sonra çözülmesine yol açmıştır. Mısır’da varlıklarına devam eden Kıptiler, Irak-Türkiye bölgesinde yaşayan (daha sonra önemli bir kısmının yaşanan gelişmeler sonrasında Suriye’ye göç eden) Süryaniler, Lübnanlı Doğu Katolik Kilisesine bağlı Mârûnîler 19. yy. başlarından itibaren de bölgede varlıklarına devam etmişlerdir. Kimliklerini Hristiyanlık dinî üzerine inşa eden bu insanlar milliyetçilik ideolojisi ile bağımsızlık, devlet kurma gibi düşüncelere de sahip olurken Arap Kimliği’nin inşasında dinî referanslardan ziyade dil, tarih ve kültür unsurları üzerinde hareket edilmesini kabullenmişlerdir (Bates vd., 2016).

17.yüzyıla gelindiğinde Avrupa’nın bölgede ciddi şekilde hissedilen kültürel etkisi bölgede yaşayan Hristiyan azınlıklar aracılığı ile güçleniyordu. 19. yüzyıla gelindiğinde ise bölgedeki kutsal bölgeler ile Hristiyan azınlıkların himayesi

meselesi büyük güçler arasında artan bir rekabete yol açan nedenlerdendi. Bölgede kurulan matbaalarda basılan Arapça kitaplar ile Arapçaya tercüme edilen eserler ve uygulanan bazı ıslahat politikaları ile geçmiş tarihi tecrübelerinin farkında ve Avrupa kültürünün etkisi altında kalmış bir nesil ortaya çıkarmıştır. Çıkarılan gazete ve dergiler ve değişen sosyal, ekonomik değerler Arap milliyetçiliğinin bu dönemde doğmasına olanak sağlamıştır. Hristiyan bir Arap'ın İslam Birliği fikrine katılması pek tabii beklenemezdi. Batı'nın sömürgeci anlayışına dinî bir başkaldırıdan ziyade milliyetçilik ideolojisi ile karşılık vermeye çalışmak onun için tek çıkar yol görünüyordu (Lewis, B: 158-159). Aslında Hristiyan Arapların fetihler dönemine bakış açıları da geçmişten bu yana dinî olmaktan ziyade etnik olmuştur. Hristiyan kaynaklar fetihleri dinî bir zafer olarak değil askerî ve siyasi yönüyle değerlendirmişlerdir. Fetihlerin dinî bir kazanımdan ziyade bölgede ve dünyada oluşturduğu yeni siyasi yapı üzerinde değerlendirmelerde bulunmuşlardır. Fetihler siyasi bakış açısıyla değerlendirilirken fatihlerden bahsedilen yerlerde ise “Arap” vurgusu üzerinde durulmuştur. Bu kazanımları İslam dinine ya da mensuplarına değil Araplara ve onların askerî, siyasi ve ekonomik gelişimlerine yönelik ele almışlardır. Bu yaklaşım çağdaş Hristiyan yazarlar için de söz konusu olmaya devam etmiştir (Duygu, 2021: 189-190).

Orta Doğu'da Hristiyan Arapların, bölgenin genel güvenlik politikaları içinde nasıl konumlandırıldıklarını ve bu politikaların onların ulusal kimlik ve varlıkları üzerindeki etkilerini değerlendirmek önemlidir. Bölgedeki güvenlikleştirme süreçlerinde, Hristiyan Araplar genellikle dışlanmış veya potansiyel tehdit olarak görülmüş olabilir. Özellikle çatışma bölgelerinde, bu gruplar çeşitli güvenlik riskleri altında yaşamaktadırlar ve bu durum, ulusal kimliklerini ve topluluk bağlarını güçlendirebilir veya zayıflatabilir. Hristiyan Arapların uluslaşma sürecine etkilerini anlamak için, onların güvenlikleştirme süreçlerine nasıl tepki verdiklerini incelemek gereklidir. Bu süreçler, bazen toplulukların bir araya gelmesini teşvik edebilir ve ortak bir ulusal bilinç oluşturabilir. Öte yandan, sürekli güvenlik tehditleri altında yaşamak, toplulukların izole olmasına veya kendi içlerinde daha fazla bölünmesine neden olabilir (Buzan ve Waeber, 2003). Orta Doğu'da Hristiyan Arapların uluslaşma sürecine etkileri, onların geçmişten günümüze yaşadıkları siyasi ve toplumsal

değişimlerle de bağlantılıdır. I. Dünya Savaşı ardından özelde Bilâdü’ş- Şam genelde tüm Ortadoğu bölgesinin geleceği ile ilgili olarak üç temel yaklaşım ortaya çıkmıştır. Milliyetçilik merkezli olan yaklaşımlar; Müslüman Suriyeciler, seküler-Arap Suriyeciler ve Arap olmayan seküler Milliyetçiler. Bölgede yaşayan Hristiyan Araplar daha çok üçüncü grup içerisinde faaliyetlerde bulunmuşlardır. Milliyetçi akımların temel kaynakları ise; Rıfâa et- Tahtâvî’nin görüşleri, Mârûnî kilisesi içerisindeki tarih yazımı ve bunun verileri, Suriye ve Lübnan bölgesindeki misyonerlerin etkinlikleri, Batılı oryantalistlerin görüşleri, bölge dışında yaşayan Hristiyan Arapların sürece verdikleri destekleri olmuştur (Danış, 2024: 75-76).

Hristiyan Arap nüfusun “ulusal pan-Arap” fikrinin gelişmesinde önemli katkıları olmuştur. Osmanlı yönetiminden özerklik kazanılmasını ardından tam bağımsızlık mücadelelerinde Batılı güçlerle de mücadele etmişlerdir. Fakat bu milliyetçi yaklaşım Hristiyan nüfusu için İslam’la mücadele ya da İslam medeniyetini reddetmek anlamına gelmemekteydi. Bu yaklaşımla daha çok kendilerinin içinde yaşadıkları toplumla ve yaşadıkları topraklarda huzur ve barış isteklerinin bir yansıması olarak okunmalıdır. Savaş sonrasında bölgede kurdurulan devletlerin yöneticileri dinî kimliği önemsenmeyerek milliyetçi ve laik bir anlayışla belirlendi. Yöneticilerin daha sonra dinî (İslami) kimlikleri göz önüne alarak ve toplumsal ayrışmaları besleyen tutumları sonucunda Suriye, Irak, Lübnan, Sudan gibi ülkelerde bugün bile ırk, aşiret, din, mezhep merkezli ciddi sorunlar devam etmektedir. Bu güvensiz ortamdan Hristiyan Arapların etkilenmesi de kaçınılmaz olmuştur. Ve yüzyılın başından itibaren başlayan göç sebebiyle demografik yapı Hristiyan Araplar aleyhine gelişen bir süreç haline gelmiştir. Ayrıca İsrail’in bölgede yıllardır yürüttüğü işgal, mülksüzleştirme, yerinden etme politikası varlıklı Hristiyanları Filistin ve İsrail’i terk etmeye zorlamaktadır. Bu ise Hristiyan Araplar için, aşırı söylemlere ve eylemlere sahip İslami referanslı terör örgütlerinden daha önce başlayan bir tehdittir (Pappe, 2019: 339-342). Soykırım, savaş suçları, insan hakları ihlalleri gibi konularda uluslararası yargılama yetkisine sahip olan Uluslararası Ceza Mahkemesi son dönemde yaşanan olaylara binaen 7 Ekim olaylarında önce İsrail’in bölge politikalarını yargılamaya başlamış ve 21. Kasım. 2024 tarihli kararıyla İsrail başbakanı Binyamin Netanyahu ve eski savunma bakanı Yoav Gallant hakkında

savaş suçu işlediklerine dair gerekçelere binaen yakalama kararı İsrail'in bölge politikaları hakkında uluslararası kamuoyunun da görüşünü yansıtmaktadır.¹

Ürdün yasaları önünde din, dil, ırk farkı gözetilmeksizin eşitliğin var olduğu Hristiyan nüfus tarafından da kabul görmektedir. Ayrıca birlikte yaşama kültürünün gelişmesi için Arap tarihi ile de fikrî destek arayan bir yaklaşım görülmektedir. Hristiyan-Müslüman ortak yaşama kültürü Arapçılık ideolojisiyle beraber seküler bir bakış açısının da önemli bir argümanı olduğu görülmektedir. Bu yaklaşımlara örnek olarak:

* İngiliz-Mısır anlaşması sırasında Vefd Partisi'nin yirminci yüzyılın ilk yarısında Mısır'da ortaya attığı sloganı önemli bir örnek olarak verilebilir: "Din Allah içindir, vatan herkes içindir." Slogan Arap milletçiliğinin Müslüman-Hristiyan birlikteliğine ulusçu yaklaşımının tipik bir örneğidir. Din ekseninde var edilmeye çalışılan bir birlikten ziyade "Vatan" kavramı etrafında bir birliğin oluşturulması gerekliliği üzerinde hareket edilmiştir. Ayrıca seküler bir yaklaşımla Din konusunun gündelik sorunlarla değil bireysel bir disiplin olduğuna dair bir bakış açısının varlığını da ortaya koymaktadır.

* 1918 yılında Arap Devrimi güçlerinin Suriye'de Osmanlı Devleti'ne isyanının ardından Faysal bin el-Hüseyin tarafından kurulan Suriye Krallığı'nda Kral Faysal, 11 Kasım'da Halep'te yaptığı konuşmada, milliyetçilik adına milli birliğin gerekliliğine vurgu yaparak "Araplar Musa'dan, İsa'dan ve Muhammed'den önce Arap'tır" diyerek vatandaşlar arasında din adına ayrımcılık düşünceleri ekilmesine karşı ulusalcılık fikrini pekiştirmekle uyarıda bulunmuştur (Al Jwaniat, 2021: 514). Ürdün'de yaşayan Hristiyan Arapların, Arapçayı kabullenme ve kullanma konusundaki tutumları, Müslüman toplumla dayanışma hâlinde olmalarına bir örnektir. Arapça konusundaki hassasiyetleri (Arapça isimleri dahi yaygın olarak kullanmaları) bu duruma örnek olarak verilebilir. Bu yaklaşım aynı zamanda Arap milliyetçiliğine verdikleri önemle de ilgilidir. Hatta Hristiyan Arapların Arap Rönesansına da Arapçanın korunmasına da ve bu düşüncelerin dayanağı olan Arap Milliyetçiliğine de ciddi bağlılıkları vardır.

¹ <https://www.tihk.gov.tr/uluslararasi-ceza-mahkemesinin-binyamin-netanyahu-ve-yoav-gallant-hakkinda-verdigi-yakalama-kararina-iliskin-basin-aciklamasi>

Ürdün’de hem Hristiyan hem de Müslüman toplum arasında dinî hayatta veya din dışı ilişkilerde kullanılan standart Arapçanın yanında günlük Arapça (Ammice) kullanımı da oldukça yaygındır ve önemli ortak noktalardan biridir (Darwish ve Bader, 2014: 76-79).

Birinci Dünya Savaşından sonraki süreçte özellikle Lübnan ve Filistin bölgesinde varlıklarını devam ettiren Hristiyan Araplar Arap dünyasında edebiyat, sanat ve siyasi hayata ciddi katkılar sağlamışlardır. *“Hristiyan Araplar özellikle Lübnanlı ve Filistinliler 19. ve 20. yüzyılın sonlarında Arap edebiyatı, Arap ulusalcılığı ve siyasi canlanma noktalarında önde gelen kişiler oldular. Önemli edebî şahsiyetler arasında Arapça tarihi roman yazarlığının kurucusu Corcî Zeydan (1861-1914, Arap Ortodoks), İlyada’yı Arapçaya çeviren Süleyman Bustânî (1856-1925, Marûnî), Lübnan asıllı Amerikalı yazar Cibrân Halil Cibrân (1883-1931, Marûnî), Lübnanlı yazar Mikail Naimi (1889-1988, Arap Ortodoks), Kudüslü eğitimci ve yazar Halil Sakakinî (1878-1953, Arap Ortodoks), Filistinli roman yazarı Emile Habibi (1922-96, Protestan) ve çağdaş Lübnanlı yazar Elias Khoury (d. 1948, Arap Ortodoks) bulunmaktadır. Lübnanlı ünlü şarkıcı Feyrûz (Nouhad Haddad, d.1935) da Arap bir Hristiyan’dır; Süryani Katolik bir ailede doğmuş fakat Arap Ortodoksluğuna geçmiştir. Arap siyasetçiler içinde Baas Partisi’nin kurucusu Michael Efflag (1910-1989), Filistin Halk Kurtuluş Cephesi kurucusu Corc Habaş (1926-2008) ve Arap milliyetçisi düşünür Konstantin Züreyk’ten (1909-2000) bahsetmek mümkündür. Onların tamamı ideolojik olarak Marksist olsalar da Arap Ortodoks toplumuna mensuplardı. Filistinli entelektüel ve siyasetçiler arasında Edward Said, Hanan Aşravi, Afîf Safieh ve Azmî Bişare gibi kayda değer sayıda Hristiyan vardı. Müslüman hemşehrileri gibi Filistinli Hristiyanlar da 1948 Filistin Göçü’nden (Nakba) ve sonraki olaylardan ağır bir şekilde etkilenmiş ve çoğu sürgüne zorlanmıştı.”* (Treiger, 2020: 773).

Özellikle siyasi dönüşümler ve çatışmalar, bu grupların ulusal kimliklerini nasıl şekillendirdiğini ve dönüştürdüğünü gösterir. Hristiyan Arapların uluslaşma sürecindeki rolleri hem iç dinamikler hem de dış politika etkileşimleri açısından incelenmelidir. Bu grupların ulusal kimliklerinin nasıl tanımlandığı ve devletlerle olan ilişkileri, uluslaşma sürecinin anlaşılmasında kritik öneme sahiptir. Güvenikleştirme süreçlerinin Hristiyan Arap toplulukları üzerindeki etkileri, aynı zamanda bu grupların varlığının ve kimliklerinin nasıl algılandığını da yansıtır.

Bu bağlamda, güvenlikleştirme süreçlerinin dinî ve etnik azınlıkların ulusal kimliklerini güçlendirmedeki veya zayıflatmadaki rolü önemli bir araştırma konusudur. Bu bağlamda Orta Doğu'da Hristiyan Arapların uluslaşma sürecine etkileri, bölgedeki güvenlikleştirme süreçlerinin nasıl şekillendiğini ve bu süreçlerin toplumların kimlik oluşturma süreçlerine nasıl yansıdığını anlamak için derinlemesine incelenmelidir.

Güvenlikleştirme sürecinin Orta Doğu'daki Hristiyan Araplar üzerindeki etkileri, zaman içinde değişiklik göstermiştir. Siyasi dönüşümler ve çatışmalar, bu etkilerin derinleşmesine veya hafiflemesine neden olmuştur. Ancak genel olarak güvenlikleştirme süreçleri Hristiyan toplulukların ulusal kimlik oluşturma süreçlerinde önemli bir faktör olarak varlıklarını sürdürmüştür. Bu bağlamda bakıldığında Orta Doğu'da Hristiyan Arapların güvenlikleştirme süreci ve uluslaşma sürecine etkileri, bölgedeki dinî ve etnik çeşitliliğin ve siyasi dinamiklerin anlaşılmasına katkı sağlar. Bu analiz, Hristiyan Arapların tarihsel deneyimlerini, güvenlikleştirme süreçlerinin toplumsal yapıya etkilerini ve ulusal kimlik oluşturma süreçlerindeki rollerini derinlemesine incelememize olanak tanımaktadır.

IV. ÜRDÜN GÜVENLİĞİNİN ANALİZİ

Orta Doğu devletlerinin tipik bir sosyal özelliği, Antik Çağ ile modernite arasındaki uyumsuzluktur. Üstelik sivil toplum kuruluşlarının az sayıda olması ya da yokluğu, devlet kurumlarındaki yolsuzluklar ve beceriksiz devlet yetkililerinin varlığı bölge devletlerinde hayatı daha da zor hâle getirmektedir. Tüm bu nedenler bölge devletlerinde iç istikrarsızlığın temelini oluşturmakta ve bunun yanında onları dış müdahalelere açık hâle getirmektedir. Kendi gerçekliğine dayanmayan ve dışarıdan gerçeklik aşılama çalışmaları yapan bir liderlik tarzı, toplumu daha da korkutmaktadır. Özellikle dışarıdan dayatılmak istenen demokratik baskılar yerel halk tarafından bir tehdit olarak algılanmakta ve bölge üstü güçlere olan güveni zayıflatmaktadır. Temel misyonu bireyin yaşam hakkını korumak olan devletler için bu tür dış müdahaleler ulusal egemenliği hızla aşındırmaktadır. Bu durum halkın yönetime karşı olması beklenen güveni de bölge devletleri için daha zor hale getirmektedir ve bireyleri daha iyi bir yaşam arayışına yöneltmektedir. Bölgedeki çoğu eyalette otoriter yönetim hakimdir aynı zamanda bazı ülkelerde küçük farklılıklar olsa da genel olarak ülkeler otoriter yönetimlere sahiptirler. Bölgenin güçlü demokratik hükümetlerden yoksun olması, uluslararası iş birliğinin önündeki en büyük engel olmaya da devam etmektedir (Hamutcu, 2020). Bölgedeki devlet sistemleri açısından risk oluşturan bir diğer önemli faktör de ülkelerin farklı etnik, dinsel, kültürel sınıflar ve gruplara sahip olmasıdır. Bu grupların kendi siyasi ve kültürel özerkliklerini geliştirmek ve yaymak amacıyla birbirleriyle etkileşime girdiği rekabet ortamı, devletleri iç politikaya daha fazla çaba harcamaya teşvik etmektedir. Bu durum, bölge dışı dünya güçlerinin bir ülkenin iç politikasına gizlice de olsa müdahale etme olasılığını artırmaktadır. Bu güçler, ülkenin etnik ve dinî yapısını siyasi bir araç olarak kullanarak, etnik azınlıklara özerklik, kendi kaderini tayin hakkı ve petrol rezervlerinin mülkiyetini vadederek bölgesel siyasete müdahale etmektedir. Bu dış güçlerin hükümetlere baskı yapmak için kullandıkları ekonomik faktörlerin yanı sıra medya ve sivil toplum kuruluşları da sıklıkla kullandıkları araçlardır. Bu

yönüyle bölge dış güçlerin istihbarat, propaganda ve bilinç yönetimi faaliyetlerinin merkezi konumundadır. Tüm bu nedenlerle bölgede beklenen barış ve huzur geciktiği gibi insanların geleceğe dair umutları ve planları da ertelenmektedir. Bu ülkelerde yönetenlerle yönetilenler arasındaki mezhep farklılıkları da toplumsal istikrarsızlığa neden olmaktadır ve güvensizliği beslemektedir. Irak'ta Şii çoğunluk Sünni azınlık tarafından yönetiliyordu (2003 Irak savaşına kadar), Lübnan'da Hristiyan azınlık Mârûnîler, Müslüman çoğunluğa hükmediyordu. Suudi Arabistan'da Vehhabi Suud ailesi ülkeyi yönetiyordu ve Ürdün'de Filistinli çoğunluk (her ne kadar göç yoluyla ülkeye gelmiş olsalar dahi tarihi ve ortak ırksal bütünlük açısından bakıldığında) yönetimde söz sahibi değildi (Terrill, 2010). Suriye'de Nusayri azınlığın çoğunluğa hâkim olması, Orta Doğu coğrafyasında nerdeyse her ülkede var olan toplumsal istikrarsızlığın bir örneğidir. Bu toplumsal istikrarsızlık bölgedeki siyasi belirsizliği artırmakta ve bölge dışı dünya güçlerinin bölgeye yönelik siyasi iştahını artırmaktadır. Dolayısıyla bölgede otoriter rejimlerin varlığı günümüzde de devam etmekte olup bölgedeki güvenlik eğilimleriyle de doğrudan ilişkilidir. Ülke içinde homojen bir yönetimin olmayışı, farklı etnik ve dinsel sınıf yapıları arasındaki rekabet ve yabancı güçlerin bölgenin en önemli yer altı kaynağı ve ekonomik gücü olan petrolün ekonomik yönüne olan ilgileri nedeniyle yerel devletlerin yönetimine müdahâle etme isteği, siyasi ve ekonomik krizlere yol açmaktadır. Bu bağlamda bölgesel terörün ortaya çıkmasında ve küreselleşmesinde adeta bir aracı güç olarak sivil toplum kuruluşları önemli bir rol oynamaktadır (Wapowska, 2016). Güvenlikle ilgili yapılan çalışmalarda hâkim olan realist ve liberal yaklaşımlar, devletlere ilişkin ortaya koydukları güvenlik problemleri ve başka devletler tarafından ortaya çıkabilecek tehditler çerçevesinde incelenmiştir. Fakat İkinci Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan yeni durumda var olan 3. Dünya ülkeleri veya Barry Buzan'ın yaptığı tanımlamayla “*zayıf devletler*” için güvenlik anlayışı devlet güvenliğinden rejim güvenliğine dönüşmüştür. Buzan zayıf devleti tanımlarken devlet kuramı ile ilgili üç temel esasın birinde veya daha fazlasında görülen sorunları incelemektedir. Bu üç temel esas: “*Toplumdaki devlet fikri, kurumsal kapasite ve fiziksel altyapıdır.*” Buna göre bu değerlerden birinde veya birden fazlasında ortaya çıkan eksiklik durumunda o devlet zayıf devlet olarak tanımlanmaktadır. 3. Dünya ülkeleri kavramı ise İkinci Dünya Savaşı sonrasında bağımsızlığını elde etmiş, ekonomik

olarak az gelişmiş, devlet kültürü olarak kurumsallaşamamış devletleri tanımlamak için kullanılmaktadır. Zayıf ya da 3. Dünya ülkelerinde güvenlik sorunları sadece askerî nitelikli olmayıp kaynak kıtlığı, dengesiz nüfus artışı, ekonomik az gelişmişlik, sosyal ve toplumsal dengesizlikler ve iklimsel problemler devlet güvenliğini ciddi şekilde tehdit etmektedir. Ama bu ülkeler için “rejim güvenliği” diğer tüm tehditlerin öncesinde yer bulmaktadır (Çiftçi, 2016: 108-110).

Orta Doğu’da Hristiyan Araplar ve güvenlikleştirme süreci bağlamında değerlendirilmeleri ve buna bağlı olarak Ürdün’ün güvenlik analizi oldukça kapsamlı bir incelemeyi gerektirir. Ürdün, coğrafi konumu, tarihsel geçmişi ve demografik yapısı nedeniyle bölgedeki güvenlik dinamiklerinin merkezinde yer almaktadır. Ürdün’deki Hristiyan Araplar, bu konumları ile güvenlik bağlamında da önemli bir rol oynamaktadır. Bu analizde, Ürdün’ün genel güvenlik durumunu, Hristiyan Arapların güvenlik açısından nasıl bir konumda olduğunu ve bu toplulukların ülkenin ulusal güvenliğine nasıl etki ettiğini ele alacağız. Ürdün, stratejik bir konuma sahip olup İsrail, Suriye, Irak ve Suudi Arabistan gibi ülkelerle komşudur. Bu durum, Ürdün’ü bölgesel çatışmaların ve güvenlik tehditlerinin ortasında bırakmaktadır. Ürdün’ün iç güvenlik politikaları, dış tehditlere karşı savunma mekanizmaları ve toplumsal huzurun sağlanması açısından büyük önem taşımaktadır. Hristiyan Araplar, Ürdün’ün demografik yapısının önemli bir parçasını oluşturarak ülkenin toplumsal ve kültürel dokusuna katkıda bulunmaktadır. Ürdün’deki Hristiyan Araplar, toplumsal huzurun korunmasında ve ülkenin iç istikrarının sağlanmasında olumlu bir rol oynamaktadır. Hristiyan topluluklar, genellikle eğitilmiş ve ekonomik olarak güçlü kesimlerdir. Bu durum, onların ülke ekonomisine ve toplumsal yapısına katkılarını artırmaktadır. Ancak bölgede yaşanan siyasi ve dinî çatışmalar, Ürdün’deki Hristiyan Arapların güvenlik kaygılarını artırmaktadır. Ürdün’ün güvenlik politikalarının değerlendirilmesi yapılırken bölgedeki terörizm tehdidi, iç çatışmalar ve dış müdahaleler gibi birçok faktörün göz önünde bulundurulması zorunludur. Ürdün’deki Hristiyan Araplar, bu tehditlere karşı hassas bir konumda bulunmaktadır (Terrill, 2010). Özellikle radikal grupların varlığı, Hristiyan toplulukları hedef hâline getirebilir. Bu nedenle, Ürdün hükümeti, Hristiyan toplulukların güvenliğini sağlamak için özel önlemler almaktadır. Ürdün’de

güvenliğin sağlanması için hükümetin uyguladığı politikalar arasında, istihbarat faaliyetlerinin artırılması, sınır güvenliğinin güçlendirilmesi ve toplumsal dayanışmanın teşvik edilmesi yer almaktadır. Hristiyan Araplar, bu süreçte hükümetle iş birliği yaparak ülkenin güvenlik politikalarına destek vermektedir. Bu iş birliği, toplumsal uyumun sağlanmasında ve güvenlik tehditlerine karşı ortak bir duruş sergilenmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Ürdün'deki Hristiyan Arapların güvenlik açısından karşılaştıkları en büyük tehditlerden biri, bölgedeki siyasi istikrarsızlık ve terörizm tehdididir. Özellikle Suriye'deki iç savaş ve Irak'taki çatışmalar, Ürdün'e yönelik mülteci akınlarını artırmış ve bu durum ülkenin güvenlik dengelerini zorlamıştır. Mülteci akını, Ürdün'deki toplumsal yapıyı ve güvenlik politikalarını doğrudan etkilemiştir. Hristiyan Araplar, Ürdün'deki mülteci krizinde önemli bir rol oynamaktadır. Özellikle Suriyeli ve Iraklı Hristiyan mülteciler, Ürdün'e sığınarak, ülkenin demografik yapısını değiştirmiştir. Bu durum, Ürdün'ün güvenlik politikalarında yeni stratejiler geliştirmesini gerektirmiştir. Hristiyan mültecilerin güvenliği ve entegrasyonu, Ürdün hükümeti için öncelikli konular arasında yer almaktadır. Ürdün hükümeti, Hristiyan Arapların güvenliğini sağlamak için çeşitli önlemler almaktadır (Wapowska, 2016). Bu önlemler arasında, dinî hoşgörünün teşvik edilmesi, toplumsal uyum projelerinin desteklenmesi ve Hristiyan topluluklara yönelik saldırıların engellenmesi yer almaktadır. Ürdün, dinî hoşgörünün ve toplumsal uyumun sağlanmasında başarılı bir örnek olarak gösterilebilir. Ürdün'deki Hristiyan Araplar, ulusal kimliğin ve kültürel mirasın önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Bu topluluklar, Ürdün'ün tarihsel ve kültürel zenginliğine katkıda bulunarak, ülkenin uluslararası alanda tanınmasında da önemli bir rol oynamaktadır. Hristiyan topluluklar, kültürel etkinlikler ve dinî bayramlarla, Ürdün'ün kültürel mirasını canlı tutmaktadır. Ürdün'ün güvenlik politikaları, Hristiyan Arapların ülkenin toplumsal yapısına ve ulusal kimliğine entegrasyonunu teşvik etmektedir. Bu entegrasyon, Ürdün'ün ulusal birliğini ve toplumsal dayanışmasını güçlendirmektedir. Hristiyan toplulukların aktif katılımı, ülkenin demokratik yapısını ve insan hakları standartlarını yükseltmektedir (Wapowska, 2016).

A. Tarihsel Arka Plan

Ürdünlü Arap Hristiyanlar kısa Ürdün tarihinde 19. yüzyılın sonları ve 20. Yüzyıl başlarından itibaren üç farklı dönemden geçmişlerdir. Birinci Dünya Savaşı ile sona eren Osmanlı hakimiyeti; Emirlik (prenslik) ve aynı zamanda İngiliz Mandası (1921-1946) dönemi; 1946'dan itibaren Krallık dönemi. Her üç dönemin de varoluşları üzerinde farklı etkileri olmuştur. Özellikle ikinci dönemde, çeşitli kiliselerin misyonerleri, Orta Doğu'da genel olarak var olan farklı dinlere olumlu yaklaşım ve İngiliz mandasının sağladığı imkanlarla Ürdün topraklarında varlıklarını güçlendirmişlerdir. Osmanlı döneminde Hristiyanların varlığı, topluma hâkim olan aşiret yapısı sayesinde devam ettirilmiştir. Hristiyan Arapların yaşadığı bugünkü Ürdün'ün doğusunda yer alan bölgede sağlık, eğitim ve sosyal hizmetler oldukça geri kalmıştı. Şehirler sadece birkaç taneydi; en büyüğü el-Salt ve ardından İrbit, Kerak, Ajlun ve el-Husn'du. Bu bölgedeki Hristiyan nüfus için de Müslümanlarda olduğu gibi Kudüs büyük öneme sahipti (Haddad, 1990: 14-15).

Ürdün, bölgede uzun yıllar süren Osmanlı hakimiyeti ardından Birinci Dünya Savaşı sonrasında İngiltere sömürgesi olarak 1946'a kadar varlığını devam ettiren ve ancak İkinci Dünya Savaşı sonrasında bağımsızlığını kazanabilen bir ülkedir. Ekonomik güçsüzlük, yerleşmemiş devlet kültürü, kurumsal alt yapının yetersizliği, devlet ve toplum arasında ortak mutabakatın zayıflığı gibi nedenlerle “bir üçüncü dünya ülkesi” olarak tanımlanabilecek olan Ürdün, rejim güvenliğini ön planda tutmaktadır. Bununla beraber “İnsan Güvenliği Ağına” üye olan tek Orta Doğu ülkesi olan Ürdün'ün insan güvenliğini merkeze alan yaklaşıma doğru evrilmesi ile hem bölgesel hem de küresel düzeyde üçüncü dünya ülkelerinden farklı bir konuma gelmektedir (Çiftçi, 2016: 121-122).

Ürdün Haşimi Krallığı İngilizler tarafından kurulduğu 1918'de bugüne nazaran daha geniş bir bölgeye ve birçok soruna sahiptir. Birinci Dünya Savaşı öncesinden itibaren İngiltere'nin destekleri karşılığında çeşitli vaatlerde bulunduğu bölgenin iki büyük ve etkili aşireti vardı ve her ikisine de İngilizler tarafından Arap Yarımadasının tamamının yönetimi sözü verilmişti. Suudilerin ve Haşimilerin uzun yıllardır çatışan iki kabile olması sorunu daha da derinleştirdi. İngilizlerin müdahalesi ile bölge İngilizlerin hamiliğinde iki kabile arasında

bölüştürüldü. Maverai-Ürdün (TransÜrdün) olarak Britanya mandasında varlığına devam eden ülke 1948 yılında başkenti Amman olan bir devlet olarak Ürdün ismiyle tam bağımsız oldu. Fakat bölgeyi yöneten Haşimiler Amman bölgesinden değildi ve bölgede yaşayan yerli nüfusun geneli Bedevilerdi. Şu an ise Ürdün nüfusunun çoğunluğunu Filistinliler oluşturmaktadır. İsrail'in 1967'de Batı Şeria'yı işgal etmesi ardından yaşanan büyük bir mülteci akını ile karşı karşıya kaldı. Irak ve Suriye krizleri ardından yaklaşık bir milyon mültecinin de ülkeye gelmesi ülkenin sınırlı kaynaklarının paylaşılması konusunda ciddi sorunları beraberinde getirmiştir (Marshall, 2022: 158-159).

2011 yılındaki Arap Baharı sürecinde yapılan protestoların ilk günlerinde Ürdünlü muhalif gruplar, sivil toplum aracılığıyla örgütlenerek ve görece büyük kitleleri harekete katarak Kral Abdullah'a karşı gösteriler düzenleme girişiminde bulunmuştur. Ürdünlü öğretmenler, öğrenciler, emekliler, gündelikçiler ve milliyetçilerden oluşan sağcı ve solcu gruplardan oluşan Jaen hareketi, artan gıda ve petrol fiyatlarını protesto etmek ve yolsuzluğa son verilmesini talep etmek için ocak ayında bir kampanya başlatmıştır. Ocak ayında büyük ölçekli bir gösteri düzenlenmiştir. Hükümet 10 Ocak'ta 160 milyon dolarlık bir acil müdahale planını devreye sokmuş ancak belirlenen tarihlerde yine de gösteriler düzenlenmiştir (Wapowska, 2016). Protestoları düzenleyen bir diğer grup da Müslüman Kardeşler ve onun siyasi kolu İslami Hareket Cephesi'ydi. 28 Ocak 2011'de yaklaşık 5.000 Ürdünlü, başkent Amman'ın merkezinde hükümet karşıtı bir yürüyüş için toplanmıştır. Özellikle 2010 yılından itibaren artan enflasyon, yüksek işsizlik ve gelir dağılımındaki eşitsizlik gibi ekonomik sorunların yanı sıra, son dönemde istihbarat örgütleri tarafından yapılan tutuklamaların artması da göstericilerin tepki gösterdiği faktörlerden biri olmuştur. Gösterilerde dikkat çeken bir diğer husus ise tepkilerin Kral Abdullah'tan çok Başbakan Samir Rifai'ye yönelik olmasıydı. Bu açıdan bakıldığında Ürdün'deki halk hareketinin bağlamı diğer Arap ülkelerindeki protestolardan farklı bir durum ortaya koymaktadır. Mısır'da, Tunus'ta, Libya'da, Suriye'de, Yemen'de, Bahreyn'de halk hükümeti protesto etmemiş; tüm bağlantılarıyla ve kaynaklarıyla rejimi protesto etmek için kullanmıştır. Ancak Ürdün'de Kral Abdullah'a ve hükümetine yönelik protestolar başından beri sınırlı kalmıştır (Şen, 2012, 142).

Bu durum aslında Ürdün'deki protestolara bakıldığında diğer analizlerden farklı düzeyde bir analizin geliştirilmesine yol açmaktadır. Odak noktası rejim değişikliği değil idari reform, insan haklarının geliştirilmesi ve rejimin belirlediği ekonomik kalkınmanın gerçekleştirilmesi (ve sürdürülebilirliği) gibi konulardır. Başka bir deyişle Ürdün devrimi, rejim çapında bir değişimden ziyade demokratik, ekonomik ve sosyal reformları hedefliyordu. Protestolar yoğunlaştıkça Kral Abdullah, Başbakan Samir Rifai'yi görevden alarak çözüm bulmuş ancak tepki kısmen zayıflamıştır. Kral, daha sonra halkın gözünde daha olumlu bir imaja sahip olan Ma'ruf el-Barhi'ti başbakan olarak atamıştır. Bu değişikliğin ardından göstericiler geri adım atarak gösterilere bir süre ara vermiştir (Terrill, 2010). Protestolara katılan eski General Ali Habaşna ise yaptığı açıklamada muhalefetini dile getirerek kralın yönetiminin devamının ancak siyasi, ekonomik ve kültürel reformlarla mümkün olabileceğini vurgulamıştır. Sosyal ve demokratik hakların öne çıkarılması yönünde talepler bir kez daha dile getirilmiştir. Bu talepler ile Ürdün'deki halk hareketlerinin ilk aşamalarından itibaren vurgulanması gereken en önemli noktanın da protestoların doğrudan Kral Abdullah'a ve rejime yönelik olmamasıdır. Öte yandan Ürdün'ün kendine özgü monarşik yapısı, protestoların koşulları, protestocuların talepleri ve Ürdün'ün siyasi sisteminin yapısı göz önüne alındığında, devrim gösterileri sonrasında ülkede anayasal monarşinin başarılı bir şekilde işleyebilme ihtimali söz konusu olmuştur. Defalarca gösterilerin yaşandığı ülkede ekim ayında yeni bir başbakan belirlenmiştir. Kral Abdullah, 70 milletvekilinin talebi üzerine, reformların yavaş uygulanmasını gerekçe göstererek Başbakan Maruf el-Bakıt'i görevden almış ve bu gelişmedeki bir diğer önemli faktörün ise el-Bakıt'in büyük ölçekli bir kumarhane inşaatı projesine gizlice onay vermesi olduğu söylenmektedir. Halkın reform taleplerine cevap vermek isteyen Kral Abdullah, bu konuda daha başarılı olacağına inandığı Lahey (Uluslararası Adalet Divanı) eski hâkimi Abun el-Hasavneh'i başbakan olarak atamıştır (Hamutcu, 2020).

2012 yılının sonlarına doğru protestoların yoğunlaşması sonucunda Kral Abdullah, ekim ayı başında parlamentoyu feshetme ve erken seçim kararı almıştır. Ancak bu kararı takiben Müslüman Kardeşler, seçimleri boykot edeceğini ve gösterilere devam edeceğini ilan etmiştir. Kasım ayında gaz ve petrol fiyatlarına yapılan zamlar yeni protestoları tetiklemiş ve bazı gruplar, bu

sefer Kral'ı hedef alarak rejimin düşmesini talep etmiştir. Amman, Salt, Madaba ve Kerak gibi şehirlerde düzenlenen protestolar bir hafta kadar sürmüş fakat protestocular geri çekilmiştir. Ürdün'de protestolar sürekli devam etmesine rağmen yoğunlaşmamıştır. Kral Abdullah, halkın taleplerinin farkında olarak çeşitli atamalar yaparak durumu yönetmeye çalışmıştır. Tepkinin doğrudan Kral'a yönelmemesi, protestoların rejimin tamamına yönelik birleşmesini engelleyen bir faktördür. Ayrıca Ürdün'ün kendine has özellikleri de topyekûn bir değişikliğin zorluğunu ortaya koymaktadır. Ürdün'de Arap Baharı'nın etkilerini anlamak için krallığın sosyal yapısına ve bu yapının politik yansımalarına değinmek önemlidir (Wapowska, 2016). Aynı zamanda, bazı bölgesel ve uluslararası aktörlerin Ürdün'e yönelik politikalarının bu ülkedeki olası bir devrimi nasıl etkileyebileceği de incelenmelidir. Ürdün'de etkili faktörlerden biri, ülke nüfusunun yaklaşık %55'ini oluşturan Filistin kökenli Ürdünlüler ile %35 civarındaki yerleşik Ürdünlüler arasındaki ayrışmadır. 1948'den beri süregelen ve özellikle 1970-71 iç savaşı sonrası artan bu anlaşmazlıklar, Filistin'den göç eden büyük nüfusun politik entegrasyon çabalarıyla başlamıştır. 1950'de Batı Şeria'nın Ürdün'le birleşmesiyle Filistinlilere vatandaşlık verilmiş ancak 1970'teki Kara Eylül olayları sonrası Filistin Kurtuluş Örgütü'ne karşı iç savaş yaşanmış ve Batı Şeria, Filistin yönetimine bırakılmıştır. Ürdün yönetimi, Filistinlilerin güvenlik ve kamu sektörlerinin dışında tutulmasına ve politik katılımın sınırlandırılmasına yönelik politikalar benimsemiştir. Bu durum, Ürdün milliyetçi grupların tepkisini çekmiş ve kraldan önlem alınmasını isteyen talepler doğurmuştur. Filistin kökenli Ürdünlüler ise özel sektöre büyük yatırımlar yaparak ülke ekonomisinin bu kısmında hâkim hâle gelmiştir. Filistinliler, şehirlerdeki güçlü pozisyonlarının bir sonucu olarak kamplardan şehirlere göç etmiş ve kentlerdeki nüfusun büyük kısmını oluşturmuştur. Tarım ve hayvancılıkla uğraşan yerleşik Ürdünlüler ise ekonomik olarak gerilemiş ve bu durum rahatsızlık yaratmıştır. Tunus ve Mısır'dan etkilenen kitleler, Kral Abdullah yönetimine yönelik protestolarına 2011'in ocak ayından itibaren başlamışlardır. Protestoların dikkat çeken bir diğer yönü de Ürdün kökenlilerin protestolara desteğinin görece zayıf olmasıdır (Hamutcu, 2020). Bu, Ürdünlü-Filistinli ayrımının bir sonucudur. Bazen her iki grupta protesto gösterilerinde bulunmuş olsa da katılım nedenleri ve rejimden talepleri farklılık göstermiştir. Bu farklılıklar, muhalif gruplar arasında görüş ayrılıklarına yol açmış ve protestoların ölçeği sınırlı kalmıştır. Mart ayında Kral

Abdullah'a yakın Ürdün kökenli gruplar, yeni Başbakan Maruf el-Bakit'i destekleyerek gösterilerini sonlandırmışlardır. Aynı dönemde Müslüman Kardeşler ve diğer sosyal hareketler gösterilerini artırmıştır. 25 Mart'taki protestolar, "Filistinliler ve İslamcı gruplarca" yapıldığı şeklinde etiketlenmiş ve güvenlik güçlerinin şiddetli müdahâlesiyle karşılaşmıştır. 25 Mart protestolarına Ürdün kökenliler de katılmıştır. Ortak sloganlar ve talepler belirlenmiş olsa da gösteriler sırasında Müslüman Kardeşler Gençlik Kolları, önceden belirlenenlerin dışında sloganlar atmış ve diğer hareketlerin protestolara desteklerini çekmelerine neden olmuştur. Bu, güvenlik güçlerinin müdahâlesine yol açmıştır. İki grup arasındaki farklı taleplerden biri seçim sistemiydi. Ürdünlüler, mevcut seçim sisteminin avantajlarından dolayı değişmesini istemezken Filistin kökenli Ürdünlüler, kendilerinin de temsil edilebilmesini sağlayacak yeni bir seçim sistemi talep etmişlerdir. Yeni seçim kanunu, Müslüman Kardeşler' in politik kanadı olan Islamic Action Front'un bağımsız bir seçimde galip çıkacağı endişesiyle Ürdünlüler' den destek alamamıştır. Ürdünlüler ve Filistin kökenli Ürdünlülerin oluşturduğu National Front for Reform (Ulusal Reform Cephesi), rejimin iki grup arasındaki uzlaşmazlıktan faydalandığının farkında olarak her iki tarafın taleplerini kısmen karşılayan bir seçim sistemini önermiştir (Wapowska, 2016).

Diğer bir nokta, Kral'ın görevine devam etmesi ve seçilmiş bir yönetimin iktidara gelmesi meselesidir. Ürdünlüler, yönetimin tek bir elde toplanmış olmasından rahatsızlık duymaktaydılar. Özellikle Kral'ın danışmanları, gizli servis ve Kraliçe Rana gibi aktörlerin yönetime müdahâlesi ciddi bir huzursuzluk yaratmaktaydı. Ancak Filistinlilerin nüfus olarak kendilerinden fazla olduğunu bilmekteydiler ve bu sebeple seçilmiş bir başbakanın Kral'ın yetkilerini elinden alacağı bir senaryoyu kabullenmekte güçlük çekmekteydiler. Bu yüzden, 1952 anayasası olarak bilinen ve Kral'ın başbakanı atadığı ancak başbakanın parlamento tarafından onaylanarak göreve başlayabildiği bir sistemi talep etmekteydiler. Bu bağlamda, iki grubun rejimdeki güç dağılımı anlamında farklı ajandalara sahip olduklarını söyleyebiliriz. Bu nedenle, bir uzlaşmanın sağlanması devrim hareketi açısından önemli bir zorluk teşkil etmektedir. Güvenlik, emniyet ve istihbarat gibi önemli görevleri ellerinde bulunduran Ürdünlü Bedevi kabileleri, bu süreçte Kral Abdullah'ı desteklemekte ve olası bir

rejim değişikliğinin önüne geçmek istemektedirler (Şen, 2012: 141-145). Durumu daha karmaşık hâle getiren bir diğer faktör ise Ürdün’de yaşayan Filistinliler arasında ekonomi ve politikada güçlü konumda olan elitlerin Kral’a yönelik herhangi bir tehdidin karşısında pozisyon almamalarıdır. Bu faktörler göz önünde bulundurulduğunda, Kral karşıtı gruplar olarak İslami muhâlefet, ekonomik ve politik anlamda zayıf olan Filistinli halk kitleleri ve Batı tarzı liberal yaşam biçimini benimsemiş küçük bir grup Ürdünlü karşımıza çıkmaktadır. Ancak bu kitlelerin, başta Müslüman Kardeşler olmak üzere toplumsal ve siyasal aktörlerden destek almadan ve güçlerini birleştirmeden tabana yayılan kapsayıcı bir sosyal değişim gerçekleştirmeleri pek olası gözükmemektedir. Bu sebeple, ülkede Kral karşıtı hareket genel olarak monarşiyi destekleyen Ürdünlüler ve mevcut sistemin ayrımcılığına maruz kalan Filistin kökenliler arasında cereyan etmektedir. Bu iki büyük kutbun kendi içlerinde farklı talepleri olan kesimler olarak ayrışmaları ise Kral Abdullah’ın elini güçlendiren en önemli faktörlerden biridir. Kral, bu sayede bazı grupları destekleyerek iktidarını sürdürmekte ve olası bir devrim sonrasında yönetimde yer alacağı bir sisteme zemin hazırlamaktadır (Terrill, 2010). Ancak diğer Arap devrimlerine bakıldığında, eski rejimlerin kadim liderlerinin devrim sonrasında kurulan düzenlerde yer alma şansının çok düşük olduğu görölmektedir. Bu çerçeveden bakıldığında anayasal monarşik bir sistemin kabul edilmemesi durumunda, Kral Abdullah’ın devrim sonrası yeni rejime kendisini adapte etmesinin zor olacağını söyleyebiliriz. “Arap Uyanışı” çerçevesinde Ürdün’e bakıldığında ülkenin monarşik bir düzene sahip olduğu ve bu nedenle Mısır, Tunus ve Libya’dan farklı bir yapıya sahip olduğu göz önünde bulundurulmalıdır. Yetkilerin büyük oranda kralda toplandığı bu sistemde seçimlerin şeffaflığı, muhâlefetin faaliyetleri, yönetimin sorgulanabilirliği ve hukuk devleti gibi demokratik düzenin birçok gereği sağlıklı bir biçimde işlememektedir. Ancak Haşimi ailesinin ve dolayısıyla kralın ülkedeki konumu düşünöldüğü kadar olumsuz değildir. Bu durum, ülkedeki geleneksel Bedevi ailelerin krallığa verdiği destekten ve diğer sosyal kimliklerin etkilerinden kaynaklanmaktadır. Bu nedenle, ülkede 2011’in başından bu yana halk tarafından dile getirilen olası bir reform talebi, politik, ekonomik ve kültürel reformların yapılmasıyla bertaraf edilebilecek potansiyele sahiptir. Ürdün’de özellikle Bedevi kabilelerin ve ekonomik olarak güçlü grupların desteğini arkasına alan Kral Abdullah’ın reformları gerçekleştirmesi durumunda, halk kitlelerinin daha köklü

bir değişim talep etmekten vazgeçebileceklerini söyleyebilmek mümkündür (Wapowska, 2016). Bu durumda, Ürdün'ün uzun vadede dönüşebileceği modelin Batı tarzı bir anayasal monarşi (Britanya örneği) veya parlamenter monarşi (İspanya örneği) olması hem öngörülebilir hem de tavsiye edilebilir. Muhâlefetin durumu bağlamında, Ürdün'deki halk hareketleri ve ülkenin sosyal ve siyasal yapısı dikkate alındığında muhalif grupların yapıları ve süreçteki rolleri de önemli bir konudur. Ürdün'de siyasal muhâlefet belli bir dereceye kadar baskı altında olsa da Mısır ve Tunus'taki gibi şiddetli veya baskıcı politikalarla siyaset alanının dışına itilmiş değildir. Bu anlamda, politik dışlanma belirli bir noktaya kadar gerçekleşmiştir. Mısır'da Müslüman Kardeşler hareketi uzun yıllar yasaklanmış ve her anlamda baskıya maruz kalmışken, Ürdün'de bu grup resmî olarak muhâlefet yapabilmektedir. Tunus'ta el-Nahda hareketi devrik lider Bin Ali tarafından yasaklanmış ve yıllarca siyaset sahnesinde yerini alamamıştır. Bu kapsamda, Ürdün'deki siyasi muhâlefetin gördüğü dışlama sınırlı bir ölçüde gerçekleşmiştir. Ayrıca Ürdün'de dinî ayrışmalar üzerinden siyaset dışına itmenin gerçekleşmediği söylenebilir. Ülkede büyük çoğunluğun Sünni olması, Suriye'de olduğu gibi Sünni ve Şii grupların iktidar mücadelesine girmesini engellemektedir. Mısır'la bir karşılaştırma yapılacak olursa Ürdün'de İslamcılar ile liberal-seküler kitle arasındaki ayrışma Mısır'daki kadar güçlü değildir. Ülke nüfusunun yaklaşık %6'sını oluşturan Hristiyan azınlık, sosyal ve siyasal anlamda herhangi bir problemle karşılaşmamaktadır. Dolayısıyla bu grubun uzun vadede iktidar kadrolarına yönelik talepleri veya Sünni kesimlerle mücadele içine girmesi beklenmemektedir (Terrill, 2010; Wapowska, 2016).

1. Yönetim Şekli – Siyasal Yapı

Ürdün, Batı Asya'da yer alan ve anayasal monarşi ile yönetilen bir ülkedir. 1952 Anayasası, ülkenin yönetim şeklini belirleyen temel belgedir ve kralın geniş yetkilere sahip olmasını sağlamaktadır. Ürdün'de siyasi yapı, krallık ve parlamenter sistemin bir kombinasyonundan oluşmaktadır. Kral, başbakanı atama yetkisine sahip olmakla birlikte, başbakanın göreve başlayabilmesi için parlamentonun onayı gerekmektedir. Bu durum, kralın yetkilerini dengelemeye çalışan bir mekanizma olarak işlev görmektedir. Parlamento iki meclisli bir sistemden oluşur: Temsilciler Meclisi ve Senato. Temsilciler Meclisi üyeleri doğrudan halk tarafından seçilirken, Senato üyeleri kral tarafından atanır. Bu

yapı, halkın temsilcilerini doğrudan seçebilmesine olanak tanırken kralın da siyasal süreçte önemli bir rol oynamasına imkân tanır. Ürdün'de siyasi partiler faaliyet göstermektedir ancak muhâlefetin hareket alanı sınırlı ve baskı altındadır (Ceylan, 2002). Müslüman Kardeşler gibi İslami hareketler resmi olarak muhâlefet yapabilmektedir. Diğer bazı Arap ülkelerinde olduğu gibi yasaklı değillerdir. Kral Abdullah, Ürdün'deki Bedevi kabilelerin ve ekonomik olarak güçlü grupların desteğini arkasına alarak yönetimini sürdürmektedir. Bu destek, krallığın ülkedeki sosyal ve siyasi istikrarı korumasına yardımcı olmaktadır. Ürdün'ün nüfus yapısında önemli bir kesimi oluşturan Filistinliler, politik ve ekonomik taleplerini dile getirmektedir. Bu talepler, zaman zaman ülkede gerginliklere yol açsa da krallık bu durumu kontrol altında tutmayı başarmaktadır. Ülkede, kralın danışmanları, gizli servis ve Kraliçe Rana gibi aktörler de siyasal yapıda etkili rol oynamaktadır. Bu aktörlerin müdahâlesi, yönetim sürecinde belirleyici olabilmekte ve kralın yetkilerini pekiştirmektedir. Siyasal sistemde demokrasi unsurları sınırlı olup şeffaflık ve yönetimin sorgulanabilirliği gibi demokratik gereksinimler tam anlamıyla yerine getirilmemektedir. Bu durum, ülkede zaman zaman reform taleplerinin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Kral Abdullah, reformlar yaparak halkın değişim taleplerini karşılamaya çalışmaktadır. Özellikle ekonomik ve politik reformlarla halkın memnuniyetini artırmayı amaçlayan kral, böylece olası bir devrimin önüne geçmeyi hedeflemektedir. Ürdün'deki siyasal yapı ve krallığın güçlü konumu, radikal değişikliklerin önünde engel teşkil etmektedir. Kralın bu reformları gerçekleştirebilme kapasitesi, ülkedeki siyasal istikrarın korunmasında kritik bir rol oynamaktadır. Ürdün'ün siyasal yapısında, krallığın merkezi rolü ve geleneksel destekler önemli bir yer tutmaktadır (Arouri, 2021). Krallığın bu güçlü konumu, ülkede sosyal ve siyasal değişikliklerin sınırlı kalmasına neden olmaktadır. Ürdün'deki muhâlefet gruplarının etkinliği de sınırlı olup radikal değişiklikler yerine daha çok reform talepleri öne çıkmaktadır. Bu reform talepleri, krallığın yönetimdeki yerini korumasına yardımcı olmaktadır. Ürdün'de krallığın yönetim şekli, ülkedeki sosyal ve siyasal dinamikler üzerinde belirleyici bir etkiye sahiptir. Bu etkiler, ülkedeki reform taleplerinin karşılanmasında ve siyasal istikrarın korunmasında önemli rol oynamaktadır. Kral Abdullah, ülkedeki siyasal istikrarı koruyarak ve reformlar gerçekleştirerek krallığın gelecekte de güçlü bir şekilde varlığını

sürdürebilmesini hedeflemektedir. Bu süreç, Ürdün'ün siyasal yapısında önemli değişikliklere yol açabilecek potansiyele sahiptir.

2. Sosyal Yapı

Ürdün, Batı Asya'nın stratejik bir noktasında yer almakta ve çok çeşitli etnik, dinî ve kültürel gruplara ev sahipliği yapmaktadır. Ürdün'ün sosyal yapısı, tarih boyunca aldığı göçler, bölgesel çatışmalar ve politik gelişmeler nedeniyle oldukça karmaşık ve zengin bir mozaik oluşturmaktadır. Ülkenin sosyal dokusu, çeşitli etnik grupların ve mezheplerin bir arada yaşamasıyla karakterize edilmektedir. Ürdün'ün demografik yapısında iki ana grup öne çıkmaktadır: Ürdünlüler ve Filistinliler. Ürdünlüler, ülkenin yerli halkını temsil ederken Filistinliler 1948 ve 1967 Arap-İsrail savaşları sonrasında Ürdün'e göç eden mülteci topluluklarını oluşturmaktadır. Bu iki grup arasında tarihsel, kültürel ve siyasi farklılıklar bulunmaktadır. Filistinliler, Ürdün nüfusunun önemli bir kısmını oluşturmakta ve ülkenin ekonomik ve sosyal hayatında aktif rol oynamaktadır. Ürdün'deki Bedevi toplulukları, ülkenin sosyal yapısında merkezi bir role sahiptir. Bu topluluklar, geleneksel yaşam tarzlarını büyük ölçüde korumakta ve krallıkla güçlü bağlara sahip bulunmaktadır. Bedeviler, özellikle kırsal bölgelerde ve çöl alanlarında yaşamaktadır ve Ürdün'ün kültürel kimliğinin önemli bir parçasını oluşturmaktadır (Arouri, 2021). Krallık, Bedevi kabilelerin desteğini almak için bu topluluklarla yakın ilişkiler kurmakta ve onların geleneklerine saygı göstermektedir. Ürdün'ün sosyal yapısında dinî gruplar da önemli bir yer tutmaktadır. Ülkenin büyük çoğunluğu Sünni Müslümanlardan oluşmakla birlikte Şii Müslümanlar, Hristiyanlar ve diğer dinî azınlıklar da bulunmaktadır. Ürdün, Orta Doğu'daki diğer bazı ülkelerin aksine, dinî azınlıkların daha rahat yaşadığı ve dinî özgürlüklerin daha geniş ölçüde tanındığı bir ülkedir. Hristiyan azınlıklar, özellikle Amman gibi büyük şehirlerde ekonomik ve sosyal hayatta aktif rol oynamaktadır. Ürdün'ün eğitim sistemi, sosyal yapının şekillenmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Ülkede eğitim düzeyi oldukça yüksek olup okur-yazarlık oranı bölgedeki diğer ülkelere göre yüksektir. Eğitim, Ürdün'de sosyal hareketlilik ve ekonomik kalkınma için önemli bir araç olarak görülmektedir. Üniversiteler ve yüksek öğrenim kurumları, ülkenin genç nüfusunun eğitim ihtiyaçlarını karşılamada kritik bir rol oynamaktadır. Ürdün'ün sosyal yapısında kadınların rolü de dikkat çekicidir (Arouri, 2021). Kadınlar,

eğitim, iş hayatı ve siyasette giderek daha fazla yer almaktadır. Ancak, toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda hâlâ önemli zorluklar bulunmaktadır. Kadınların sosyal hayatta daha fazla yer alabilmesi için çeşitli reformlar yapılmış ve kadın hakları konusunda ilerlemeler kaydedilmiştir. Kraliçe Rana gibi figürler, kadın hakları ve eğitim konusunda önemli çalışmalar yaparak toplumsal değişim süreçlerine katkıda bulunmaktadır. Ürdün'de şehirleşme oranı giderek artmakta olup Amman başta olmak üzere büyük şehirlerde yoğunlaşma yaşanmaktadır. Kırsal bölgelerden kente göç, sosyal yapının dinamiklerini etkilemekte ve şehirlerde yeni toplumsal sorunlar doğurmaktadır. Şehirleşme, aynı zamanda modern yaşam tarzlarının ve kültürel değişimlerin hızla yayılmasına neden olmaktadır. Bu durum, geleneksel yaşam tarzları ile modern hayat arasında bir denge arayışını beraberinde getirmektedir. Ürdün'deki sosyal yapının bir diğer önemli unsuru da ekonomik sınıf farklılıklarıdır. Ülkede gelir dağılımı eşitsizliği, sosyal yapıyı etkileyen önemli bir faktördür (Ceylan, 2002).

Ekonomik olarak güçlü gruplar, ülkenin politik ve sosyal hayatında etkili rol oynarken yoksul kesimler sosyal hizmetlere erişim konusunda dahi zorluklar yaşamaktadır. Bu durum, sosyal adalet ve eşitlik konularında çeşitli reform taleplerine yol açmaktadır. Ürdün'ün sosyal yapısı, aynı zamanda ülkenin dış politikası ve bölgesel ilişkileri tarafından da şekillenmektedir. Suriye krizi, Irak savaşı ve Filistin-İsrail çatışması gibi bölgesel olaylar, Ürdün'e göç ve mülteci akınlarına neden olmuştur. Bu göç dalgaları, ülkenin demografik yapısını değiştirmiş ve sosyal hizmetlerin yükünü artırmıştır. Ürdün, mültecilere yönelik insani yardımlar ve entegrasyon politikaları ile bu zorlukların üstesinden gelmeye çalışmaktadır. Ürdün'ün sosyal yapısında kültürel çeşitlilik de önemli bir yer tutmaktadır. Ülkenin farklı bölgelerinde farklı kültürel gelenekler ve yaşam tarzları bulunmaktadır. Bu çeşitlilik, Ürdün'ün kültürel zenginliğini artırmakta ve toplumsal uyum için bir fırsat sunmaktadır. Geleneksel el sanatları, müzik, dans ve mutfak kültürü, Ürdün'ün kültürel kimliğinin önemli unsurları arasında yer almaktadır (Arouri, 2021). Demokratik yapılar, demokratik süreçlerin ürettiklerinin ve üreteceklerinin temeli olarak kabul edilmektedir. Dolayısıyla türü ve kapsamı bu sürecin başarısı veya başarısızlığı açısından önemlidir. Demokratik değişim sürecinin başarılı olabilmesi için toplumun kesimleri arasında asgari düzeyde sosyal ve politik uyumun olması gerekir. Nüfusun yoğun

ve karışık bir yapıya sahip olduğu ülkelerde kanunlara saygılı bir atmosferin yaratılması çok zordur hatta imkansızdır (Sait, 1988: 67).

Az nüfusuna rağmen Ürdün'ün demografik yapısının ve nüfus kesimleriyle etkileşiminin siyasi sistemin demokrasiye dönüşmesinde oldukça etkili faktörler olduğu söylenebilir. Bölgede yaşanan benzeri görülmemiş değişiklikler dolaylı olarak da olsa Ürdün topraklarındaki insanları da etkiliyor. Ancak ülkede farklı akımların, entelektüel, ideolojik ve hatta milliyetçi kitlelerinin varlığı göz önüne alındığında Ürdün'ün demografik yapısının niteliğinin ve insanların ülkenin yeni siyasi sistemini nasıl benimsediğinin önemi artmaktadır. Kısmî olsa da toplumsal mutabakatın oluşmasının temelinde, demokratik dönüşüm sürecinde siyasi erkin diğer faktörlerle olan etkileşiminde yatmaktadır. Ürdün'ün nüfusu ve sosyal yapısı ülkenin coğrafi konumundan etkilenmektedir. Araplarla İsraililer arasındaki savaş ve Filistinlilerin Ürdün'e göçü nedeniyle nüfus kontrolsüz bir şekilde artmıştır. Genel İstatistik Enstitüsü'nün 10 Aralık 1994'te yaptığı son nüfus sayımına göre Ürdün'ün nüfusu 4.39458'dir. Yani 1952 ile 1994 yılları arasında nüfus yedi kat artmıştır (Ceylan, 2002). Ürdünlü siyasiler çok sayıda Filistinliyi ve bunların genel olarak seçim süreci ve özel olarak demokratik yaşam üzerindeki etkisini dikkate alırken Arap-İsrail mücadelesinin Ürdün toplumu üzerindeki niceliksel ve niteliksel etkisinden endişe duymaktadırlar. Bu nedenle, bu grupların ülkenin siyasi yaşamı üzerindeki artan etkisi, tüm demokratik süreç üzerinde sonuçlar doğurabilir. Ürdün'ün durumunu özellikle nüfus açısından önceki durumla karşılaştırsak Ürdün'ün demokratik seçimleri yaptığı dönemde Ürdün'ün nüfusu 5 milyonu geçmiyordu. Dolayısıyla bu ülkenin insanlarında demokrasiye yönelik herhangi bir baskı unsuru görülmemektedir. Bu nedenle, küçük bir nüfus, siyasi yaşamı etkileyen bir milli gelir, yüksek bir yaşam standardı yaratan yeterli bir işgücü, sistematik bir etki yaratacak kadar güçlü değildir. Bölgesel açıdan bakıldığında Ürdün, komşularına göre demokratik bağları en zayıf olan ülkedir. Dolayısıyla bu yapıdan kaynaklı olarak ulusal karar alma otoritelerinin yoğun faaliyet alanı olmaktadır. Bu nedenle Ürdün'ün demografik yapısı siyasi davranışı ve siyasi yönelimi belirleme işlevine sahiptir (Ceylan, 2002). Bu, politika yapımcıların demokratik geçişlerle ilgili dış zorlukları ele alırken bu nüfusu dikkate alması gerektiği anlamına gelir. Politika yapımcılar, nüfus fazlalığını göz önünde bulundurarak, toplumda belirli ideolojilere sahip,

demokratik düşüncelere düşman kesimlerin olabileceğini ve bu kesimlerin siyasi faaliyetlere katılabileceklerini, iktidarı ele geçirmek isteyebileceklerini dikkate almalıdır. Dolayısıyla Ürdün'de demokrasi tohumlarının ekilmesi için toplum standartları ile demokratik ve demografik yapı arasındaki uyumun iyice düşünülmesi gerekmektedir. Ancak genel olarak ulusal ve dilsel uyumun olmayışı, demokratik hükümetin işleyişine birçok engel ortaya çıkardığı görülmektedir (Horani, 1947: 74).

Etnik grupların siyasi karar alma mekanizması içerisindeki konumları ile ilgili olarak Batı dünyasındaki örneklerle nazaran Orta Doğu'daki durum çok farklıdır. Temel olarak Ürdün'ün etnik yapı açısından nispeten homojen olduğu düşünülmektedir. Çünkü bu ülkede sadece hareketsiz azınlıklar söz konusudur. Ancak bu faktörün ilişkili olduğu etkenler de dikkate alındığında milli birliğin önemi büyüktür (Alsayhi, 2000: 56 -58). Bununla birlikte modern özgürlük ve demokrasinin varlığının dinsel çeşitliliğe bağlı olduğu sıklıkla vurgulanmaktadır. Günümüz dünyasında siyasal özgürlük, dinî ya da ideolojik grupların mücadelesinden ve bunun yarattığı sonuçlardan kaynaklanmaktadır (Gazzoi, 2000: 30-34). Gerçekten de reformasyon mücadeleleri olmasaydı, Orta Çağ'ın egemen Katolik Kilisesi, modern çağın yönettiği laik devlete boyun eğmezdi. Ancak yerleşik devletlerdeki büyük dinî azınlıkların çoğu zaman siyasi demokrasinin önünde bir engel oluşturduğunu söylemek de tarihi verilere bakarak mümkündür. Azınlıkların etkisi üzerinde uzun uzun düşünen birçok araştırmacı, mevcut azınlık gruplarının siyasi ve sosyal dokuya dahil edilmemesi durumunda etkili bir demokratik hükümet kurmanın imkânsız olduğu konusunda hemfikirdir. Çok uluslu toplumların entegrasyonu konusunda uygun önlemleri almayan hükümetler için azınlıkların sorun haline gelebileceği söylenebilir. Bu görüş nispeten doğrudur. Ancak Irak'taki Kürt sorununda olduğu gibi azınlıkların varlığının da Orta Doğu'da demokratik hükümetlerin kurulmasının önündeki engelleri artırdığı görülmektedir. Bilindiği gibi Irak çeşitli dönemlerde silahlı çatışmalara sahne olmuştur (Alsayhi, 2000: 93).

Örneğin İran'da, 1945'ten bu yana Kürt ve Azeri ayrılıkçı grupların faaliyetleri, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Huzistan Bölgesi'ndeki Arap ayrılıkçı hareketleri ve daha birçokları nedeniyle rejim büyük problemler yaşamaktadır. Buna karşı azınlıkların Ürdün'de demokratik bir hükümetin

kurulmasına engel olduğu söylenemez. Ürdün'deki azınlık sorununun hafiflemesinin nedenlerinden biri de Ermeniler, Çerkesler ve Çeçenler gibi farklı etnik azınlıkların Ürdün kimliğine entegre edilmiş olmasıdır. Araştırmacıların da belirttiği gibi, bazı azınlıkların barış içinde yaşaması devletle çok yakın bağlar yaratmaktadır. Ancak bu araştırmacılar dinî gruplar hakkında bu kadar net görüş ifade edememektedirler. Ürdün'ün demokratik geçiş sürecinin bu kadar sorunsuz ilerlemesinin ana nedenlerinden biri, halkı arasında var olan din ve ırk uyumudur. Ancak Hristiyanlar bu nüfusun yaklaşık %8'ini oluşturmaktadır. Devletle hiçbir sorunları olmamakla birlikte ve Ürdün'ün siyasi ve ekonomik faaliyetleri konusunda da oldukça bilgililerdir. Ürdün'de demografik özelliklerin demokratik yaşam üzerindeki olumlu veya olumsuz etkisi, nüfusun kompozisyonunu gösteren istatistiklerle sınırlı değildir. Daha da önemlisi Ürdün'ün demokratik gelişim süreci Batı ülkelerindekilerle benzer unsurlara sahiptir. Batı'da devlet felsefeleri dinî çeşitliliğin parçalı kalıntılarını kontrol etmemize olanak sağlamıştır. Ürdün'deki durum da aşağı yukarı benzerdir (Hilaire, 1939: 42). Bu çerçevede siyaset, toplumun temel unsurları arasında gerçekleşen sosyal etkileşimdir. Toplum tek bir homojen varlık olarak kabul edilmez, farklı amaçlara sahip birçok grup ve kolektiften oluşur. Bu grupların popüler hedeflere ulaşma çabaları demokratik süreç üzerinde belli bir etkiye sahiptir (Selim, 1998: -187).

Ürdün toplumu; sosyal, ekonomik ve siyasal ilişkiler açısından hassas konuları derinlemesine tartışmaktan kaçınmıştır. Ürdün'deki bireyler; din, dil ve ırk fark etmeksizin yasalar önünde eşit kabul edilir (El-Nakreş, 1994:1498). Demografik yapı ve oluşumların iskeletini incelemek, bu yapının Ürdün politikası üzerindeki etkisini anlamada yardımcı olur. Bu etki, Ürdün siyasetinde en karmaşık faktörlerden biri olarak öne çıkar (Kasim, 1999:22). Ürdün vatandaşları ait oldukları ırk, din ve bağlı oldukları bölgeye göre farklı kesimlere ayrılırlar. Ürdün toplumunun yapısını belirleyen birkaç sınıflandırma olmasına rağmen bu araştırma siyasi etkinliklerine odaklanmaktadır. Bu oluşumları şu şekilde tanımlayabiliriz:

a. Doğu Şerialılar

Doğu Şerialılar, hayatları boyunca bu bölgede yaşadıkları için bölgeye olan bağlılıkları ile tanınırlar. Kurucu Kral Abdullah ve ondan sonra gelen Haşimi hanedanı, Hazreti Peygamber'e kadar uzanan soyları nedeniyle dinî gerekçelerle

Doğu Şeria'luların doğal bağılıklarını kazanmışlardır. Toplumun bedevi kesimi Ürdün politikalarını her zaman desteklemiştir. Bedeviler, Doğu Şeria Prensiği'nin kurulduğu günden itibaren Haşimi Ürdün Krallığı'nın kurulmasına ve varlığının devam etmesi için günümüze kadar desteklerini sürdürmüşlerdir. Bu desteği, Ürdün silahlı kuvvetlerinde sürekli görev yaparak göstermişlerdir. Ürdün silahlı kuvvetleri, ülkede güvenlik ve istikrarın sağlanmasında temel bir rol oynar. Ancak siyasi iktidar, Doğu Şerialılar ve Filistinlilerin gerçek sayıları hakkında bilgileri 2008 yılı sonuna kadar açıklamamıştır. Kraliyete göre, istatistikleri olduğu gibi açıklamak, ulusal birliğin sarsılmasına neden olabilir, seçimleri etkileyebilir ve demokratik yaşamı tehdit edebilir. Buna rağmen bazı istatistiklere göre Ürdünlüler toplam nüfusun yarısını oluşturur. Bunun bir kısmı bedevi, diğerleri köylü aşiretler olarak ayrılmaktadır. Bu aşiretler, tüm Ürdün kentlerinde bulunmaktadır ancak büyük çoğunluğu ülkenin güneyindeki şehirler ve Badiye Bölgesinde yoğunlaşmıştır. 1980'li yılların sonlarına doğru, ekonomik durumun kötüleşmesi ve art arda gelen krizler nedeniyle Ürdünlü aşiretler arasında yönetime karşı hoşnutsuzluklar artmıştır (Selim, 1998). 1989'da patlak veren Güney Ayaklanması'na daha önce rejime bağılıklarıyla tanınan Kerak, Maan, Tafiye ve Salt gibi aşiret şehirleri katılmıştır. 1996'da başta ekmek olmak üzere temel ihtiyaç maddelerinin fiyatlarının arttırılması sebebiyle patlak veren “ekmek devrimine” güney şehirleri de katılmıştır. Siyasi rejim ile ülkenin temel nüfus birimi olan Ürdünlü aşiretler arasındaki ilişkinin gelişmesi sonucu, rejimin dayandığı meşruiyet sorgulanmaya başlanmıştır. Ürdünlülerin egemen oldukları özel sektörün rolünün pekiştirilmesi, özelleştirmeye temel olan ekonomik politikaların izlenmesi sonucu birçok araştırmacıya göre 1989 yılında patlak veren ayaklanma, aynı yılda demokratik yaşam tarzına geçilmesine yönelik olarak yapılan siyasi hamlelere karar verilmesinde önemli rol oynamıştır (El Ruud, 2008).

b. Filistinliler

Filistinliler, Ürdün'deki nüfusun yaklaşık %50 'sini oluşturmaktadır (Bin-Talal, 1987: 46). Ürdün'e yaptıkları göç, Arap-İsrail mücadelesinin bir sonucudur ve bu durum, Ürdün'deki ulusal birliğe ilişkin sorunların en önemli nedenidir (El-Meşakbe, 1999: 84). Filistin asıllı Ürdünlülerin çoğu, Amman, Zerka ve İrbid gibi ülkenin orta ve kuzey bölgelerindeki kentlerin yanı sıra ana mülteci kamplarında

yaşamaktadır. Bu büyük kesime yönelik kucaklama politikası çerçevesinde, Filistinlilere Ürdünlüler gibi başbakanlık dahil önemli görevler verilmiş, tüm hükümet görevlerine getirilmeleri sağlanmış, silahlı kuvvetlerde görev almalarına, ticaret, yatırım, mülk edinme gibi faaliyetlere katılmalarına olanak tanınmıştır. Ancak Filistinliler, topraklarını kaybetmelerine rağmen aidiyetlerini ve Filistinli kimliklerini kaybetmemişlerdir. Bu nedenle birçoğu, Ürdün topraklarından yola çıkarak İsrail ile olan uzun sınır boyunca işgale karşı direniş faaliyetlerine katılmıştır. Bu faaliyetler, Ürdün siyasi yönetimi ile koordine edilmeyen özgürlükçü faaliyetler olarak nitelendirilerek yönetim tarafından Ürdün'ün siyasi ve sosyal yaşamını tehdit edici etkinlikler olarak yorumlanmaktadır. Bu nedenle siyasi yönetim, Filistinlilere karşı dikkatli davranmaktadır. Ayrıca, yönetim anlayışı olarak daha liberal bir siyasi tarza yakın olan Filistinliler, Ürdün'deki genel siyasi tavırdan ayrışan, az da olsa farklı bir yönetim anlayışına yakın olan bir kesim olarak görülmüştür (Selim, 1998). Filistinlilerin Ürdün siyasi rejimine olan inançlarının zayıf olması nedeniyle de siyasi yönetim, bu kesime dikkatli yaklaşmaktadır. Özellikle Filistin Kurtuluş Hareketi'nin Filistin halkının tek temsilcisi olarak kabul edildiği 1974 yılındaki Rabat zirvesinden sonra yönetimden talepleri de artmıştır. Filistinliler yoğun nüfuslarına rağmen siyasal yaşamda aynı oranda temsil edilmemeleri sebebiyle Filistinlilerin hükümet, bakanlık ve devletin güvenliğini ilgilendiren ileri görevlere katılımları azalmıştır. Filistinlilerin siyasi görevlere seçilmeleri, rejime yakınlığı ile bilinen ailelerin arasındaki seçimle yapılmaktaydı. Bu da Ürdün hükümetleri ile muhalif Filistinliler arasında güvensizlik ve şüphelerin derinleşmesine neden olmuştur (El-Azam, 1999: 45). Batı Şeria vatandaşları idari ve yasal açıdan Haşimi Ürdün Krallığı'na bağlıydılar. Demokrasiye geçiş kararıyla Ürdün siyasi yönetimi tüm alanlarda seçim yapılmasını öngörmüştü ve Batı Şeria'nın Filistinli vatandaşlarının da bu seçimlere katılmasını istemiştir. Siyasi iktidar, Filistinlilerin Ürdün siyasi yaşamına katılmasının yaratacağı etkinin farkındaydı. Bu nedenle, Batı Şeria'nın Filistinli vatandaşlarının FKÖ başta olmak üzere çeşitli yapılarla bağların sonlandırılması kararı alındı. Bu, demokrasiye geçiş kararı ile bağların sonlandırılması kararlarının zamanlamasının, demokrasiye geçiş kararının bir takım ekonomik ve halk baskısı nedeniyle alındığına dair söylemleri çürütmektedir.

c. Çerkez, Çeçen ve Hristiyanlar

Osmanlı İmparatorluğunun 19. yy. itibarıyla Batı'dan çekilmesi ile imparatorluk bünyesinde Hristiyan nüfus azalmış buna karşın çekildiği topraklardaki Müslüman nüfusun imparatorluk içerisine göç etmeleri sebebiyle Müslüman nüfus artmıştır. Ayrıca Çarlık Rusya'sının genişleme politikası sonucunda Kafkaslardan da ciddi oranda Müslüman göçü olmuştur. 1860 yılında iki milyon üzerinde Müslüman göçmenin (Çerkez, Çeçen, Boşnak, Bulgar, Romanya, Bulgaristan, Romanya, Yunanistan Müslümanı) imparatorluğa geldiği belirtilmektedir. Osmanlılar bu göçmenleri çeşitli bölgelere dağıtmıştır. Çerkez ve Çeçenleri de güvenlik politikaları açısından bugünkü Ürdün Devleti'nin var olduğu topraklara iskân etmiştir. Dinî inançları ve milli kimlikleri arasında kurdukları sıkı bağ Çerkez nüfusun bölgede uzun süredir varlıklarını koruyabilmelerine olanak verdi. Ayrıca bu yaklaşımları mevcut yönetimler tarafından da en güvenilir azınlık olmalarına engel olmadı. (Gelvin, 2019: 171) Ürdün toplumunun geniş bir azınlığını oluşturan bu grup, kamu ve özel sektörde çeşitli alanlarda çalışmaktadır. Yönetimin ulusal birliğe zarar gelir kaygısı nedeniyle toplumun demografik yapısına dair kesin istatistik açıklamaması, bu azınlıkların gerçek sayıları hakkında bilgi edinilmesini zorlaştırmaktadır. Çerkez ve Çeçenlerin, mecliste değişik seçim çevrelerinden çok sayıda temsilcisi bulunmaktadır. Bu azınlık, Ürdün'de diğer Orta Doğu ülkelerine göre kendileri için güvenli bir yurt bulmuştur. Hükümet ve silahlı kuvvetler bünyesinde görev almayı tercih etmelerine rağmen çeşitli sektörlerde çalışmaktadırlar. Genel olarak eğitim seviyesi yüksek bir grup oldukları için Ürdün'de siyaset ve ekonomi üzerinde söz sahibidirler. Haşimi yönetime karşı güvenilir, sadakat ve bağlılıkları ile Kral Hüseyin'in özel muhafızlarının belkemiğini oluşturmuşlardır. Ekonomik zenginlikleri ve idari yetenekleri ile tarım alanındaki bilgileri sayesinde Ürdün'ün idari ve ekonomik açıdan kalkınmasına önemli katkılarda bulunmuşlardır. Çerkezler, değişik mezheplere bağlı Hristiyanlar gibi, temsilcilerini seçebilmektedirler (El-Maharme, 1999).

Ürdün yönetimi aldığı kararlarda, nüfusunun çoğunluğunun bağlı olduğu Sünni mezhebine ve toplumsal geleneklerine bağlı kalmasına çalışırken öte yandan değişik azınlıklardan ve mezheplerden oluşan toplumu bir arada tutmaya çalışmaktadır. Ancak azınlıklar da tüm toplumu temsil eden dinî ve geleneksel

değerlere saygılı bir şekilde uyum göstermektedirler. Bu nedenle Ürdün toplumu, azınlıklar açısından diğer Arap ülkelerine göre daha huzurludur. Bu durum, 1994 yılında Ürdün'ün İsrail ile yaptığı barış antlaşması sırasında daha da belirginleşmiştir. Barış antlaşması sonrası Ürdün'ün değişik kesimlerinin antlaşmaya olan yaklaşımları, karşı çıkışları da engellemiştir. Ürdün'ün farklı kesimlerden oluşan azınlık nüfusu, uzun yıllar boyunca bölgedeki Arap ülkelerine kıyasla daha az baskı altında kalmıştır (El-Maharme, 1999). Ürdün'de yaşayan diğer azınlık grupları arasında Dürzîler, Türkmenler ve Ermeniler de bulunmaktadır. Dürzîler, ülkenin kuzeyinde yerleşik küçük bir topluluktur ve Şii kökenli İsmailî Tarikatı'ndan ayrılarak Bahaîliği benimsemişlerdir. Siyasi yaşamda fazla aktif olmamalarına rağmen Ürdün'de tüm dinî ve medeni haklara sahiptirler. Türkmenler, Memlûklüler döneminden beri Ürdün'de bulunmaktadır ancak asıl göç dalgası, 1918'den sonra Sovyetlerin Kuzey Türkiye'ye yönelik genişleme hareketleri sonucu gerçekleşmiştir. Türkmenler, köken olarak Özbeklere dayanmaktadır ve Ürdün'de ticaretle uğraşmışlardır. Günümüzde, Ürdün'deki en büyük Arap olmayan azınlık grubunu oluştururlar ve Arapçayı akıcı bir şekilde konuşurlar. Sayıları 80'li yılların sonunda 80 bine kadar ulaşmıştır. Ancak bazı araştırmacılara göre bu rakam gerçeği yansıtmamakta olup gerçek sayıları bu rakamın en az iki katıdır. Ermeniler ise Ürdün'de yaşayan en eski Hristiyan topluluklarından biridir. 1915'te yaşanan olaylardan sonra Ürdün'e yerleşmişlerdir. Az sayıda olmalarına rağmen Ürdün'deki ekonomik sektörde belirgin bir etkiye sahiptirler (Shoup, 2007: 53-53).

Ürdün'deki siyasi karar mercilerinin davranışları, ülkenin demografik yapısından önemli ölçüde etkilenmiştir. Özellikle Filistin sorununun Ürdün siyasi gündeminde önemli bir yer tutmasının temel nedenlerinden biri, ülkedeki büyük Filistinli nüfustur. Benzer şekilde, Ürdün'ün Sovyetler Birliği'nden ayrılan cumhuriyetleri tanınmasının arkasında, Çerkez ve Çeçen nüfusun etkisi yatmaktadır. Demokratik değişim yönündeki kararlar da ülkenin demografik yapısından etkilenmiştir, çünkü toplumun farklı kesimlerinin siyasi bağlılıkları, aşiret yapıları ve Filistinli kimlikleri ile ideolojik tercihlerine göre şekillenmektedir. Siyasi partiler, aşiret ve ideolojik bağlılıklar arasındaki bu karmaşık ilişkiyi daha da belirgin hâle getirmiştir. Demokrasiye geçiş sürecinde bu partilerin rolü sınırlı olmuştur çünkü çoğu parti demokrasiye geçişten sonra

kurulmuştur. Ancak ülkenin demografik yapısı, Ürdün'de demokratik yaşamın başlaması ve gelişmesi yolunda önemli bir rol oynamıştır. Bu nedenle, siyasi karar mercileri demokrasiye geçiş kararı alırken bu demografik gerçekleri göz önünde bulundurmıştır.

Nitekim, Ürdün'ün sosyal yapısı, tarihsel süreçler, demografik değişiklikler ve bölgesel dinamikler tarafından şekillenen karmaşık ve çok katmanlı bir yapıdır. Ürdün, etnik, dinî ve kültürel çeşitliliği ile dikkat çekerken sosyal adalet ve eşitlik konularında da çeşitli zorluklarla karşı karşıyadır. Ülkenin sosyal yapısı, krallığın politikaları ve reformları ile sürekli olarak değişmekte ve gelişmektedir. Bu değişim sürecinde, Ürdün'ün toplumsal uyumu ve istikrarı koruyabilmesi, sosyal yapının esnekliği ve dayanıklılığına bağlıdır.

3. Dinî Hayat

Ürdün, çeşitli dinî toplulukların barış içinde bir arada yaşadığı bir ülke olarak dikkat çeker. Ülkenin nüfusunun büyük çoğunluğu Müslüman'dır ve İslam, Ürdün'de hem bireysel hem de toplumsal hayatın önemli bir parçasıdır. Ürdün'de yaygın olan İslam mezhepleri arasında Sünnilik ve Şiilik öne çıkar. Sünni Müslümanlar çoğunlukta olup, Ürdün toplumunun genel dinî ve kültürel yapısını belirleyen etkenlerden biridir. Ürdün'de Sünnilik, Hanefi mezhebi genellikle baskın olarak kabul edilir ve ülkedeki resmi din anlayışını oluşturur. Ürdün'de İslam, devlet ve toplum hayatında önemli bir rol oynamakla birlikte, dinî kurumlar ve liderler de toplumsal düzenin önemli bir parçasıdır. Ürdün'de dinî meseleler, genellikle şeriat yasaları ve İslami prensiplere dayalı olarak düzenlenir ve yönlendirilir. Ürdün'de dinî özgürlükler geniş bir şekilde korunmakta olup Müslüman olmayan azınlıklar da kendi ibadetlerini serbestçe yapma hakkına sahiptirler. Ülkede Hristiyanlar, Museviler ve diğer dinî azınlıklar bulunmakta olup, bunlar da dinî inançlarını özgürce yaşayabilmektedirler. Ürdün, dinî hoşgörü ve kabul anlayışıyla bilinir ve farklı dinlerden gelen topluluklar arasında barışçıl bir birliktelik sağlar. Hristiyanlar Ürdün'de önemli bir dinî azınlık konumundadır. Ürdün'deki Hristiyanlar genellikle Ortodoks, Katolik ve Protestan mezheplerine mensuptur. Ürdün, Hz. İsa'nın doğum yeri olan Betlehem'e yakınlığı nedeniyle Hristiyan ziyaretçiler için önemli bir dinî-turistik destinasyon olarak da öne çıkmaktadır. Ürdün'de Yahudilik de eski ve köklü bir dinî geleneğe

sahiptir. Ülkenin tarihî ve kültürel dokusunda Yahudi cemaatlerin izleri bulunmaktadır ve Ürdün, Yahudi ziyaretçiler için kutsal sayılan yerlerden biri olan Şeria Nehri'ne de sınır komşusudur. (Shoup, 2007).

Ürdün, dinler arası iş birliği için de önemli bir platform sağlamaktadır. Ülkede farklı dinlere mensup liderler ve topluluklar arası düzenli olarak iletişim ve iş birliği toplantıları düzenlenmekte ve bu toplantılar, dinî hoşgörü ve anlayışın güçlenmesine katkıda bulunmaktadır. Ürdün'de dinî kurumlar, toplumsal hizmetler sunmanın yanı sıra eğitim, sağlık ve sosyal yardım gibi alanlarda da faaliyet gösterirler. Ülkenin dinî liderleri ve kurumları, toplumun çeşitli sosyal ve kültürel ihtiyaçlarını karşılamak için önemli bir rol oynarlar ve toplumsal barışın ve uyumun sağlanmasında etkili bir araç olarak görülürler. Bu bağlamda da Ürdün'de dinî hayat, farklı dinî inançların bir arada barış içinde yaşadığı ve dinî özgürlüklerin geniş kapsamlı olarak korunduğu bir ortamda şekillenmektedir. Ülke, dinî hoşgörü ve kabul anlayışıyla, çeşitli dinî toplulukların kendi inançlarını serbestçe yaşayabildikleri bir model sunmaktadır ve bu durum, Ürdün'ün sosyal ve kültürel dokusunu zenginleştiren önemli bir unsurdur.

4. Hukuk / Yargı

Ürdün, bağımsız bir yargı erki ile yürütme ve yasama organları arasında güçler ayrılığı prensibine dayanan anayasal bir monarşi olarak yönetilir. Ürdün Anayasası, ülkenin temel yasal çerçevesini oluşturur ve vatandaşların haklarını ve özgürlüklerini güvence altına alır. Ürdün'de yargı sistemi, başta Yüksek Mahkeme olmak üzere farklı yargı seviyelerinden oluşur. Yüksek Mahkeme, anayasa ve diğer yasaların uygunluğunu denetler ve en üst yasal merci olarak görev yapar. Ayrıca İstinaf Mahkemeleri ve Asliye Mahkemeleri gibi alt mahkemeler, farklı hukuki konuları ele alır ve kararlarını verirler. Ürdün'de hukukun üstünlüğü ilkesi, yargıçların tarafsızlığını ve bağımsızlığını güvence altına alır. Yargıçlar, mesleklerini bağımsız bir şekilde yürütürler ve hukukun evrensel ilkelerine dayalı olarak adaleti sağlamakla görevlidirler (Shoup, 2007).

Ürdün, Osmanlı Dönemi yargı sistemine benzer bir yargı sistemi uygulamaktadır ve hatta sistemin devamı özellikler taşımaktadır. Mevcut Anayasanın 99. maddesi uyarınca yürürlükte bulunan mahkemeler şu şekildedir;

-Dinî Mahkemeler

-Nizamiye Mahkemeleri

-Özel Mahkemeler

Ayrıca Gayrimüslim Cemaat Mahkemeleri kanun ile güvence altında faaliyet göstermektedir. Bu mahkemeler, cemaatlere ait vakıflarla ilgili iş ve işlemler ve miras konularındaki mevzulara bakmaktadır (Bostancı, 2005:137-138).

Yargıçların atanması ve terfileri, hukuk fakültelerinden mezun olan ve yasal eğitimden geçmiş bireyler arasından seçilen adaylar arasından yapılır. Ürdün'de yargı süreçleri, genellikle yazılı kanıtlar ve duruşmalardaki tanıkların ifadelerine dayanır. Yargı sürecinde taraflar, avukatları aracılığıyla savunma ve iddialarını ileri sürerler. Yargı kararları, kanıtların ve yasaların titiz bir şekilde değerlendirilmesi sonucunda verilir ve bu kararlar, hukukun üstünlüğü ilkesi doğrultusunda bağlayıcıdır. Ürdün'de hukukun uygulanması, polis ve diğer yasal uygulama birimlerinin yasalara uygun olarak görev yapmalarıyla sağlanır. Ülke genelinde güvenlik ve hukukun korunması, yasaların etkin bir şekilde uygulanmasıyla güvence altına alınır ve toplum düzeninin sürdürülmesine katkıda bulunur. Hukuk ve yargı sistemi, Ürdün'de toplumsal adaletin sağlanmasında önemli bir rol oynar ve vatandaşların hukuki haklarına erişimini kolaylaştırır. Yargı kararları, adaletin ve eşitliğin sağlanması için temel bir araç olarak işlev görür ve hukukun evrensel ilkeleri doğrultusunda adil bir yargılama süreci sunar. Genel hatlarıyla baktığımızda Ürdün'de hukuk ve yargı sistemi, ülkenin yönetim yapısının temel bir parçası olarak vatandaşların güvenliğini ve haklarını korur. Güçler ayrılığı ilkesine dayalı olarak işleyen bu sistem, adaletin sağlanması ve toplumsal düzenin korunması için önemli bir mekanizma olarak işlev görür. (Shoup, 2007).

B. Kopenhag Okulu Perspektifinde Ürdün Güvenliği

1. Askerî Güvenlik

Buzan ve diğerleri için askerî sektördeki güvenlikleştirici aktörler, devletleri adına konuşma yapan ve halkları üzerinde meşru bir etkiye sahip olan devlet temsilcileridir.

Ürdün Haşimi Krallığı'nın askerî sektördeki güvenlikleştirici aktörlerini analiz ederken hükümet ve siyasi liderler Ürdün adına konuşsa bile güvenlikleştirici aktörün Kral olduğunu iddia etmek çok rahat bir tespit olacaktır. Güçlü monarşinin var olduğu ve tam anlamıyla demokratik olmayan bir devlet olarak Ürdün'de, güvenlikleştirme hareketinin tek aktörü Kral'dır çünkü diğer aktörler adeta Kral'ın argümanlarını destekler bir konuma sahiptir. Fakat kısmi de olsa Kral'ın kararı üzerinde bir dereceye kadar etkileri vardır (Hamutçu,2020: 64).

Ürdün, Orta Doğu'da stratejik konumu ve çevresindeki bölgesel çatışmalar nedeniyle askerî güvenliğe büyük önem veren bir ülkedir. Bu bağlamda ülkenin stratejik hedefleri, güvenlik politikaları ve uluslararası ilişkilerdeki rolü üzerinde durulması şarttır. Ürdün'ün askerî güvenliği, ülkenin bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü koruma çabalarıyla yakından ilişkilidir. Ülke, tarihsel olarak komşu ülkelerle yaşanan çatışmalar ve bölgesel istikrarsızlık nedeniyle güvenlik sorunları ile karşı karşıya kalmıştır. Özellikle İsrail, Suriye ve Irak gibi sınırlarına yakın ülkelerdeki çatışmalar, Ürdün'ü askerî savunma ve güvenlik stratejilerini güçlendirmeye yönlendirmiştir. Kopenhag Okulu perspektifine göre, Ürdün'ün askerî güvenliği sadece askerî güç kullanımıyla değil, aynı zamanda barışçıl çözümlerle de ilişkilidir. Ülke, uluslararası toplumla iş birliği içinde çeşitli diplomatik girişimlerde bulunarak bölgesel istikrarın korunmasına katkı sağlamayı hedeflemektedir. Bu bağlamda, Ürdün'ün uluslararası ilişkileri ve diplomasisi, askerî güvenliği destekleyen stratejik bir unsurdur. Ürdün, askerî güvenliğini sağlamak için hem iç politikalarında hem de dış ilişkilerinde çeşitli önlemler almaktadır (Wapowska, 2016). İç politika açısından, Ürdün Silahlı Kuvvetleri (JAF), ülkenin savunma yeteneklerini güçlendirmek ve iç istikrarı sağlamak için önemli bir role sahiptir. Ülkenin dış politikası ise bölgesel iş birliği ve uluslararası güvenlik stratejileri üzerine odaklanarak, askerî güvenliğini sürdürmek için diplomatik çabalara ağırlık verir. Kopenhag Okulu'nun perspektifinden bakıldığında, Ürdün'ün askerî güvenliği ulusal savunma stratejileriyle birlikte, bölgesel güvenlik ortamının iyileştirilmesi ve uluslararası iş birliğinin artırılmasıyla güçlendirilebilir. Bu bağlamda, Ürdün'ün uluslararası toplumla iş birliği içinde çeşitli güvenlik girişimleri ve diplomatik çabalarda bulunması, askerî güvenliğin sürdürülebilirliği açısından kritik öneme sahiptir.

Ürdün'ün Orta Doğu bölgesinde var olan kırılgan ortam göz önüne alındığında, Ürdün bugüne kadar çok sayıda güvenlik tehdidi ve bölgesel çatışmayla karşı karşıya kalmıştır. Başka bir deyişle, I. Dünya Savaşı'ndan sonra Orta Doğu'da 'yapay' sınırların oluşturulması nedeniyle, güvenlik ve istikrar açısından bir tampon bölge olan Ürdün Haşimi Krallığı kaçınılmaz olarak kendini ateş hattında bulmuştur. Dolayısıyla, Ürdün Haşimi Krallığı'nın kuruluşundan itibaren güvenlik konularına ilişkin resmi konuşmalar (söylem eylemleri) her zaman gündeminde yer almıştır ve bu bağlamda, bu tez Ürdün'ün güvenliğini farklı bir bakış açısıyla, Kopenhag Okulu güvenlikleştirme teorisiyle analiz etmeyi amaçlamaktadır. Ürdün Haşimi Krallığı örneğinde, güvenlikleştirme teorisi özellikle askerî, siyasi ve ekonomik sektörlerde uygulanabilir (Wapowska, 2016). Bu noktadan itibaren tez, Kral Hüseyin ve oğlu Kral II. Abdullah dönemi açısından bu üç sektördeki Ürdün güvenliştirmesine odaklanmayı amaçlamaktadır.

Ürdün'ün güvenliştirilmesi konusunda, Barry Buzan ve Mathias Albert'in belirttiği gibi tüm bu sektörler güvenlileştirme bütünü oluşturmuş ve güvenlileştirme analizinin karmaşıklığını azaltmıştır. Orta Doğu'daki Levant alt bölgesi, coğrafi olarak Birinci Dünya Savaşı'ndan bu yana çatışmaların ve anlaşmazlıkların ortasında yer almaktadır. Bu bölge içinde, Nigel Ashton Ürdün'ü Mısır, Suriye, Irak, İsrail ve Suudi Arabistan ile çevrili 'klasik bir tampon devlet' olarak tanımlamaktadır. Ürdün'ün bu komşu devletleri her zaman iç ve dış mücadeleler içinde olmuştur ve Curtis Ryan, Ürdün Haşimi Krallığı'nın Levant'taki hem savaş hem de barış durumundaki kritik rolüne işaret etmiştir. Bu bağlamda, askerî sektördeki Ürdün güvenliştirmesi, devletin güvenliğine dair daha net bir anlayış sağlamaktadır. Güvenleştirme sürecinde askerî sektör en kurumsallaşmış olanı olarak düşünülebilir ve iç ve dış askerî tehditlere ve devletlerin diğer devletlere, hükümetlere veya hükümetin veya rejimin varlığını tehdit eden rakip ideolojiler gibi askerî olmayan tehditlere karşı askerî savunma kabiliyetlerine odaklanır (Hamutcu, 2020). Buzan ve diğer araştırmacıların belirttiği gibi askerî güvenlikteki iç tehditler göz önünde bulundurulduğunda, çoğunlukla yönetici elitin, rejimin veya hükümetin varlığını, iç barışı ve devletin toprak bütünlüğünü korumaya odaklanır. Bunlar genellikle devlet güvenliğini doğrudan tehdit eden "*militan ayrılıkçı, devrimci, terörist suç örgütleri veya*

hareketleri" olarak sınıflandırılır. Ürdün askerî güvenlikleştirmesinde, Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ) veya Fedailer ve Selefî cihat hareketi/terörizm; El Kaide ve İŞİD/DEAŞ, 1960'lardan günümüze kadar önemli bir konuma sahiptir. Öte yandan, askerî sektördeki dış tehditler, ilk olarak devletlerin silahlı saldırı ve savunma kabiliyetleri, ikinci olarak da devletlerin birbirlerinin potansiyel güç ve niyetleri üzerindeki hesaplamaları olarak tanımlanmaktadır. Dış tehditler kapsamında Ürdün, 1948 Savaşı'ndan (Kral Hüseyin zamanından) 1970'lerin başına kadar İsrail'i güvenlikleştirmektedir. Bu nedenle askerî güvenlik, toprak bütünlüğünü, yönetici elitlerin konumunu dış ve iç tehditlerden korumak için (silahlı) güç kullanımı olarak algılanabilir. Her iki durumda da Buzan ve diğer araştırmacılar, güvenlikleştirmenin tersine çevrildiği sürecin (güvenlikleştirmenin adımlarını tersine çeviren süreç/sorunlar güvenlikten ziyade politik alandadır) mümkün olduğunu ileri sürmektedir (Hamutcu, 2020). Ürdün örneğinde Kral Hüseyin hem İsrail'i hem de FKÖ'yü güvenlikleştirmektedir ve onları normal siyasete geri döndürmektedir. Son dönemde Irak ve Suriye krizleri ardından bölgede ortaya çıkan El-Kaide, İŞİD gibi gruplar Ürdün içinde ciddi bir tehdit olarak görülmektedir. Ülkede var olan ciddi bir İslamcı hareket vardır ve Ürdün yönetimi Irak ve Suriye sınırından gelebilecek ciddi bir saldırının sonucunda içerden de destek bulması konusunda endişe duymaktadırlar. Ürdün ordusunun böyle bir savaşta ne kadar direnebileceği tartışmalıdır. Ayrıca ülke içerisindeki Filistin asıllı Ürdünlülerin tavrı ülkenin geleceğinin Suriye'ye benzeyip benzememesi konusunda çok önemli olacaktır. Böyle bir sonucu Haşimi hanedanlığının da İsrail'in de kesin olarak istemeyeceği açıktır (Marshall, 2022: 168).

Bu bağlamda Ürdün'ün askerî güvenliği, Kopenhag Okulu'nun güvenlik analizi çerçevesinde, ulusal savunma stratejileri, bölgesel iş birliği ve uluslararası ilişkiler bağlamında incelenmelidir. Ülkenin güvenlik politikaları, iç ve dış tehditlere karşı etkili bir şekilde mücadele etmek ve bölgesel istikrarı desteklemek amacıyla sürekli olarak yenilenmekte ve güçlendirilmektedir.

2. Ekonomik Güvenlik

Ekonomik güvenlik, bir ülkenin ekonomik istikrarını, sürdürülebilir kalkınmasını ve vatandaşlarının refahını tehdit eden unsurları analiz etmeyi ve bu

tehditlere karşı önlem almayı gerektirir. Ürdün, coğrafi konumu ve sınırlı doğal kaynakları nedeniyle ekonomik güvenlik açısından çeşitli zorluklarla karşı karşıya kalmaktadır. Ürdün'ün ekonomik güvenliğini tehdit eden başlıca unsurlar arasında enerji bağımlılığı, su kıtlığı ve işsizlik gibi iç sorunlar yer almaktadır. Ürdün, enerji ihtiyacının büyük bir kısmını ithal etmektedir, bu da ülkeyi enerji fiyatlarındaki dalgalanmalara karşı savunmasız hâle getirmektedir. Ayrıca su kıtlığı, ülkenin tarımsal üretimini ve dolayısıyla gıda güvenliğini tehdit etmektedir. Yüksek işsizlik oranları ise sosyal huzursuzluğa yol açabilecek bir diğer önemli faktördür. Bunun yanı sıra, Ürdün'ün ekonomik güvenliği bölgesel istikrarsızlıklardan da etkilenmektedir. Özellikle Suriye ve Irak'taki çatışmalar, Ürdün'ün ekonomik güvenliğini ciddi şekilde sarsmıştır. Bu çatışmalar, Ürdün'e büyük miktarda mülteci akınına neden olmuş ve bu durum, ülkenin ekonomik kaynakları üzerinde büyük bir baskı yaratmıştır (Hamutcu, 2020). Ayrıca bölgesel ticaret yollarının kapanması ve güvenlik kaygıları, Ürdün'ün dış ticaretini olumsuz etkilemiştir. Ürdün, ekonomik güvenliğini sağlamak için çeşitli stratejiler geliştirmiştir. Bu stratejiler arasında ekonomik çeşitlendirme, yenilenebilir enerji kaynaklarına yatırım yapma ve su yönetimi projeleri yer almaktadır. Ürdün, enerji bağımlılığını azaltmak için yenilenebilir enerji projelerine büyük yatırımlar yapmaktadır (Terrill, 2010).

Petrol, Orta Doğu coğrafyası için en önemli zenginlik kaynağıdır ve buna bağlı olarak krizlere karşı başarılı olmak ya da daha az zararla çıkmak petrol üreticisi ülke olmaya bağlıdır. Ürdün ise petrol üretici bir ülke olmadığı gibi petrol zengini ülkelerden (özellikle Suudi Arabistan'dan) aldığı dış yardımlar ekonomisinin en önemli gelir kalemidir. 1983-1990 yıllarında yaşanan petrol piyasasındaki düşüşler Ürdün ekonomisini olumsuz etkilemiştir. Yine 1990 sonrasında Ürdün'ün en büyük ticari iş birliği yaptığı ülke olması sebebiyle Irak krizi ardından yaşanan savaş ve boykot süreci, Ürdün ekonomisini olumsuz yönde ciddi şekilde etkilemiştir. 1950-1960 yılları arasında ciddi bir tarımsal kalkınma politikası güden Ürdün Devleti, 1967'de Batı Şeria'nın İsrail tarafından işgal edilmesi sonucunda tarım arazilerini de kaybetti. Ardından IMF politikaları ve Ürdün'ün tamamen Amerika yanlısı politikalara kayması sonucunda tarıma yönelik devlet desteği neredeyse tamamen kesildi. (Pappe, 2019: 80-110)

Ekonomik gelişmişlik durumunda da dışa bağımlı bir görüntü veren Ürdün, Körfez krizinin ardından bir kez daha ciddi bir ekonomik bunalıma girmiştir. IMF ile anlaşma yapan ülke daha fazla ekonomik daralmaya gitmiş bunun sonucunda kanlı ayaklanmalar olmuş bu ise yönetim ve halk arasındaki uçurumu daha da derinleştirmiştir. Liberalleşme adımları kral tarafından desteklense de (1989 da yapılan seçimler gibi) çok da başarılı sonuçlar vermemiştir. Ürdün güvenlik merkezli problemlerinin çözümünde askerî veya siyasi baskı politikalarının artırılmasından ziyade demokratikleşme ve liberalleşme politikalarının artırılmasına yönelik adımların artırılması şeklinde politikalar üretildiği görülmektedir. Otoriter devlet yaklaşımının hâlâ korunduğu görülmektedir. Bununla beraber halktan bir istek gelmeden, tepeden inme uygulanmaya çalışılan demokratikleşme adımları, özgürlüklerin artmasından ziyade toplum içerisinde dinî (İslami) ayrışmaları ve hatta parçalanmaları artırmıştır. Toplumsal parçalanmışlık ve otoriter devlet yönetim anlayışına rağmen çevresinde bulunan diğer devletlere göre demokratik yönetim anlayışına göre daha iyi bir durumda olduğu görülmektedir. Orta Doğu'da Dünya Ticaret Örgütü'ne üye olan ilk ülke olması, Batı ülkeleri ve Arap ülkeleri arasında ticari ilişkilerin gelişmesi için önemli adımlardan olan serbest ticaret bölgeleri için imzalanan Euro-Akdeniz anlaşması, hem siyasi olarak Batı dünyası ile iyi ilişkiler kurmak ve geliştirmek hem de ekonomi alanında olumlu adımlar arasında sayılabilir. Ekonomik olarak dış yardımlara bağımlı bir görüntüsü olan Ürdün için bu politikalar ekonomik yardımların devam etmesi için de adeta teminat görevi yapmıştır. Ayrıca rejimin devamı için coğrafyada Batı dünyası için “*uygun partner ülke*” görüntüsü verilmiştir. Böylece siyasi bağlamda Batı kuşağında hareket eden bir ülke durumuna gelmiştir (Çiftçi, 2016).

Özellikle güneş ve rüzgâr enerjisi projeleri, Ürdün'ün enerji güvenliğini artırma çabalarının bir parçasıdır. Ayrıca, su kaynaklarının verimli kullanımı için çeşitli su yönetimi projeleri hayata geçirilmektedir. Ürdün'ün ekonomik güvenliğini sağlamak için uluslararası iş birliği de büyük önem taşımaktadır. Ürdün, uluslararası finans kuruluşları ve bağışçılarla iş birliği yaparak ekonomik kalkınma projelerine finansman sağlamaktadır. Özellikle Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu (IMF) gibi kuruluşlarla yapılan iş birlikleri, Ürdün'ün ekonomik reformlarını desteklemekte ve mali istikrarını sağlamaktadır. Ayrıca

bölgesel iş birliği platformları aracılığıyla ticaret ve yatırım fırsatları artırılmakta ve ekonomik entegrasyon teşvik edilmektedir. Bu bağlamda bakıldığında Ürdün'ün ekonomik güvenliği, ülkenin genel güvenlik stratejisinin ayrılmaz bir parçasıdır. Ürdün, enerji bağımlılığı, su kıtlığı ve işsizlik gibi iç sorunların yanı sıra bölgesel istikrarsızlıkların da etkisiyle çeşitli ekonomik güvenlik tehditleriyle karşı karşıya kalmaktadır. Bu tehditlere karşı ekonomik çeşitlendirme, yenilenebilir enerjiye yatırım ve uluslararası iş birliği gibi stratejilerle önlem alınmaktadır. Bu çabalar, Ürdün'ün ekonomik istikrarını ve vatandaşlarının refahını koruma amacını taşımaktadır.

3. Siyasal Güvenlik

Ürdün hem iç hem de dış dinamikler nedeniyle siyasal güvenlik açısından çeşitli zorluklarla karşı karşıya kalmaktadır. Ürdün'ün siyasal güvenliğini tehdit eden başlıca iç faktörler arasında hükümetin meşruiyeti, toplumsal kutuplaşma ve ekonomik sıkıntılar yer almaktadır. Ürdün, monarşik bir yönetim sistemiyle idare edilmektedir ve kralın yetkileri olabildiğince geniştir. Ancak hükümetin meşruiyeti zaman zaman sorgulanmakta ve bu durum siyasal istikrarı tehdit etmektedir. Toplumsal kutuplaşma, özellikle etnik ve dinî gruplar arasındaki gerilimler, Ürdün'ün siyasal güvenliği üzerinde önemli bir baskı oluşturmaktadır. Ekonomik sıkıntılar ise sosyal huzursuzluğa yol açarak siyasal istikrarı zayıflatmaktadır. (Terrill, 2010). Dışsal faktörler de Ürdün'ün siyasal güvenliğini tehdit etmektedir. Bölgedeki çatışmalar ve istikrarsızlıklar, Ürdün'ün güvenliğini doğrudan etkilemektedir. Suriye'deki iç savaş ve Irak'taki istikrarsızlık, Ürdün'e büyük miktarda mülteci akınına neden olmuş ve bu durum, ülkenin ekonomik ve sosyal yapısını zorlamıştır. Ayrıca, bölgedeki büyük güçlerin rekabeti ve Filistin meselesi gibi kronik sorunlar, Ürdün'ün siyasal güvenliğini tehdit eden diğer dış faktörler arasında yer almaktadır. Ürdün'ün siyasal güvenliğini sağlamak için çeşitli stratejiler geliştirilmiştir. İç tehditlere karşı, hükümetin meşruiyetini artıracak reformlar ve toplumsal kutuplaşmayı azaltacak politikalar uygulanmaktadır. Bu kapsamda, siyasi katılımın artırılması, insan haklarının korunması ve toplumsal diyalog mekanizmalarının güçlendirilmesi önemli adımlar olarak öne çıkmaktadır. Ekonomik sıkıntılara karşı ise sosyal destek programları ve istihdam yaratma politikaları hayata geçirilmektedir. Dış tehditlere karşı Ürdün, uluslararası iş birliği ve diplomasi yoluyla güvenliğini

sağlamaktadır. Bölgesel istikrarsızlıklara karşı Ürdün, komşu ülkeler ve uluslararası örgütlerle iş birliği yaparak mülteci krizini yönetmekte ve bölgesel barış çabalarına katkı sağlamaktadır (Wapowska, 2016). Ayrıca Ürdün, büyük güçlerle dengeli ilişkiler kurarak ve bölgesel ittifaklara katılarak güvenliğini artırmaya çalışmaktadır. Ürdün için bu değerlendirmelerin yanında bir de “insan güvenliği” önem arz etmektedir. Zira 1999 yılında Norveç, Kanada ve Japonya liderliğinde oluşturulan İnsan Güvenliği Ağı’na üye olmasıyla insan güvenliği kavramını güvenlik literatürüne dahil etmiş görünmektedir. (Ovalı, 2006: 30). Filistin meselesinde ise Ürdün, iki devletli çözümü destekleyerek ve Filistinli mültecilerin haklarını savunarak bölgesel barış ve istikrar için aktif rol oynamaktadır. Nitekim Ürdün’ün siyasal güvenliği hem içsel hem de dışsal dinamikler tarafından şekillenen karmaşık bir olgudur. Hükümetin meşruiyeti, toplumsal kutuplaşma ve ekonomik sıkıntılar gibi içsel faktörler ile bölgedeki çatışmalar, büyük güçlerin rekabeti ve kronik sorunlar gibi dışsal faktörler, Ürdün’ün siyasal güvenliğini tehdit etmektedir. Bu tehditlere karşı, içsel reformlar, uluslararası iş birliği ve dengeli diplomasi gibi stratejilerle önlem alınmaktadır.

Ürdün özellikle 1999’da yaşanan kral değişimi ile Uluslararası sisteme kendini güvenilir bir aktör olarak kabul göstermek için İsrail’le olan ilişkilere de önem vermiştir. 1994 Madrid Anlaşması’nın sağladığı şartların devamı için 2001 ve 2002 seçimleri ertelenmiştir. Zira anlaşmaya muhalif tavır sergileyen ülke içindeki İslamcı partilerin seçimlerle mecliste çoğunluğu kazanmaları muhtemel görünmekteydi. Bu durum Ürdün’ün Batı ülkelerine iyi bir müttefik olarak görünmek ve mali yardımların kesilmemesi için demokratik normları kendine göre uyarlamaktan geri durmayacağını da göstermiş oldu (Çiftçi, 2016: 121).

Ürdün’de güvenlikleştirme politikaları üç vaka temelinde incelenebilir: İsrail, FKÖ ve terörizm. Bu açıdan oluşması muhtemel tehditler ve zafiyetler, güvenlikleştirme sürecinin tanımlanmasını kolaylaştıran etkili koşullar olarak değerlendirilmektedir. Tehdit ve zafiyetlerin anlaşılmasının başında, güvenlikleştirmenin, iddia edilen tehditlerin ve güvenlik sorunlarının sosyal olarak inşa edildiği, bazı şartların bu tehdit algılarının inşasını kolaylaştırırken bazılarının da zorlaştırdığı bir süreç olarak tanımlandığı unutulmamalıdır. Ürdün için Soğuk Savaş’ın ardından İsrail’in güvenliksizleştirilmesi, bölgedeki

komşusuyla istikrar ve güvenliğin sağlanması açısından resmi olarak yapıldı. Buzan ve diğerlerinin güvenlik/güveniksizleştirme yaklaşımı, Ürdün'ün İsrail'e yönelik siyasi hamlesiyle uyumludur çünkü bu güveniksizleştirme askeri güvenlik dışında iki taraf için de ekonomik ve siyasi güvenliğini beraberinde getirmiştir. Buna ek olarak terörizmin güvenlikleştirilmesi Orta Doğu'nun bölgeselleşen dinamikleri altında da incelenebilir çünkü Suriye ve Irak'taki istikrarsızlık bölgesel tehdit oluşturmakta ve aşırılık ve terörizmin yükselişi Ürdün Haşimi Krallığı'nın hem iç hem de dış güvenliğini etkilemektedir (Hamutçu, 2020; 82-83).

Ürdünlü Arap Hristiyanların büyük çoğunluğunun kökleri, İslam öncesine dayanan Arap kabilelerine kadar uzanmakta ve kabile özelliklerini korumaktadırlar. Maveraünnehir'deki en büyük Hristiyan mezhebi Ortodoks mezhebi olup, Antakya Patriği'nin başkanlığını yaptığı bir Roma Katolik mezhebi ve 1950'lerde Latin Patrikliği'ne tabi olan Latin mezhebi de bulunmaktadır. Ürdün'deki Hristiyanlar, Ürdün siyasi yapısındaki örgütlenmelerinde kabile katılımına bağlı olduklarından, kabile ittifakları yoluyla siyasi sisteme katılıyorlar. Buna dayanarak Hristiyan formasyonu içindeki mezhepçilik, aday gösterilme dışında Hristiyanların siyasi tercihlerini belirlemede öne çıkmıyor ve etkili olmuyor. Bu özellik, Ürdün toplumunun ve siyasi sisteminin ulusal homojenlik açısından bir gücü olarak değerlendirilmekte ve Ürdün'ü etnik veya dinî nitelikteki iç çatışmalardan uzak tutmaktadır. Bu mezhep veya etnik grupların üyeleri genellikle siyasi iktidarda en üst konumlarda yer almaktadır. Mevcut siyasi sistem için destekleyici bir araç olup, Ürdün'ün siyasi seçeneklerini ve kararlarını zorlayıcı veya sınırlayıcı nitelikte değildir. Bu kritere göre Ürdün nüfusu iki ana kategoriye ayrılmaktadır: çoğunluğu Sünni Müslüman Araplar olup 1979 nüfus sayımına göre toplam nüfusun %94'ünü oluşturmaktadır. Geriye kalan yüzde 6'lık kesim ise çoğunlukla Hristiyanlardan oluşur (Muhsin, 2015, 73-74).

Şebib Ebu Cabir, “*Ürdün Cemiyeti*” adlı kitabında Müslüman ve Hristiyan nüfus arasındaki kültürel etkileşimden bazı örneklerle bahseder: İrbid Hristiyanları birden fazla kadınla evlenir, Kerak Müslümanları çocuklarını vaftiz eder, Medebe Hristiyanları camiye girerdi. Ürdünlü Hristiyanların, gayrimüslim dinî mezheplerin meclislerinde evlilik, boşanma, karı-koca nafakası, miras ve

kanunla öngörülen vasiyet konularını inceleyen dinî konseyleri vardır ve bu Hristiyanlara ritüellerini ve kutlamalarını yapma konusunda yasal haklar verilmektedir (Halile, 2014: 75-76).

Abdullah Naqrash, Ürdün toplumundaki Hristiyanların kendilerini bir azınlık olarak "görmediklerini" açıklıyor. Aslında devletin asıl vatandaşları ve devletin laik bir yüzü olduğu sürece, her vatandaşın kanun önünde eşit olması gereklidir ancak temsil meselesi, Hristiyanlar kendilerini vatandaş olarak görseler de ayrımcılığın temel konularından olmaya devam etmektedir. Naqrash, pratik açıdan şunu da ekler: “Siyasi sistemin şu meselelerle uğraştığı açık: Devletteki Hristiyan varlığı büyük bir ihtimamla sürdürülmekte ve göreceli nüfuz ve siyasi güç -nüfus olarak temsil haklarına nispetle daha fazla olarak- korunmaktadır. Azınlık hissi onları rejime sadakate itse de hepsi bu kurala uymamakta ve Baas Partisi, Arap Milliyetçileri Hareketi ve Suriye Sosyal Milliyetçisi gibi tüm milliyetçi partilerde dahi siyasi varlıkları vardır.” (Muhsin, 2015: 747-755).

C. Ürdün’de Hristiyan Araplar

1. Tarihi Süreç

Ürdün'deki Hristiyan Arapların tarihi süreci, bölgenin zengin ve karmaşık geçmişini yansıtan önemli bir hikayedir. Bu süreç, bölgenin dinî ve kültürel çeşitliliğinin yanı sıra siyasi ve toplumsal değişimlerinin de bir aynasıdır. Ürdün’de Hristiyanlığın varlığı, Hristiyanlığın erken dönemlerine kadar uzanmaktadır. Roma İmparatorluğu'nun bir parçası olan Ürdün, Hristiyanlığın doğuşuna ve yayılmasına tanıklık etmiştir. Bu dönemde, Filistin ve çevresinde hızla yayılan Hristiyanlık, Ürdün'de de önemli bir nüfusa sahip olmuştur. Petra, Jerash ve Madaba gibi antik şehirler, bu dönemde Hristiyan topluluklarının merkezi haline gelmiştir. Bu şehirlerde yapılan kazılar, erken dönem kiliseleri ve Hristiyan mozaiklerini ortaya çıkarmıştır. 7. yüzyılda İslamiyet'in yayılmasıyla birlikte, Ürdün de İslam hakimiyeti altına girmiştir. Bu dönemde, Hristiyanlar, İslam devleti altında "Ehl-i kitap" olarak tanınmış ve dinî özgürlüklerini büyük ölçüde korumuşlardır (Haddad, 2000). Ürdün’de yaşayan Hristiyan Araplar 19. yüzyıl sonlarına kadar Rum Ortodoks Kilisesi’ne bağlı olarak dinî hayatlarını yaşıyorlardı. Bölgede başlayan siyasi boşluğun da etkisiyle diğer kiliselere bağlı Anglikan, Piskoposluk Kilisesi, Roma Katolik (Latin), Yunan Melkiti Katolikleri,

Baptistler, Yedi Gün Adventistleri, Yehova Şahitleri, Lutherçiler vb. misyonerler bölgeye gelmeye başladılar. (Haddad, M.Y.,1990, s.12-13). Ancak zamanla Müslüman nüfusun artması ve İslam kültürünün hakimiyeti, Hristiyan nüfusun azalmasına ve toplumsal olarak daha küçük bir grup haline gelmesine neden olmuştur. Bu dönemde Hristiyanlar, zimmi statüsünde bulunmuş ve cizye vergisi ödemişlerdir. Osmanlı İmparatorluğu'nun 16. yüzyılda Ürdün'ü fethetmesiyle birlikte Hristiyan Araplar, Osmanlı yönetimi altında yaşamaya başlamışlardır. Osmanlı Döneminde, Hristiyanlar, diğer dinî azınlıklar gibi belirli haklar ve yükümlülüklerle “*zimmi*” statüsünde varlıklarını sürdürmüşlerdir. Osmanlı'nın millet sistemi, Hristiyan toplulukların kendi dinî liderleri ve iç işlerinde özerklik sağlamalarına olanak tanımıştır. Bu dönemde Hristiyanlar, ticaret, zanaat ve tarım gibi alanlarda faaliyet göstermiştir. 20. yüzyılın başlarında, Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşü ve I. Dünya Savaşı'nın ardından Ürdün, İngiliz manda yönetimi altına girmiştir. Bu dönemde, Hristiyan Araplar, modern Ürdün devletinin oluşum sürecinde önemli bir rol oynamışlardır. Ürdün'ün 1946'da bağımsızlığını kazanmasıyla birlikte Hristiyanlar, yeni kurulan Ürdün Haşimi Krallığı'nda vatandaş olarak yer almışlardır. Hristiyanlar, Ürdün'ün siyasi ve sosyal yaşamında aktif rol oynamış, parlamentoda ve hükümette temsil edilmişlerdir (Haddad, 2000).

Ürdün anayasasında devletin kuruluşundan itibaren Ürdün vatandaşlarının din, ırk, renk ve cinsiyet farkı gözetilmeksizin yasalar önünde eşitliği sağlanmaya çalışılmıştır. Bu parametreler 1928 Temel Kanunu'ndan 1952 Anayasasına kadar eşitlik merkezli yaklaşım hep korunmuştur. Vatandaşlık ve bir arada yaşama kültürü konusundaki Ürdün Devleti'nin bu yaklaşımı, Müslüman ve Hristiyan nüfus arasında din merkezli bir çatışmanın yaşanmamış olmasını da sağlamış görünmektedir. Hükümetin politikalarının yanı sıra (ki hükümet politikalarının belirlenmesinin en büyük kaynağı kraldır) kralın ulusal ve uluslararası düzeyde yaptığı konuşmalar da bir arada yaşama konusunda Ürdün adeta bir rol model olarak dünyaya sunulmaktadır. Hatta Ürdün Devleti, bu konuda başarılı olduğuna dair en önemli veri olarak Hristiyan dünya için önemi ve konumu tartışmasız olan Vatikan'ın tavrını, Ürdün sınırları içerisinde yer alan Hristiyanlar için önemli ve kutsal kabul edilen Hz. İsa'nın vaftiz yerini Hristiyan hacıların ziyaretlerini ve Papalık ziyaretlerinin sürekliliğini kabul etmektedir (Halile, 2014: 43-45).

Günümüzde Ürdün'deki Hristiyan Araplar, ülke nüfusunun küçük ama önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Ürdün, bölgedeki diğer birçok ülkeye kıyasla dinî hoşgörü ve çeşitliliği koruma konusunda daha liberal bir tutum sergilemektedir. Hristiyanlar, dinî özgürlüklerini büyük ölçüde koruyarak ibadetlerini gerçekleştirmekte ve dinî bayramlarını kutlamaktadırlar. Hristiyanlar, Ürdün'ün eğitim, sağlık ve ticaret gibi çeşitli sektörlerinde aktif olarak yer almaktadırlar. Madaba, Ürdün'deki Hristiyanların kültürel ve dinî merkezi olarak bilinir ve burada önemli dinî yapılar ve okullar bulunmaktadır. Hristiyan Araplar, Ürdün'ün toplumsal yapısının ve kültürel mirasının ayrılmaz bir parçasıdır.

2. Sosyal ve Kültürel Hayata Etkileri

Hristiyan Araplar içinde yaşadıkları farklı dinlere sahip toplumlarla “yarı kapalı” bir iletişim kurmuşlardır. Sosyal hayatın genelinde sınırlar konulmadan kurulan iletişimin aksine evlilik konusunda ise sınırlı hâle dönüşmektedir. Hristiyan Araplar için evlilik ilişkileri, diğer din ve kültürlerle aralarındaki bir sınır gibi görünmektedir. Kurdukları ilişkiler bağlı oldukları kilise vakıfları ile de doğrudan ilişkilidir. Kilise vakıfları ile ilişkileri güçlü olan Hristiyanların daha çok kendi topluluklarına yakın bir hayat sürdükleri gözlemlenmektedir. Arap Alevileri ile Hristiyan Arapların kültürel bir uyum içerisinde oldukları da hem dil hem kültürel yaklaşım hem de Sünni nüfus içerisinde azınlık olmaları gibi ortak yanlar dolayısıyla daha güçlü olduğu görülmektedir (Usluoğlu, 2012, s.175).

Tarih boyunca Hristiyan topluluklar, Ürdün'ün zengin kültürel dokusuna katkıda bulunmuş ve toplumun farklı alanlarında etkili olmuşlardır. Günümüzde de bu etkiler çeşitli şekillerde devam etmektedir. Hristiyan Araplar, Ürdün'deki eğitim ve sağlık alanlarında önemli katkılarda bulunmuşlardır. Hristiyan misyonerler ve topluluklar, ülkede birçok okul ve hastane kurmuş, eğitim ve sağlık hizmetlerinin kalitesini artırmıştır. Madaba ve Amman gibi şehirlerde bulunan Hristiyan okulları, yüksek eğitim standartları ve disiplinleri ile tanınmaktadır. Bu okullar, sadece Hristiyan öğrencilere değil Müslüman öğrencilere de eğitim vererek toplumun genel eğitim seviyesinin yükselmesine katkıda bulunmaktadır. Hristiyan Araplar, Ürdün'ün sanat ve kültür yaşamında da önemli bir rol oynamaktadır (Haddad, 2000). Ürdün'de kiliselere ait özel okullar özellikle büyük şehirlerde yaygındır. Bu okullar, devlet okullarının

kurulmasından önce bile (1921'den itibaren) Ürdün'deki eğitimin merkezi olmuşlardır. 19. yüzyılın sonlarında Latin Katolik Kilisesi bazı okullar açmaya başladı. O döneme ait çeşitli sözlü bilgiler, bu okullara yalnızca Hristiyan çocukların kabul edildiğini ortaya koymaktadır. Daha sonraki dönemlerde başka Hristiyan okulları da kuruldu. (Haddad,1990: 18). Ürdün'deki Katolik Piskoposlar Konseyi tarafından 1990 yılında kurulan bir Hristiyan okulları grubu bulunur ve bu okul grubu, Latin Patrikhanesi'nin tüm okullarını, Tesbih Kız Kardeşlerini ve Katolik Manastır Tarikatları'nın okullarını da kapsar. Hristiyan bireylerin sahip olduğu okullar bu kurumlara bağlıdır. Merkezi Brüksel'de bulunan Orta Doğu ve Kuzey Afrika'daki Katolik Okulları Genel Sekreterliği'ne bağlı olan kurum, Uluslararası Katolik Eğitimi, farkındalığı ve eğitimi yaymayı amaçlamaktadır (Bedir, 2010: 7).

a. Hristiyan Eğitim Kurumları Genel Sekreterliği'nin Tarihi Kökenleri

Ürdün'deki Hristiyan okullarının tarihi Osmanlı Dönemine kadar uzanmaktadır. Özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Latin Patrikhanesi kiliselerin yanında okullar da açtı. Bu okullar vatanseverlik ve Arapçılık politikası üzerine yerli halka karşı bir politika yürütmüştür. Öğrenci kabulünde Hristiyan ve Müslüman öğrencileri aynı şartlarda kabul etmişlerdir. Osmanlı yönetimine karşı durma ve Arapçılık akımını beslemeyi kendilerine misyon edindikleri görülen okullar, Arap dilinin korunması ve Hristiyan öğrencilere Hristiyanlığın öğretilmesini de kendilerine temel amaç edinmişlerdir. Ürdün'deki ilk okul, Osmanlı Döneminde (1866) Salt'ta açıldı. Ardından 1874 yılında Al-Fuheis, daha sonra da 1876 yılında Kerak ve 1880 yılında Madaba 'da açılan okullar ile Hristiyan okulları açılmaya devam etti. 20. yy. başlarında toplamda 51 okul ve öğrenci sayısı 10.700 iken Genel Sekreterlik bünyesinde 2009 verilerine göre 51 okul ve 45 anaokulu olmak üzere 96 eğitim kurumu bulunmaktadır. Bu okullarda 22 binden fazla erkek ve kız öğrenci bulunmaktadır. Ayrıca öğretmen sayısı ise yaklaşık 1.800'dür. Ürdün'de Hristiyan Eğitim Kurumları Genel Sekreterliği'nin kuruluşu ise Kudüs Latin Kilisesi Patriği olan ancak daha sonra istifa eden Patrik Michel Sabah'ın girişimiyle 1990 yılına kadar uzanır. Amman Piskoposları, Roma Katolik, Latin, Ermeni ve Ortodoks Başpiskoposları ile anlaşarak bu kurumun Doğu'daki Katolik Okulları Genel Sekreterliği'nin üyesi olmasını sağlamışlardır (Bedir, 2010: 11).

b. Hristiyan Eğitim Kurumları Genel Sekreterliğinin Amaçları

Ürdün'deki Hristiyan Eğitim Kurumları Genel Sekreterliği şunları amaçlamaktadır:

*Okullara yardımcı olmak amacıyla Hristiyan okulları arasında kendi aralarında ve kilise otoritesiyle iş birliği yapılması.

*Hristiyanlık misyonunu yerine getirmek.

*Eğitim alanındaki tüm yetkililerle iş birliği yapmak.

*Okullar ve Millî Eğitim Bakanlığı arasında tam iş birliğini sağlamak.

*Her Hristiyan seviyesine veya ortaöğretime hatta mezhebine bakılmaksızın Genel Sekreterliğin temel sistemini kabul etmesi durumunda Genel Sekreterliğin bir katılımcısı olarak kabul edilir.

*Günümüzde öğrencinin, insanlığın kültürel mirası ve içinde yaşadığı toplumla bağlantı kurması için ciddi bir çaba sarf eder, aynı zamanda inanç ve kültür arasındaki ilişkiyi geliştirmeye çalışır. Öğrencinin kültürel yeteneklerini keşfetmek ve davranış kalıplarını geliştirmektir.

*Yerel toplumu yaşam standartlarını çeşitli alanlarında yükseltebilmek²

Bir başka dikkat çeken husus ise Ürdün'de yaşayan Hristiyan Araplar arasında ciddi oranlarda yaygın olan kilise değiştirmeleridir. Dışarıdan bir gözlemlerle, bireylerin kilise değiştirmeleri, inanç, dinî farkındalık vb. ile ilgili nedenlerle açıklanabilir. Fakat bu durumun farklı sebepleri olduğu yapılan bazı çalışmalarda görülmektedir. Bunlar:

1. Sebep belirtilmemiş
2. Rahip sebebiyle
3. Diğer kilise rahibiyle tartışmak
4. Aile çatışması
5. Bireysel değişim
6. Önceki kilisenin rahibi okuma yazma bilmiyor

² https://www.mansaf.org/amana/amana_english.htm

7. Çocuklarını diğer kilisenin okullarına göndermek
8. Klan üyesindeki kilisenin rahibi
9. Kayınpederim bunu istedi
10. Önceki kilisenin öğretileriyle anlaşmazlık
11. Boşanma amacıyla
12. Önceki kilisede boşanma olasılığı konusunda anlaşmazlık
13. Eşim bunu istedi
14. Değiştirmek istedim

Hristiyan Ürdünlülerin çoğunluğunun mensubu olduğu kilise hakkında çok az şey bildikleri ve İncil bilgilerinin bile çok yüzeysel olduğu da araştırma sonucuna göre belirtilmektedir. Ürdün kiliselerinin sorumlu oldukları topluluklar başta olmak üzere Ürdün'ün kentleşme sürecinde önemli katkıları oldukları söylenebilir. Sosyal ve kültürel nitelikler açısından Hristiyanların ve Müslümanlardan farklı olmadığı görülmektedir. Şehirlerde kiliseler ve okullar inşa ederek ve çok sayıda öğrencinin şehirlere gelmesine zemin hazırlanmış oldu. Özellikle Hristiyan Ürdünlüler bu durumdan Müslüman yurttaşlarına göre daha fazla yararlandı. Oğullarını ve kızlarını okula gönderme olanağına sahip oldular ve Batı'nın kültürel unsurlarını daha hızlı benimsediler. Erkekler ve kadınlar arasında belirli bir etkileşim özgürlüğüne izin veriliyordu. Hristiyan kiliseleri şehirlerin büyümesini, kentleşmeyi ve gelecekteki durumu diğerlerinden önce öngörmüş görünüyor (Haddad,1990: 28-29).

Hristiyan topluluklar; müzik, edebiyat, tiyatro ve güzel sanatlar gibi alanlarda aktif olarak yer almakta ve Ürdün'ün kültürel çeşitliliğine katkıda bulunmaktadır. Özellikle kilise koroları ve dinî müzik etkinlikleri, Hristiyan kültürünün önemli bir parçasıdır ve bu etkinlikler, farklı dinî ve kültürel grupları bir araya getirmektedir. Ayrıca Hristiyan sanatçılar ve yazarlar, eserleriyle Ürdün'ün kültürel zenginliğini artırmaktadır. Ürdün'deki Hristiyan Araplar, toplumsal barış ve hoşgörünün güçlendirilmesine de önemli katkılar sağlamaktadır. Ürdün, farklı dinî ve etnik grupların bir arada yaşadığı bir ülke olarak hoşgörü ve diyalog kültürünü teşvik etmektedir. Hristiyanlar, bu diyalog sürecinde aktif rol almakta ve toplumun farklı kesimleri arasında köprüler

kurmaktadır. Ürdün'deki Hristiyan liderler, dinler arası diyalog ve barış çalışmalarına öncülük etmekte ve toplumsal uyumun güçlenmesine katkıda bulunmaktadır. Hristiyan Araplar, Ürdün'de sosyal hizmetler ve yardım faaliyetlerinde de aktif olarak yer almaktadır (Wisman, 2019). Kiliseler ve Hristiyan sivil toplum örgütleri, ihtiyaç sahibi insanlara yardım eli uzatmakta ve toplumsal dayanışmayı teşvik etmektedir. Özellikle mülteci krizi gibi acil durumlarda, Hristiyan topluluklar, yardım faaliyetlerinde ön saflarda yer almakta ve mültecilerin temel ihtiyaçlarını karşılamak için çeşitli projeler yürütmektedir. Bu tür faaliyetler, Ürdün toplumunda dayanışma ruhunu güçlendirmektedir.

Hristiyan ve Müslüman toplum arasında uzun tarihi bir sürecin ardından kültürel etkileşim ve birçok noktada benzerlikler fazlasıyla mevcuttur. Olumlu konularda olduğu gibi maalesef olumsuz olarak nitelendirilebilecek konularda da bu benzerlikler fazlasıyla görülmektedir. Mesela tıpkı Müslüman kadınlar arasındaki okuma yazma bilme oranının erkeklere nispetle daha düşük olduğu gibi Hristiyan kadınlar arasında da okuma yazma bilmeme oranı erkeklere göre daha yüksektir. En yüksek yüzde ortaöğretimi tamamlamışken, üniversite mezunlarının yüzdesi erkeklere göre çok daha düşüktür. Hristiyan Ürdünlülerin eğitimi kilise örgütleri tarafından çok erken başlamış olmasına rağmen, Hristiyan Arapların kadınlara karşı tutumları Müslüman Araplardan farklı değildir ve genel yaklaşım kız çocuklarının eğitiminden ziyade küçük yaşta da olsa evlendirilmeleridir. (Haddad, 1990; 32).

Hristiyan toplumun rahatsız olduğu konulardan biri ise sosyal medya sitelerinde yaşanan bazı nefret içeriklerinin Hristiyanlar üzerinde yarattığı olumsuz etkilerdir. Bu söylemlerin bireysel olduğu göz ardı edilmemelidir. Sosyal medyanın doğasına uygun olarak hassas ve provokatif konuları gündeme getiren ve dinamik etkileşime sahip olan siteler ya da kişiler sırf etkileşim için gerçekte nesnel bir karşılığı olmayan yarı sanal bir durum yaratmaktadırlar. Hristiyan toplum tarafından yine medyada var olduğu hissedilen bir diğer husus ise çoğulculuk ve çeşitlilik çağrısında bulunan Ürdün medyasının Hristiyanları adeta görmezden gelmesidir. Genel olarak Hristiyan nüfusun olumsuz denebilecek örneklerle gündeme taşınması medyanın onarılması gereken sorunlarından biri olarak Hristiyanlar tarafından çeşitli kanallarla dile getirilmektedir (Al Jwaniat, 2021: 518).

3. Siyasal Hayata Etkileri

Ürdün'de yaşayan Hristiyan Araplar, ülkenin yasama organı olan Temsilciler Meclisi'nde temsil edilmektedir. Ürdün, farklı dinî ve etnik grupların parlamentoda temsil edilmesini sağlamak amacıyla kota sistemini benimsemiştir. Bu sistem, Hristiyanların ve diğer azınlıkların parlamentoda belirli sayıda sandalye ile temsil edilmesini garanti altına almaktadır. Hristiyan milletvekilleri, yasama süreçlerine aktif olarak katılmakta ve Ürdün'ün yasalarının şekillendirilmesine katkıda bulunmaktadır. Bu temsil, Hristiyan toplumunun çıkarlarını korumak ve ülkenin genel siyasal istikrarına katkı sağlamak açısından önemlidir. Hristiyan Araplar, Ürdün hükümetinde ve devletin diğer resmî kurumlarında çeşitli görevlerde bulunmaktadır. Kabine üyeliklerinden, üst düzey bürokrat pozisyonlarına kadar farklı kademelerde görev alan Hristiyanlar, ülkenin yönetiminde aktif rol oynamaktadır. Bu durum, Ürdün'ün siyasal yapısında dinî ve etnik çeşitliliğin önemini vurgulamakta ve ülkenin yönetiminde geniş bir temsilin sağlanmasına katkıda bulunmaktadır (Haddad, 2000). Hristiyanların hükümetteki bu rolü, aynı zamanda toplumsal uyumun ve siyasal istikrarın güçlenmesine yardımcı olmaktadır. Bunun dışında ülkenin dış politikasında ve diplomatik ilişkilerinde de etkili olmaktadır. Hristiyan diplomatlar, Ürdün'ü uluslararası arenada temsil etmekte ve ülkenin dış politika hedeflerinin gerçekleştirilmesine katkı sağlamaktadır. Ürdün, Orta Doğu'da dinler arası diyalog ve hoşgörü politikalarını teşvik eden bir ülke olarak bilinmektedir ve Hristiyan Araplar, bu politikaların uygulanmasında önemli rol oynamaktadır. Ayrıca, Hristiyanların bölgedeki diğer Hristiyan topluluklarla kurduğu ilişkiler, Ürdün'ün diplomatik girişimlerinde stratejik bir avantaj sağlamaktadır.

Hristiyan Araplar, Ürdün'deki sivil toplum kuruluşlarında ve siyasal partilerde de aktif olarak yer almaktadır. Bu kuruluşlar, Hristiyan toplumunun çıkarlarını savunmak, toplumsal sorunlara çözüm üretmek ve siyasal katılımı artırmak amacıyla çeşitli faaliyetler yürütmektedir. Hristiyan sivil toplum kuruluşları, insan hakları, eğitim, sağlık ve sosyal adalet gibi konularda çalışmalar yapmakta ve bu alanlarda kamu politikalarının şekillendirilmesine katkıda bulunmaktadır (Wisman, 2019). Siyasal partilerde görev alan Hristiyanlar ise, partilerinin politikalarının belirlenmesinde ve seçim kampanyalarında aktif rol oynamaktadır. Hristiyan Araplar, Ürdün'ün siyasal hayatında toplumsal barış

ve uyumun sağlanmasına önemli katkılarda bulunmaktadır. Ürdün, farklı dinî ve etnik grupların bir arada yaşadığı bir ülke olarak toplumsal uyumu koruma konusunda büyük çaba sarf etmektedir. Hristiyan liderler, dinler arası diyalog ve barış çalışmalarında aktif rol almakta ve toplumun farklı kesimleri arasında köprüler kurmaktadır. Bu çabalar, Ürdün'ün siyasal istikrarını güçlendirmekte ve ülkenin iç ve dış tehditlere karşı daha dirençli olmasını sağlamaktadır.

Kral II. Abdullah döneminde 1999-2014 yılları arasında ülkede yaşayan Hristiyan ve Müslüman toplumlarının bir arada yaşamaları konusunda birtakım adımlar atıldı. “Ürdün Modeli” olarak tanımlanabilecek girişimlerin ana amacı, din ve mezhep merkezli birçok çatışmanın merkezinde yer alan bir coğrafyada hüküm süren Ürdün Devleti’nin güvenlik içerisinde birlikte yaşamanın mümkün olabileceğine dair örnek model bir ülke olduğuna dair ulusal ve uluslararası ilandır. Arap dünyası için büyük bir reform olarak tanımlanan girişimler 2001 yılı itibariyle başladı. Girişim, “*Amman Mesajı* (2004)- *Amman Message-*”, “*Ortak Kelime* (2007)- *Common Word-*”, “*Dünya Dinler Arası Diyalog Haftası* (2010)- *World Interfaith Harmony Week*” bildirileriyle desteklendi ve resmileşti. Bu belgeler çok dinli ve çok kültürlü bir toplumun temel ilkeleri olarak kabul edildi. Hristiyan nüfus ülke nüfusunun yaklaşık %2-3’ünü oluşturmaktadır (Worldfact - 2024 tahmini). 14 milyon civarı nüfusun yaşadığı ülkede benimsenen politikalar ile ülkenin dinî ve kültürel çeşitliliği korunmasının yanı sıra ülkede var olan sosyal uyumun korunmasının da hedeflendiği görünmektedir. Ürdün vatandaşları dil, ırk, din farklılıklarına bakılmaksızın eşit haklara sahiptir. Ürdün Anayasası’nın 1. Maddesi: “*Ürdün, karşılıklı diyalog ve uzlaşma ile kardeşlik, dayanışma ve iş birliği ruhunu teşvik eder. Ürdün, siyasi ve sosyal entegrasyonu destekleyen temel prensipleriyle inşa edilmiş bir devlettir ve hiçbir zaman bölgesel, dinî, mezhepsel veya etnik ayrımcılığı teşvik etmez veya desteklemez*” (Ürdün Anayasası, Madde-6) şeklinde düzenlenmiştir. Ayrıca “Devlet, ülkede geçerli adetlere göre kamu düzenini bozucu ve adaba aykırı olmayan inanç ve dinlerin törenlerini yerine getirme hürriyetini korur.”³ maddesiyle azınlıkların dinî hakları da güvence altına alınmıştır (Halile, 2014: 3-4).

³ Ürdün Anayasası, Madde-14) (<https://hukukbook.com/hasimi-urdun-kralligi-anayasasi/>)

a. Amman Mesajı

2004 yılında bizzat kral II. Abdullah'ın girişimiyle Amman'da camilerde okutularak ilan edilen "Amman Mesajı"nın, İslam dininin özellikle 11 Eylül saldırıları sonrasında dünyada gösterilmeye çalışılan şiddet yanlısı bir din olduğu algısının aksini ispata yönelik bir bildiri olduğu anlaşılmaktadır. Mesajda geçen İslam'ın hakikatini açıklamak ana hedef kabul edilirken, bunun İslam dininin itidal ve barışa dayalı değerlerinin izah edilmesiyle mümkün olacağının hedeflendiği belirtilmektedir. Sanılanın aksine İslam dininin şiddeti ve terörizmi teşvik eden bir yanının olmadığı, korku ve çatışmalarla geçen yılların aksine (özellikle 11 Eylül sonrası kastediliyor) ahlak ve değerler üzerinde inşa edilmiş bir din olduğu vurgusu yapılıyor. İslam dinî ile ilgili olarak yanlış bir din algısı var etme konusunda Batı dünyasının medya, siyaset aktörlerinin sorumluluklarını hatırlatmaktadır. Fanatizmle mücadele etmenin de eğitim ile mümkün olacağının altı çizilmektedir. Ürdün'ün devlet yönetimi ve toplumsal birliktelik örnekleriyle tarih boyunca çatışmadan uzak birlikte yaşam kültürü konusunda örnek bir ülke olduğu da mesaj içerisinde belirtilmektedir (Halile, 2014: 66-69).

Amman Mesajı'nın, 11 Eylül saldırılarının ardından yayınlandığı da göz ardı edilmemelidir. Bildiri, ABD'nin 2001 yılında Afganistan'da Taliban rejimine karşı yapmış olduğu saldırının 2 yıl sonrasına, ABD'nin Irak'ı işgalinin 20 ay sonrasına denk gelen bir süreçte yayınlanmıştır. Ayrıca uluslararası ilişkiler alanında "Medeniyetler Çatışması" tezinin belki de en güçlü şekilde gündemde olduğu bir döneme denk geliyordu. Dolayısıyla bu bildiri "Medeniyetler Çatışması" tezinin karşısında "Medeniyetler İttifakı/Diyaloğu" bağlamında kendisine yer ediniyordu. Her ne kadar "Diyalog" kavramı Arap-İslam dünyasında son dönemlerin en fazla istismar edilen kavramlarından biri olarak karşımıza çıkmış olsa dahi, çatışmanın aksini savunan bir dünya görüşünün savunulması için var olmasıyla da popülerliğini korumaktadır. Öte yandan Ürdün Devleti'nin uluslararası ilişkiler ile ilgili politikasını "Amman Mesajı" merkezinde ılımlı bir zemine taşıdığını ve dünya siyasetinde karar verici pozisyonunda olanlara net bir mesaj olduğu söylenebilir. Bu politikanın Ürdün'e uluslararası siyasette saygın bir konum kazandırdığı söylenebilir. Ayrıca iç siyasi dengeler açısından başta Hristiyan nüfus olmak üzere diğer Müslüman olmayan nüfusa yönelik de net bir şekilde verilen eşitlik mesajı olmuştur. Kralın başka bir

amacının da Batı medyasının basmakalıp, dar ve adaletsiz vizyonu temelinde hâlâ İslam'a ve Müslümanlara dair yanlış imajı kısmen de olsa değiştirmek olduğu da söylenilebilir (Halile,2014: 69-72).

b. Ortak Söz

13 Ekim 2006 tarihinde Papa Benedich XVI'nin Regensburg konuşmasının ardından İslam dünyasını temsilen 38 Müslüman otorite İslam dininin gerçek mesajlarını anlatmayı hedefleyen bir metin yayınladılar. Daha sonra 13 Ekim 2007'de Ürdün Kralı II. Abdullah'ın teşviki ile metin genişletildi ve çeşitli mezhep ve görüşlerdeki alim, düşünce kuruluşu ve bilginlerle katılımcı sayısının 138'e ulaştığı bir "Açık Mektup" haline getirildi. Yeryüzünde yaşayan tüm Hristiyanlara hitaben yazılan mektupta temel mesaj İslam Dinî ve Hristiyanlık arasında tarih boyunca var olan ortak zemine vurgu yapılıyordu. Ürdün'de Kraliyet Ehl-i Beyt Düşünce Enstitüsü'nde Kraliyet Akademisi tarafından düzenlenen "Kuran'da Sevgi" temalı konferansta mektubun verdiği mesajlar ayrıntıları ile dile getirildi.⁴ Mektupta belirtilen ortak sözün "Tanrı ve Komşuluk Sevgisi" olarak temellendirildiği belirtildi. Dünyanın düzeni Müslümanlar ve Hristiyanlar arasındaki barışa bağlıdır temel kabulüyle, dünya nüfusunun neredeyse yarısından fazlasını oluşturan iki ilahi dinin temsilcileri arasında inşa edilecek barış ile ancak dünya barışının sağlanabileceği vurgusu mesajda belirtilmiştir. Ayrıca mesajda dinlerin, Tanrı tarafından insanları mutlu etmek için tasarlandığı ve insanların mutluluğu için bir araç olması gerektiği vurgulanmıştır (Halile, 2014: 94-103).

c. Dünya Dinler Arası Diyalog Haftası

Ürdün Kralı tarafından 23Ekim 2010 tarihinde BM Genel Kurulu'nda "Dünya Dinler Arası Uyum Haftası" önerildi. Daha sonra 20 Ekim 2010'da BM tarafından oy birliğiyle her yılın şubat ayının ilk haftasının Dünya Dinler Arası Uyum Haftası olarak kutlanması kabul edildi.⁵ "Amman Mesajı" ve "Ortak Söz" girişimlerinin bir sonucu olarak değerlendirilebilecek olan "Dünya Dinler Arası Uyum Haftası" girişimi ile "Tanrı ve Komşuluk Sevgisi", temelinde ortak ilahi emirler ile teolojik alt yapının kurulduğu bir iletişimin sağlanmasına yönelik

⁴ <https://www.acommonword.com/introduction-to-a-common-word-between-us-and-you/>

⁵ Distr.: General 23 November 2010 Resolution adopted by the General Assembly

alışmalardır. Her yıl bir hafta boyunca birçok etkinlik ile iki büyük dinin mensuplarının birbirlerinin farkına varmaları ve iletişim kurmaları ya da iletişimlerini güçlendirmeleri için bir fırsat olarak değerlendirilmektedir. Bu ise toplumlar arası barışın ve uyumun sağlanması için bir fırsat olarak görülebilir.⁶

Orta Doğu coğrafyasında 2010 yılı itibarıyla başlayan Arap Baharı sürecinin bölgeyi kaos, şiddet, terör ve savaş batağına iten sonuçları sadece bölgeyi değil tüm Dünya'yı derinden etkilemeye devam etmektedir. Ürdün Devleti'nin en üst makamı tarafından teşvik edilen bu girişimlerin tüm dünya açısından ideolojik, siyasal ve dinsel açıdan farklı olan halklar ve toplumlar arasında yakınlaşma vesilesi olabileceği düşünülebilir. Şiddet ve aşırılığın reddedildiği, iletişimin temel alındığı girişimler BM gibi uluslararası bir kurumun sayesinde dünya siyaseti ve toplumlar arası ilişkiler için daha geniş bir zemin var edebilir (Halile, 2014: 111-112).

4. Ürdün Güvenliğine Etkileri

Ürdün'deki Hristiyan Araplar daha önce de bahsettiğimiz gibi toplumsal uyumun sağlanmasında önemli bir rol oynamaktadır. Ürdün, farklı dinî ve etnik grupların bir arada yaşadığı bir ülke olarak toplumsal uyumu koruma konusunda büyük çaba sarf etmektedir. Hristiyan topluluklar, bu uyumun sağlanmasında ve sürdürülmesinde kritik bir rol üstlenmektedir. Toplumsal uyumun güçlü olduğu bir toplumda, iç güvenlik tehditleri daha az ortaya çıkar ve toplumsal barış daha kolay sağlanır. Hristiyan Arapların, Ürdün toplumunda barışçıl ve hoşgörölü bir yaşam sürmeleri, ülkenin iç güvenliğine önemli katkılar sağlamaktadır. Hristiyan Araplar, Ürdün'ün siyasal istikrarına da önemli katkılarda bulunmaktadır. Parlamentoda ve hükümette temsil edilen Hristiyanlar, ülkenin siyasal yapısının dengeli ve kapsayıcı olmasına yardımcı olmaktadır (Haddad, 2000). Bu temsil, Hristiyan topluluğun çıkarlarının korunmasını sağlamakta ve toplumsal memnuniyeti artırmaktadır. Siyasal istikrarın güçlü olduğu bir ülke, güvenlik tehditlerine karşı daha dirençli olur ve iç karışıklıkların önüne geçer. Hristiyan Arapların siyasal katılımı, Ürdün'ün siyasal yapısının istikrarına katkıda bulunarak ülkenin genel güvenliğini artırmaktadır. Hristiyan diplomatlar, Ürdün'ü

⁶ <https://worldinterfaithharmonyweek.com/>

uluslararası arenada temsil ederek ülkenin dış politika hedeflerine ulaşmasına katkı sağlamaktadır. Ayrıca, Ürdün'ün dinler arası diyalog ve hoşgörü politikalarını teşvik etmesi, bölgesel ve uluslararası güvenliğe katkı sağlayan önemli bir faktördür. Hristiyan toplulukların bölgedeki diğer Hristiyan topluluklarla kurduğu ilişkiler, Ürdün'ün diplomatik girişimlerinde stratejik avantajlar sağlamaktadır. Bu durum, Ürdün'ün uluslararası alanda güvenliğini artıran bir etken olarak öne çıkmaktadır (Haddad, 2000).

Ürdünlü Hristiyanlar güvenliklerini olumsuz anlamda etkileyecek, dinî ritüellerini kısıtlayacak herhangi bir siyasi baskı ya da terör tehlikesi ile karşılaşmamışlardır. Hem siyasi hem dinî hakları Ürdün anayasası ile güvence altına alınmıştır. Her iki toplumunda yüzyıllardır aynı topraklarda yaşıyor olması ve bunun yanında ortak örf ve adetleri paylaşıyor olması da barışçıl toplum yapısında önemli bir etken olmuştur. Hatta bölgede hem Müslüman hem de Hristiyan nüfus için ciddi saldırgan politikalar üreten İsrail'de Hristiyan nüfusun yaşadıkları, Ürdün'de yaşayan Hristiyan nüfus için Ürdün'le karşılaştırılmayacak kadar kötü bir model olarak kabul edilmektedir. Bu toplumsal dayanışmaya rağmen Ürdün'de var olan Hristiyan göçünün en önemli sebebi ise makul yaşam standartlarına ulaşmak ve ekonomik sebepler olarak belirtilebilir. Fakat bu göç sadece Hristiyan nüfus için söz konusu olmayıp Müslüman Arap nüfus içinde geçerlidir (Halile, 2014: 16).

Kral II. Abdullah, uluslararası girişimlerinin yanında sürekli olarak verdiği röportaj ve yaptığı konuşmalarda aşırıcılığı kabul etmeyen, barış ve uyumlu bir yaşam konusunda ısrarcı olduğuna dair beyanlar vermektedir. Bu girişimler ve bildirilerle Hristiyan Arap nüfus güvenliksizleştirilmiş (güvenlikdışlaştırılmış) ve bir güvenlik sorunu olmaktan devlet eliyle çıkarılmış görünmektedir. Bununla hem ülke içindeki siyasi dengeleri korumaya hem de uluslararası ilişkilerde Ürdün Devleti'ni bir rol model olarak sunmaya yönelik çalışmalar yapmaktadır⁷

Ürdün nüfusu içerisinde Müslüman nüfustan sonra en fazla nüfusa sahip olan azınlık grup Hristiyan nüfustur. Ve Hristiyan azınlık ne kadar uyumlu

⁷ <https://kingabdullah.jo/en/news/king-receives-church-leaders-jordan-jerusalem-says-safeguarding-rights-muslims-christians-holy>
<https://kingabdullah.jo/en/news/king-meets-christian-religious-leaders>
<https://kingabdullah.jo/en/news/jordans-support-jerusalem-churches-residents-will-not-stop-king>

olursa güvenlik imkânı o kadar yüksek olacağı ön görülebilir. Bu yaklaşım İslam ile Hristiyanlık arasında ebedi bir düşmanlığın var olduğu ön kabulüyle ve Hristiyan nüfusu azınlık olarak değerlendirildiğinde doğru kabul edilebilir. Fakat Hristiyan nüfusun kendi içerisinde var olan sorunları daha derin görünmektedir. Latin rahipler ile Rum Ortodoks rahipler arasında veya Rum Ortodoks ve Rum Melkiti rahipleri arasında veya herhangi iki farklı dinî grubun liderleri arasındaki çekişmeler ve sorunlar daha belirgindir. Mesela ülkede özel Hristiyan okulları ve hastanelerinin artması, kiliseler arasındaki rekabeti ekonomik alana taşımıştır. Kiliseler için okullar hem yerel hem de ana kiliseler için kârlı bir ticari mal ve gelir kaynağı oluşturmaktadır. Yurtdışındaki ana kiliselerin müdürleri yatırım yapmaya başladıktan sonra ve okul eğitimi ne kadar iyi olursa o kadar çok öğrenci kabul edilmesine dair yaklaşım adeta bir kural haline getirilmiştir. Bu ise okulların temel misyonundan uzaklaşmasına ve daha fazla öğrenci kabul etmek için farklı politikalar üretmelerine sebep olmuştur. Yetmişli yıllara kadar bu özel okulların kendi bağımsız müfredatları vardı ve mezun olan öğrencileri, devlet okulu mezunlarına nazaran daha yüksek kalitede bir eğitim alma imkanına sahipti. Bu başarı, üst sosyal sınıftaki insanları çocuklarını bu okullara göndermeye yöneltti. (Haddad, 1990: 30-31)

İslam ve Hristiyan topluluklar arasında kültürel iletişim uzun bir geçmişe dayanmaktadır. Geleneksel olarak Müslüman ve Hristiyan kabileler birbirlerinin kadınlarına yaklaşmama konusunda bir uzlaşmaya varmışlardır. İslam dinî bir Müslümanın, Ehl-i Kitap'tan gayrimüslim bir kızla evlenmesine izin verir. Hem Müslümanlar hem de Hristiyanlar namus, ayıp, zina ve iffet konularında aynı anlayışı paylaşmaktadırlar. Bu olgularla ilgili kuralların yürürlükten kaldırılması kolaylıkla kabilenin ölüm yaptırımına yol açar. Özellikle evlilik yoluyla iki toplumun birbiriyle iletişim kurabilmesi konusunda kilisenin kuralları daha katı görünmektedir. Ürdün'deki kilise liderlerinin ülkedeki dinî ayrımcılığın devam etmesi için ellerinden geleni yaptıkları söylenebilir. Bu ayrışma onların takipçileri üzerindeki güç ve otoritelerinin en önemli argümanıdır. Aslında sekülerleşmeye Müslüman dinî liderlerden daha fazla karşı çıktıkları da söylenebilir. Ürdünlülerin kilisenin hukuk kurallarına tabi kılınması ellerindeki tek silahtır. Müslüman çoğunluk için kişisel bir sivil kanunun varlığı durumu değiştirmiyor; yeni sistem mevcut sistemin aynısı olacak. Ancak kiliseler için

yeni bireysel haklara önem veren yeni bir anayasa, onları tüm yetkilerden mahrum bırakacak gibi görünmektedir. Bu durumu sürdürmek için sürekli olarak geleneksel hukuku geliştirmeye ve kabile/aşiret yapısını teşvik etmeye çalışmaktadırlar. (Haddad, 1990: 32-33)

Ürdün'deki var olan Hristiyan nüfus, İslam'dan önceki dönemlerden beri bu toprakların bir gerçeğidir. Doğu Ürdün bölgesinde yaşayan Arap nüfus, İslam'dan yüzyıllar önce Hristiyanlığın etkisi altına girmiş ve Hristiyan Arap Devleti olan Gassaniler Devleti Doğu Ürdün bölgelerinde hüküm sürmüştür. Müslüman Arapların Levant Bölgesi'ni fethinden sonra, bölge halkı kendi topraklarında kalmış ve yüzyıllar boyunca İslam devletinin yönetimi altında dinlerini korumuşlardır. Ürdün toplumunun bileşenleri arasındaki kimlik çatışmasının temelinde Hristiyan-Müslüman çatışmasından ziyade 1948 yılından sonra Filistinlilerin Ürdün'e göç etmesi ve sığınması sonucu oluşan büyük nüfus artışı yattığı görülmektedir. Filistin Meselesi, 1948 İsrail Devleti'nin ilanı, Büyük Göç (Nekbe Olayları), İsrail'in başarılarıyla son bulan savaşlar, 1964'te Filistin Kurtuluş Örgütü'nün doğuşu, 1970 Eylül olayları ve 1974 Rabat Konferansı kararları gibi birçok gelişmeyle yönetilmeye çalışılan krizler Ürdün Devleti'nin tarihinde ve günümüzde aratarak devam eden bir süreçle güvenlik konusunda ülkenin gündemindeki yerini korumaktadır (Al Jwaniat, 202: 500).

2003 yılından itibaren Irak'ta yaşanan siyasi krizin derinleşmesi ve ABD'nin Irak'ı işgali ile artan terör olayları sonucunda özellikle Hristiyan nüfus mezhepsel faktörlerle beraber yaşanması muhtemel problemleri de göz önüne alarak Irak toprakları dışına göç etmeye başladı. Yine 2011 Suriye krizinin başlaması bölgede başka bir göç dalgasına sebep oldu. Yaşanılan insani kriz, Suriye toplumunu bir güvenlik krizinin içine sokarken, bölgede yaşayan tüm toplumları ve ülkeleri de derinden etkilemiştir. Süreç doğal olarak bölgede kadim bir tarihe sahip olan Hristiyan nüfusun genelini de etkilemiş ve topraklarını Suriye halkının çoğunluğu gibi terk etmek zorunda kalmışlardır. Hem Irak hem de Suriye krizlerinin ardından yaşanan göç dalgalarından en fazla etkilenen ülkelerden biri de Ürdün olmuştur. (Ben-i Saidan,2017: 9).

Ürdün Haşimi Krallığı'nın 1921'de kurulmasından öncesinde de coğrafi açıdan din ve mezhep olarak Hristiyan, İslam, Bahai, Dürzi veya etnik olarak Çerkez, Çeçen, Ermeni, Süryani, Dürzi ve Kürt olmak üzere çeşitliliğin var

olduğu görülmektedir. Bu çeşitlilik, dinî veya etnik kimliğe dayalı çok kültürlü bir mozaik oluşturmaktadır. 1902-1905 yılları arasında Kafkasya'da yaşanan savaşlar sonucunda Çerkezlerin Ürdün'e göçünün ardından 1915'ten itibaren başlayan Ermenilerin göçü, 1948'de İsrail politikalarından kaynaklı zorunlu Filistinlilerin göçü ve ardından 1967 savaşı, 1975 Lübnan iç savaşı, İran-Irak savaşı, Birinci ve İkinci Körfez Savaşları, 2011 sonrası Suriye'de oluşan göç dalgası gibi savaş ve siyasi krizlerden Ürdün Devleti ve toplumu ciddi olarak etkilenmiştir. Jaafar Al-Aqili'nin (2017) *"Ürdün'deki Azınlıklar Kralı Koruyor"* başlıklı çalışmasında, Ürdün'deki azınlıkların görünürlüğüne, Ürdün Devleti'nin inşasındaki rollerine ve çeşitli devlet kurumlarına katkılarına ışık tutmayı amaçlamıştır. Çalışmaya göre, 1921'de ilk başbakan olan Dürzi Saeed Al-Raşid Tali'den başlayarak krallığın ilk kuruluşundan itibaren hükümette görev yapan Ürdün kökenli olmayan siyasetçilere vurgu yapılmaktadır. 1952'de Çerkez Müftü ve 1967'de Kürt olan Saad Jumah bu konudaki önemli örneklerdendir. Çalışma ile Ürdün'de vatandaşların mezhep, ırk, milliyet veya din açısından bölündüğüne dair bir görüş olmadığını göstermektedir. Azınlık terimi, sadece sayı ve yüzdeye ilişkin bir açıklama ve referans ifade etmek için kullanılmakta olup bunun hak ve görevlerle hiçbir ilgisi olmadığı çünkü her Ürdünlünün kanun önünde eşit olduğu vurgusu yapılmaktadır. Araştırmada etnik ve dinî çeşitliliğin, "dinî inanç özgürlüğü, örgütlenme özgürlüğü, eğitim özgürlüğü veya kamu haklarına zarar vermeden toplumsal yapıyı uyumlu hâle getirme ve farklılıkları bileşenlerine ayırma" konusunda ilerici bir yaklaşımın benimsendiği görülüyor. Çalışma şu sonuca varmıştır: İstihdama, eğitime erişimde ve kamu görevlerinde bulunmada hiçbir ayrımcılık yoktur (Al Jwaniat, 202, s; 503).

Bunların yanı sıra ülkenin güvenlik politikalarının oluşturulmasında ve uygulanmasında da etkili olmaktadır. Hristiyan topluluklar, güvenlik kurumları ve diğer resmî organlarla iş birliği yaparak, ülkenin iç ve dış güvenlik tehditlerine karşı daha hazırlıklı olmasına katkı sağlamaktadır. Hristiyan liderler, toplumsal güvenlik konusunda farkındalık yaratmakta ve güvenlik güçleriyle iş birliği yaparak, toplumun güvenliğini sağlama çabalarına destek olmaktadır. Bu iş birliği, Ürdün'ün genel güvenlik politikasının etkinliğini artırmakta ve toplumsal güvenliği güçlendirmektedir.

V.SONUÇ

Bu çalışmanın amacı, tarih boyunca ve günümüzde birçok siyasi, askerî, ekonomik sorunlarla ve çatışmalarla beraber anılan Orta Doğu / Levant Bölgesinde kadim bir kültüre ve tarihe sahip olan Hristiyanlık dininin ve mensuplarının, bölgeye ve özelde Ürdün'e kültür, eğitim, siyaset, ekonomi ve askerî alanlardaki etkilerinin Kopenhag Okulu Güvenlikleştirme yaklaşımı açısından araştırmaktır. Bu amaca ulaşmak için İkinci Dünya savaşıdan sonra bağımsızlığını kazanan Ürdün'de, coğrafyada yaşanan hızlı ve travmatik siyasi değişimlere bağlı olarak bölgede kadim bir varlığa sahip olan Hristiyan Arapların kısa sürede yaşadıkları nüfus değişiminin sebepleri ve sonuçları üzerinde durulmuştur.

Güvenlik, tarih boyunca insanlığın gündeminde olmuş ve Uluslararası İlişkiler disiplininin çokça üzerinde durduğu bir "*düzenleyici kavram*" olarak kabul edilmektedir. Soğuk savaş döneminde 1970'lerde yaşanan çevre felaketleri, küresel petrol krizleri gibi sorunlar sebebiyle güvenlik kavramının kapsamının sadece askerî alanda sınırlı kalmaması ve genişlemesi gerektiği anlayışı hâkim olmaya başlamıştır. 1990'lardan itibaren kadın hakları, çevresel sorunlar, sağlık meseleleri, ekonomik krizler, uyuşturucu, siber terör, hibrit savaşlar gibi yeni tehdit unsurları ile güvenlik kavramının kapsamı genişlemiş ve post-yapısalcı güvenlik teorileri tehditleri farklı perspektiflerden değerlendirmiştir.

Bu çalışmayla, Kopenhag Okulu güvenlikleştirme teorisi merceğini kullanarak Ürdün Haşimi Krallığı'nın güvenlik analizi konusunda literatüre katkıda bulunmaya çalışılmıştır. Bunun için bu çalışma şu soruya da cevap aramıştır: "Tehditlerin değişen doğasına yanıt olarak Ürdün'ün başlıca güvenlikleştirme dinamikleri nelerdir?" Bu soruya yanıt vermek amacıyla bu araştırma, Ürdün'ün üç güvenlik sektörü (askerî, siyasi ve ekonomik) açısından güvenlikleştirme dinamiklerini ve Kral Hüseyin ve Kral II. Abdullah dönemindeki bölgeselleşme dinamiklerini analiz etmiştir.

Orta Doğu'da Hristiyan Araplar, tarih boyunca Orta Doğu ve Levant bölgesindeki dinî ve etnik çeşitliliğin önemli bir parçası olmuşlardır. Bu bağlam, Orta Doğu'da Hristiyanların tarihsel serüveni, güvenlikleştirme süreçlerinin nasıl şekillendiğini ve uluslaşma sürecine nasıl yansıdığını anlamamıza yardımcı olacaktır. Orta Doğu ve Levant bölgesindeki Hristiyanlar, tarihsel olarak zengin bir geçmişe sahiptir. Bu bölgede Hristiyanlık, erken dönem Hristiyan topluluklarıyla başlamış ve zamanla farklı mezhepler ve topluluklar arasında çeşitlenmiştir. Özellikle Lübnan, Suriye, Filistin ve Mısır gibi ülkelerde, Hristiyanlar yerel toplumların önemli bir parçası olmuş ve bölgesel kimliklerinin bir parçası olarak varlıklarını sürdürmüşlerdir. Siyasi çatışmalar ve etnik gerginlikler zaman zaman Hristiyan topluluklarını hedef almış ve onların ulusal kimlikleri üzerinde olumsuz etkiler yaratmıştır. Bu süreçler, Hristiyanların toplumsal ve politik olarak maruz kaldığı baskıları ve güvenlik risklerini artırmıştır. Orta Doğu'daki Hristiyan Araplar, tarihsel süreç boyunca dinî ve etnik kimliklerini korumaya çalışırken, ulusal kimlik oluşturma süreçlerinde de aktif roller üstlenmişlerdir. Özellikle Lübnan gibi ülkelerde, Hristiyanlar ulusal hükümetlerde ve politika yapma süreçlerinde önemli bir oyuncu olarak varlıklarını sürdürmüş ve toplumsal yapıyı şekillendirmişlerdir. Güvenlikleştirme sürecinin Hristiyan Araplar üzerindeki etkileri, onların günlük yaşamını, toplumsal ilişkilerini ve siyasi tercihlerini derinden etkilemiştir. Orta Doğu'da Hristiyan Arapların uluslaşma sürecine etkileri, onların ulusal kimliklerini nasıl tanımladıklarını ve bu kimliklerin güçlenmesinde nasıl bir rol oynadıklarını gösterir. Özellikle Lübnan ve Suriye gibi ülkelerde, Hristiyanlar ulusal kimliklerini dinî ve kültürel mirasları üzerinden tanımlamış ve bu bağlamda ulusal kimlik oluşturma süreçlerine önemli katkılarda bulunmuşlardır.

Ürdün Haşimi Krallığı, dünyanın “savaşa en yatkın bölgesi” olarak nitelendirilebilecek olan Orta Doğu'da güvenli bir bölge olarak görülmektedir. Ürdün güvenlik ve istikrarını korumaya çalışırken bir yandan da güvenliğini korumak için ekstra zorluklarla ve tehditlerle karşı karşıya kalmaktadır. İsrail-Filistin çatışması, Irak'taki kaos, Suriyeli mülteci krizi, bölgesel terörizm Ürdün'ün güvenliğine yönelik tehditlerin bazı örnekleridir. Sadece dış tehditler değil ülke içi karışıklıklardan da güvenlik krizleri sürekli ana gündem olmaktadır.

Bu durum, Ürdün'ün başta ekonomik güvenlik dinamiklerini de etkileyen askerî, siyasi, kültürel güvenlik sorunlarının şekillenmesinde büyük etkiye sahiptir.

Ürdün'ün komşularının istikrarsızlığı konusunda Orta Doğu'da tampon bölge olarak kabul edildiği düşünüldüğünde, Ürdün'ün askerî güvenlikleştirilmesinin ülkenin kuruluşundan itibaren kaçınılmaz olduğu ileri sürülebilir. Ürdün'ün güvenlikleştirdiği iç ve dış askerî tehditlere bakıldığında, FKÖ ve terörizm (El Kaide ve DEAŞ) iç tehditler olarak sınıflandırılabilirken, İsrail, Ürdün'ün güvenliğine yönelik dış tehdit olarak değerlendirilmektedir. Bunlar aynı zamanda askerî güvenlikleştirme sürecinde varoluşsal tehditler olarak da adlandırılmaktadır. Bununla beraber Ürdün yönetiminin uyguladığı politikalarla ile hem İsrail'i hem de FKÖ'yü güvenlik-dışılaştırmaktadır ve onları normal siyasetin konusu haline getirmektedir. Üstelik İsrail'in ve FKÖ'nün güvenlik-dışılaştırılması, Ürdün'ün tehdit algılamasının bu tehditler karşısında değiştiğini ve dolayısıyla Ürdün'ün bunları normal siyaset alanına taşıdığını göstermektedir.

Ürdün hükümeti, Hristiyan Arapların güvenliğini sağlamak ve toplumsal uyumu korumak için çeşitli önlemler almaktadır. Bu önlemler, Ürdün'ün ulusal birliğini ve güvenliğini güçlendirmekte, Hristiyan toplulukların toplumsal ve kültürel katkılarını artırmaktadır. Ürdün'de dinî hayat, farklı dinî inançların bir arada barış içinde yaşadığı ve dinî özgürlüklerin geniş kapsamlı olarak korunduğu bir ortamda şekillenmektedir. Ülke, dinî hoşgörü ve kabul anlayışıyla, çeşitli dinî toplulukların kendi inançlarını serbestçe yaşayabildikleri bir model sunmaktadır ve bu durum, Ürdün'ün sosyal ve kültürel dokusunu zenginleştiren önemli bir unsurdur. Hristiyan topluluklar, müzik, edebiyat, tiyatro ve güzel sanatlar gibi alanlarda aktif olarak yer almakta ve Ürdün'ün kültürel çeşitliliğine katkıda bulunmaktadır. Ayrıca, Hristiyan sanatçılar ve yazarlar, eserleriyle Ürdün'ün kültürel zenginliğini artırmaktadır. Ürdün'de yaşayan Hristiyan Arap nüfusun, Ürdün devletinin kuruluşunda itibaren devletin özgün birleşenleri arasında yer aldığı görülmektedir. Sosyal hayatın genelinde sınırlar konulmadan kurulan iletişimin evlilik konusunda ise sınırlı bir iletişime dönüştüğü görülmektedir. Hristiyan Araplar için evlilik ilişkileri, diğer din ve kültürlerle aralarındaki bir sınır gibi görünmektedir. Bu yaklaşımın Hristiyan Arap nüfusun kendi

varlıklarını kültürel güvenlikleştirme ile devam ettirme yaklaşımı olarak değerlendirilebilir.

Hükümet politikalarının tarihsel gerçekliği göz ardı etmeden, günümüzün coğrafi ve siyasi gerçekleriyle de örtüşen bir yaklaşımla Müslüman ve Hristiyan nüfus arasında hukuki, siyasi bir uyum var ettiği gözlenmektedir. Ürdün Devleti'nin bu konuda yaptığı çalışmalara gösterilebilecek en iyi örnekler Kral II. Abdullah tarafından yayınlanan “Kraliyet Girişimleri” gösterilebilir. Bu girişimler; “Amman Mesajı (2004)- Amman Message-”, “Ortak Kelime (2007)- Common Word-”, “Dünya Dinler Arası Diyalog Haftası (2010)- World Interfaith Harmony Week”. Arap dünyasında mezhepsel, ideolojik, siyasi kaynaklı birçok çatışmanın olduğu dönemde Müslümanların ve Hristiyanların bir arada yaşaması ile ilgili olarak, Ürdün yönetimi bölge için önemli bir rol model olduğunu ispatlamaya çalışmaktadır. Yönetim bu girişimlerle Hristiyan Arap nüfusu güvenlik-dışılaştırılarak normal siyasetin konusu yapmaktadır. Ayrıca çalışmada Ürdün devletinin, Ürdünlü Hristiyan vatandaşlara eşit haklar tanıyan mevzuat, kanun ve yasal güvenceler aracılığıyla vatandaşları arasında İslam-Hristiyan kültürlerinin bir arada yaşaması için uygun bir ortam sağlayabildiği görülmektedir. Hristiyan nüfusa sağlanan siyasi haklarla beraber hükümetlere, yasama ve yargı makamlarına katılımı, yasal ve sosyal hakların yanısıra dinî özgürlüklerinde Ürdün devleti tarafından sağlandığı, bu güvencenin uluslararası boyuta ulaşan girişimlerle de desteklenmiş olduğu görülmüştür. Tüm bunlara bakılarak Ürdün'ün şu an için bu politikalarla, başarılı bir Müslüman-Hristiyan ortak yaşam modeli oluşturan ılımlı bir ülke olarak küresel konumunun güçlendirilmesine katkıda bulunduğu söylenebilir. Bölgede Uluslararası Ceza Mahkemesine taşınan ve suçlu bulunan yayılmacı politikalar üreten İsrail, yaklaşık 100 yıldır coğrafyada sürekli bir göç hareketliliğinin oluşmasında en önemli neden olarak görünmektedir. Bununla beraber coğrafyada neredeyse tüm ülkeler için geçerli olan siyasi, askerî karışıklıklarla beraber bölgenin ekonomik olarak gelişmiş ülkelerin yaşam standartlarının çok altında kalmış olması da göçlerin temel sebepleri arasında sayılmaktadır. Ve göçler bölgede yaşayan tüm ırk, cinsiyet ve dinî kimlikler açısından ciddi bir ortak sorundur.

Sonuç olarak, zaman koşullarına göre değişen güvenlik sorunlarına binaen, Ürdün'ün güvenlikleştirme politikalarına Hristiyan Arap nüfusun etkilerinin ne

olduğuna Kopenhag Okulu güvenlikleştirme teorisi okulun üç ana sektörü (ekonomik, siyasi ve askerî) ile cevap aranmaktadır. Üç ana sektör de güvenlik dinamiklerini kendi açılarından değerlendirmektedir. Orta Doğu Bölgesinde ‘tampon bölge’ veya ‘güvenli bölge’ olarak anılan Ürdün’ n güvenlikleştirme ve güvenlik-dışılaştırma politikalarıyla bölgeye nazaran daha barışçıl ve güvenli konumunu koruduğu şimdilik söylenebilir. Fakat bölgenin kendi iç dinamikleri ve sürekli değişen dengeleri hem Ürdün’  hem bölgenin genelini hem de tüm dünyayı dengeli politikalar üretmeye zorunlu tutmaktadır.

VI.KAYNAKÇA

KİTAPLAR

- ALTUNIŞIK, M.B. (2007). **Lübnan Krizi: Nedenleri ve Sonuçları**. İstanbul: Tesev Yayınları. 1.Baskı
- ARI, T. (2021). “Uluslararası **İlişkiler Teorileri Modern ve Post-modern Teoriler**”, Ankara, MKM Yayıncılık, 10. Baskı.
- ARI, T. (2014). “Postmodern Uluslararası İlişkiler Teorileri-2: Uluslararası İlişkilerde Eleştirel Yaklaşımlar”, Bursa, Dora Yayınları, ss.1-45
- ARIBOĞAN, D. Ü. (2019). «**Uluslararası İlişkiler Düşüncesi-Tarihsel Gelişim**», İstanbul, İnkılap Yayınları.
- BATES, D. G.- RASSAM. A. (2016). “**Ortadoğu Halkları ve Kültürleri**”, (çev. M. Barış Gümüşbaş), Ankara, Dipnot Yayınları, s.123-155.
- BİNGÖL, O- VARLIK, A. B. (Ed.) (2020). “**Güvenlik Çalışmaları, -Liberalizm ve Güvenlik/ Dikran M. Zenginkuzucu**”, İstanbul, Arel Üniversitesi Yayınları, I. Cilt.
- BURCHILL, S.- LİNKLATER, A. vd. (2021), “**Uluslararası İlişkiler Teorileri**”, İstanbul, Küre Yayınları, s.217-246, 5.Basım.
- BUZAN, B. (2015), “**İnsanlar, Devletler ve Korku- Soğuk Savaş Sonrası Uluslararası Güvenlik Çalışmaları İçin Bir Gündem**”, (Çev. Editörü: Emre Çıtak), İstanbul, Röle Akademik Yayıncılık, 2.Baskı.
- BUZAN, B. AND WAEVER, O. (2003). “**Regions and Powers: The Structure of International Security**”, Cambridge: Cambridge University Press
- BUZAN, B., WAEVER, O. AND WİLDE, J. (1998). “**Security: A New Framework for Analysis**” Londra: Lynne Rienner Publishers.
- DANIŞ, M. F. (2024). “**Fenike Miti ve Fenikecilik- Lübnan Düşüncesinin Temelleri**”, İstanbul, Vakıfbank Kültür Yayınları.

- DEDEOĞLU, B. (2008). **“Uluslararası Güvenlik ve Strateji”**, İstanbul, Yeni Yüzyıl Yayınları.
- DEMİRCİ, K. (1998). “Hristiyanlık”, Türkiye Diyanet Ansiklopedisi, 17.Cilt, İstanbul, Diyanet Vakfı Yayınları, ss. 328-340
- DUYGU, Z. (2021). İslam ve Hristiyanlık- Hristiyanlara Göre İki Dinin Karşılaşması ve İlk Etkileşimler”, İstanbul, Timaş Yayınları.
- GELVIN, J. L. (2019). **“Modern Ortadoğu Tarihi”**, İstanbul, Timaş yayınları, 2.Baskı.
- GAZZOİ, M. (2000). **“Nazarat Havle’l Dimukratiye, (Perspectives on Democracy), Dar Vail Littibaa Ven’neşir”**, el Tabal Ule, Ürdün.
- GÜNALTAY, M.Ş. (2021). **“İslam Öncesi Arap Tarihi”**, Ankara, Ankara Okulu Yayınları, 4. Baskı.
- HORANİ, A.H. (1947). **“Minorities in the Arab World”**, Oxford University Press PP.74-93, London
- LEWİS, B. (2019). **“Tarihte Araplar”**, (çev.: Prof. Dr. Hakkı Dursun Yıldız), İstanbul, Pegasus Yayınları, 1. Baskı.
- MARSHALL, T. (2022). **“Coğrafya Mahkumları- Dünyanın Kaderini Değitiren On Harita”**, (çev.: Mert Doğruer), İstanbul, s;152-185, 8.Baskı.
- MURRE-VAN DEN BERG, H. (2020). **“The Christians of the Middle East: From Arab Christians to marginalized minorities”**. In Routledge Handbook of Citizenship in the Middle East and North Africa” , ss. 364-377.
- PAPPE, I. (2019), “Modern Ortadoğu- Toplumsal ve Kültürel Bir Tarih”, (çev.: Gül Atmaca), İstanbul.
- SELİM, M. (1998). **“Tahlili’l Siyase’l Hariciye (Foreign policy analysis)”**, Dari’l Nahza’l Mısıryye, Mısır
- STEPHANOUS, A. Z. (2010). **“Political Islam, Citizenship, And Minorities: The Future Of Arab Christians İn The Islamic Middle East”**. University Press of America.

- SYLIWONIUK-WAPOWSKA, A. (2016). “Cultural **Security, Nation-Building And The State In Jordan**”. Public Security and Public Order, (17).
- TERRILL, W. A. (2010). “**Global security watch—Jordan.**”, Bloomsbury Publishing USA.
- TERZİ, M. (2016). “**Dini Referanslı Terörizm Üzerine**”, Ankara, Edge Akademi Yayınları, ss;1-84.
- USLUOĞLU, T. (2012). “**Arap Hristiyanlar- Değişim ve Etkileşim Boyutuyla Hristiyan Kültürü**”, Ankara, Ütopya Yayınevi.
- YALVAÇ, F. (DER.), (2017). “**Marksizm ve Uluslararası İlişkiler Kuramları**”, Ankara, İmge Kitapevi Yayınları, s. 9-66.

MAKALELER

- AKGÜL -AÇIKMEŞE, S. (2011). “Algı mı, Söylem mi? Kopenhag Okulu ve Yeni Klasik Gerçekçilikte Güvenlik Tehditleri”, **Uluslararası İlişkiler**, cilt 8, Sayı 30, ss. 43-73
- ATEŞ, D. (2008). “Uluslararası İlişkilerde Konstrüktivizm: Ortayol Yaklaşımının Epistemolojik Çerçevesi”, **Sosyal Bilimler Dergisi**, cilt 10, sayı 1, ss.213-235.
- AYDIN, M. VE ATALAY, A. H. (2018). “**Strateji ve Güvenlik**”, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayınları, (E-ISBN 978-975-06-2861-0).
- AYDIN, M. (1996). “Uluslararası İlişkilerde Yaklaşım, Teori ve Analiz”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, cilt 51, s 1, ss. 71-114.
- AYDIN, M. (2004). “Uluslararası İlişkilerin Gerçekçi Teorisi: Kökeni, Kapsamı, Kritiği”, **Uluslararası İlişkiler**, Cilt 1, Sayı 1, ss. 33-60.
- BALCI, A.- KARDAŞ, T. (2012). “The Changing Dynamics of Turkey’s Relations with Israel: An Analysis of ‘Securitization’”, (Çev. Ramazan Erdağ), **Insight Turkey**, Volume 14, Number 2, ss. 99-120
- BAKAN, S.- ŞAHİN, S. (2018). “Uluslararası Güvenlik Yaklaşımlarının Tarihsel Dönüşümü ve Yeni Tehditler”, **The Journal of International**

Lingual, Social and Educational Sciences, Volume: 4, Number: 2, ss.135-152

- BAYLİS, J. (2008). “Uluslararası İlişkilerde Güvenlik Kavramı”, **Uluslararası İlişkiler**, Cilt 5, Sayı 18, ss. 69-85.
- BAYSAL, B.- LÜLECİ, Ç. (2015). “Kopenhag Okulu ve Güvenlikleştirme Teorisi”, **Güvenlik Stratejileri Dergisi**, yıl 11, s 22, ss.61-96.
- BOSTANCI, A. (2005), “Ürdün’de Müslümanlara ve Gayri Müslimlere Yönelik Dinî Yargı Sistemi”, **Usul Dergisi**, sayı 1, ss. 107-138.
- CEYLAN, A. (2002). “Ürdün’de Anayasal Gelişim”, **Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 6(1-4), ss.33-60.
- COŞKUN, V. (2001). “Ortadoğu’da Genel Sorunlar”, Prof. Dr. Turhan Tufan Yüce’ye Armağan, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi, İzmir, ss. 373-390.
- CUNAT, M. İ. (2021). “Et-Tenevvui ve Eseruhi Ala’n Nesihî’l İctamaiyye Ve’l Muvatıniyye Fi’l Ürdün El-İlamü’t Taklidiyye Ve’r Rakamî”. **Mecellet’ül Mısriyye li Buhusi İlam**, sayı 74, ss.501-522.
- ÇİFTÇİ, S. E. (2016). “Ortadoğu’da Rejim Güvenliğinden İnsan Güvenliğine: Ürdün Örneği”. **Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi**, cilt 3, sayı 2, ss. 106-137.
- ÇUKUR, S. (2020). “Kopenhag Okulu’nun Güvenlikleştirme Teorisi Bağlamında ABD’nin Irak Politikası: 2000-2008”, **UPA Strategic Affairs**, cilt 1, s.1, ss. 51-72.
- EDİGER, V. Ş., DEVLEN, B., & MCDONALD, D. B. (2012). “Levant’ta Büyük Oyun: Doğu Akdeniz’in enerji jeopolitiği.” **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, cilt 9, sayı 33, ss. 73-92.
- ERCAN, M. VE ALTINDAĞ, N. (2023). “Uluslararası İlişkiler Disiplininde Konstruktivizm Teorisi- Avrupa Birliği ve Türkiye Üzerine Bir İnceleme” **Anadolu Akademi Sosyal Bilimler Dergisi**, cilt 5, sayı 1, ss.152-161.

- ERTEM, H. S. (2012). “Kimlik ve Güvenlik İlişisine Konstrüktivist Bir yaklaşım: “Kimliğim Güvenliği” ve “Güvenliğin Kimliği”, **Güvenlik Stratejileri Dergisi**, cilt 8, sayı 16, ss.177-237.
- EVCAN, H. (2021). “Güvenlikleştirme ve Bölgesel Güvenlik Kompleksi: “Arap Baharı” Üzerinden Değerlendirmeler”, **Social Sciences Research Journal**, cilt 10, sayı 2, ss.312-327.
- HADDAD, M. (2000). “Christian Identity In The Jordanian Arab Culture: A Case Study Of Two Communities In North Jordan. **Journal of Muslim Minority Affairs**, cilt 20, sayı 1, ss. 137-146.
- HADDAD, M. Y. (1990). “Detribalising And Retribalising Churches Double Roles Among Christian Arabs In Jordan: A Study In. Anthropology Of Religion”, **Mecellet’ül Tunusiyye li’l-Ulumu’l İctimaiyye**, cilt 102, sayı 27, ss.11-36.
- İYİAT, B. (2020). “Uluslararası İlişkiler Disiplininde Güvenlik Kavramı ve Kopenhag Okulu”, **Ankara Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 3, Sayı 5, ss. 3-13.
- KAYA, S. (2008). “Uluslararası İlişkilerde Konstrüktivist Yaklaşımlar”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, cilt 63, sayı 03, ss.83-111.
- KAYPAK, Ş. (2016). “Kentsel Bir Sorun Olarak Kentsel Güvenlik”, **Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi**, yıl 4, sayı 33, ss. 35-50.
- KOLASI, K. (2014). “Eleştirel Teori ve Güvenlik: Kimin için Güvenlik” **Uluslararası İlişkilerde Güvenlik İstanbul: Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi**, ss.121-154.
- LEWİS, B. (1964). “Orta Şarkın Tarihi Hüviyeti”, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, cilt 12, ss.75-82
- MOSHİRZADEH, H. (2013). “Identity and security in the Middle East.” *Iranian Review of Foreign Affairs*, University Tehran, Vol 4, No 2, pp. 5-32.
- OVALI, Ş. A. (2206). ““Ütopya ile Pratik Arasında: Uluslararası İlişkilerde İnsan Güvenliği Kavramsallaştırması”, **Uluslararası ilişkiler**, 10 (3), ss.30.

- ÖZŞAHİN, M. C. (2019). “Arap Baharı Sonrası Ortadoğu’da Çatışmanın Dinamikleri. Arap Baharı sonrası Ortadoğu: Bölgesel dönüşüm ve reaksiyonlar,” İstanbul, ss. 17-18.
- RUMELİ, B.- ADISÖNMEZ, U. C. (2020). “Uluslararası İlişkilerde Kimlik-Güvenlik İlişkisine Dair Yeni bir Paradigma: Ontolojik Güvenlik Teorisi”, **Uluslararası İlişkiler**, cilt 17, sayı 66, ss. 23-39.
- SHEHADEH, H. (1992). “Christian Arabs in the Middle East. In The Middle East: Unity and diversity. Papers from the second Nordic conference on Middle Eastern Studies”, **Copenhagen** (Vol. 22, p. 1-6).
- SHOUP, JOHN A. (2007). “**Culture and Customs of Jordan. Greenwood Publishing Group,**”, ss. 55-56.
- ŞEN, Y. (2012). Ürdün’de Arap Baharı. **Yasama Dergisi**, sayı 22, ss.141-156.
- TREİGER, A. (2020). “Arap Hristiyanlığı: Kısa Bir Tarih [Arab Christianity: A Short History]”. (çev. Recep Aydoğmuş), **Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, cilt 11, sayı 25, ss, 763-786.
- TÜYSÜZOĞLU, G. (2013). “Sosyal Konstrüktivizm ve Kopenhag Okulu Bağlamında Lübnan’daki Siyasal Yapının Değerlendirilmesi”, **Uluslararası Hukuk ve Politika**, cilt 9, sayı 35, ss.115-143.
- UĞUZ, A, (2016), “Liberalizmde Güvenlik Kavramı ve Uluslararası Güvenliğe Getirilen Çözümler”, Uludağ Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı. **Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi**.
- UZGEL, İ. -BEDİRHANOĞLU, N. (YIL). “Eleştirel Bir Literatür Değerlendirmesi: Dışlamadan Sınırlı Tanımaya, Uluslararası İlişkiler Kuramları ve Marksizm”, **Uluslararası İlişkiler**, cilt 12, sayı 46, ss. 105-130.
- YANIK, LERNA K. (2015). “Liberalizm: Bir Yazın Değerlendirmesi”, **Uluslararası İlişkiler**, cilt 12, sayı 46, ss. 35-55.
- WAPOWSKA, AGNİESZKA S. (2016). “Cultural Security, Nation- Building and The State In Jordan”, **Visuomenės Saugumas Ir Viešoji Tvarka Public Security And Public Order** , vol 17, p. 257-271.

ELEKTRONİK KAYNAKLAR

GÜLBOY-G.P.E.- AYTAÇ G.B., 2014. “Marksizm ve Uluslararası Politik Teoride Dönüşüm”.

https://www.academia.edu/7945851/Dr_G%C3%BCl_P%C4%B1nar_Erkem_G%C3%BClboy_ve_Dr_Gizem_Bilgin_Ayta%C3%A7_Marksizm_ve_Uluslararası%C4%B1_Politik_Teoride_D%C3%B6nüşüm%C5%9F%C3%BCmler, (Erişim Tarihi, 16.11.2023)

https://www.mansaf.org/amana/amana_english.htm

<https://hukukbook.com/hasimi-urdun-kralligi-anayasasi/>

<https://www.acommonword.com/introduction-to-a-common-word-between-us-and-you/>

<https://worldinterfaithharmonyweek.com/>

<https://kingabdullah.jo/en/news/king-receives-church-leaders-jordan-jerusalem-says-safeguarding-rights-muslims-christians-holy>

<https://kingabdullah.jo/en/news/king-meets-christian-religious-leaders>

<https://kingabdullah.jo/en/news/jordans-support-jerusalem-churches-residents-will-not-stop-king>

<https://www.tihk.gov.tr/uluslararasi-ceza-mahkemesinin-binyamin-netanyahu-ve-yoav-gallant-hakkinda-verdigi-yakalama-kararina-iliskin-basin-aciklamasi>

TEZLER

BEN-İ SAİDAN, A.M. (2017). “Eser’ül Avami’l es-Siyasiyye ve’l İctamaiyye Fi Hicret-i Mesihyyi ve Suriyye (2003-2016)”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Camiat’ül Ürdün, Amman.

BEDİR, D. C. (2010). “Esbabu’s Sıra et-Tanzimi Fi Medarisi’l Emaneti’l Ammet’il Müessesati et-Terbubeti’l Mesihyyeti Fi’l Ürdün ve Esalibit Teamül meaha Min Vechetin Nazari’l Müdürin ve Muallimin”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Camiat’ül Yermük, İrbid.

- HALİLE, B.S. (2014). “İdaret’ül İyş İslami- Mesihi Fil Ürdün Fi Ahd-İ Melik Abdullah Sani İbn. Hüseyin 1999- 2014”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Camiatü’l Haşimi, Zerka.
- HAMUTÇU, S. I. (2020). “Jordanian Security: A Securitization Perspective”, In Partial Fulfillment Of The Requirements For The Degree Of Master Of Science In The Department Of Middle East Studies”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Middle East Technical University.
- MİŞ, N. (2012). “Güvenikleştirme Teorisi ve Türkiye’de Güvenikleştirme Siyaseti 1923-2003” (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, ss. 11-77.
- MUHSİN, C. A. (2015). “Et-Terkibü’l- İctamaiyye el-Ürdüni el-İsna ve’d- Dini (1928-1967)” (Yayınlanmamış doktora Tezi), Camiat’ül- Ürdün, Amman.
- SAİT, F. (1988), “el Siyase’l Hariciye’l Ürdüniye Diraseti’l Mutegayyirat Muassire Fi Sinati’l Karari”, (Jordanian foreign policy –To examine the variable in decision –making motherp)”, (Yüksek Lisans Tezi), Mahedi’l Dirasati’l Kavmiyye Ve’l İştirakiye, Bağdat.

ÖZGEÇMİŞ

I.KİŞİSEL BİLGİLER

Ad Soyad Asım ŞEMSİ ALAN

II.İŞ DENEYİMİ

2003-2011
2011-2024
DİYANET İŞLERİ BAŞK DİN GÖREVLİSİ
TC MİLLİ EĞİTİM BAKANLIĞI
ÖĞRETMEN
OKUL YÖNETİCİLİĞİ
ARAPÇA DİL EĞİTİM KOORDİNATÖRÜ
YURT DIŞI YABANCI DİL EĞİTİM
KOORDİNATÖRLÜĞÜ

III. YABANCI DİL

ARAPÇA
İNGİLİZCE
C1
B1

